

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Науковий журнал

№ 2 (327), 2025

Виходить 10-12 разів на рік 5-6 випусків • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Літвінов Олександр Сергійович, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Технічний та літературний редактор

Кулікова Інна Анатоліївна, фахівець I категорії науково-редакційного відділу, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріанович кандидат філос. наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словаччина в Пряшеві, Словаччина, Андрейченко Андрій Вадимович доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Божинова Маріяна доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, Бухтіарова Аліна Геннадіївна кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, Валігура Володимир Андрійович кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, Васильчишин Олександра Богданівна доктор екон. наук, професор, Західноукраїнський національний університет, Україна, Горючий Дмитро Анатолійович доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, Гострик Олексій Маркович кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Гросу Вероніка доктор екон. наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, Румунія, Гудзь Тетяна Павлівна доктор екон. наук, професор, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, Даниліна Світлана Олексіївна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Єрмакова Ольга Анатоліївна доктор екон. наук, професор, Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Жаворонок Артур Віталійович кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, Україна, Жердецька Лілія Вікторівна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Заротіадіс Грігоріс кандидат екон. наук, доцент Університет Аристотеля в Салоніках, Греція, Збрицька Тетяна Петрівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Зеленка Володимир кандидат екон. наук., доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, Зеркаль Анастасія Вікторівна доктор екон. наук, доцент, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна, Каримов Дієр Мухтарович канд. екон. наук, доцент, Національний університет Узбекистану ім. Мирзо Улугбека, Республіка Узбекистан, Кетнерс Карліс доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, Кошельок Галина Володимирівна доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, Україна, Кузіна Руслана Віллівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Кузнецова Інна Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Лайко Олександр Іванович доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Лоханова Наталія Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Маркс-Бельська Рената кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, Мельник Леонід Васильович доктор екон. наук, професор, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, Міхальчук Камелія Каталіна, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре, Румунія, Міщенко Максим Іванович доктор екон. наук, професор кафедри економіки та менеджменту, Український державний університет науки і технологій, Україна, Мумінов Нозим Гаффарович кандидат екон. наук, професор, Національний університет Узбекистану ім. Мирзо Улугбека, Республіка Узбекистан, Муршудлі Фахри Фуад огли доктор філософії з економіки, Міжнародний науково-дослідний центр Євразійської економіки UNEC, Азербайджан, Нездоймінов Сергій Георгійович кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Онищенко Світлана Володимирівна доктор екон. наук, професор, Національний Університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка», Україна, Пантелєєва Наталія Миколаївна доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, Україна, Патлатой Олександр Євгенович кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Семенова Валентина Григорівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Сергєєва Олена Степанівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Слободяник Юлія Борисівна доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, Тульвінські Міхаєла кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, Румунія, Уханова Інна Олегівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Чоботару Маріус-Сорін кандидат екон. наук, доктор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, Румунія, Шикіна Ольга Володимирівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Шелудько Сергій Андрійович кандидат екон. наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ АБ "Південний", Україна, Шевцова Олена Йосипівна доктор екон. наук, професор, Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара, Україна, Школьник Інна Олександрівна доктор екон. наук, професор, Сумський державний університет, Україна

Міжнародна представленість та індексація: Index Copernicus International (ICV 2023: 75,74). Google Scholar (h-індекс - 15). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Реферативна база даних «Україніка наукова». Український реферативний журнал «Джерело». Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.	Засновник та видавець: Одеський національний економічний університет зареєстрований як суб'єкт у сфері друкованих медіа та внесений до Реєстру суб'єктів у сфері медіа Національною Радою України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення № 1914 від 30.05.2024 р. Ідентифікатор медіа – R30-03351. Включено до категорії «Б» в Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886 Адреса редакції та видавця: 65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110, Одеський національний економічний університет, науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua website: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php © Одеський національний економічний університет, 2025
---	--

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Кузнєцова Марина, Гейко Людмила	
Дуальна освіта у контексті реалізації цілей сталого розвитку.....	7
Терпило Дмитро	
Класифікація хмарних обчислень: аналіз наявних підходів.....	13

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Познанська Інна	
Проблемні аспекти внутрішнього контролю вартості перевезень на підприємствах водного транспорту.....	19

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Дубовик Ольга	
Сучасні форми функціонування спеціальних податкових режимів в Україні.....	25
Кацідим Андрій	
Інноваційний розвиток в Україні: фінансовий аспект.....	33
Коваленко Вікторія, Гайдуків Дмитро	
Сучасні детермінанти розвитку ринку цінних паперів України.....	40
Кулікова Єлизавета	
Моніторинг системи пенсійного страхування України в умовах воєнного стану.....	49
Няньчук Наталя	
Обґрунтованість заходів макро- та мікропруденційних політик для забезпечення фінансової стійкості банків.....	55

МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Андрейченко Андрій, Журило Сергій	
Прийняття управлінських рішень у сфері агробізнесу.....	65
Захарченко Віталій, Швагірев Максим	
Використання імітаційного моделювання в управлінні гнучкими виробництвами.....	73
Парій Людмила	
Особливості управління ціновою політикою телекомунікаційних послуг.....	80

МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бондаренко Олена, Кушак Дар'я	
Аналіз маркетингового середовища та поведінки споживачів на ринку нерухомості України.....	89
Гриб Сергій, Семенова Валентина	
Можливості застосування в Україні міжнародного досвіду державної підтримки інноваційної діяльності.....	98
Муконін Олександр	
Особливості проведення процедури дью ділідженс під час воєнного стану в Україні.....	104
Наші автори.....	112

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of the Odesa National Economic University
Scientific journal

№ 2 (327), 2025

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odesa
2025

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Econ.), Prof., Odesa National Economic University, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Litvinov Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odesa National Economic University, Ukraine

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odesa National Economic University, Ukraine

Technical and literary editor

Kulikova Inna, specialist of the 1st category of the scientific and editorial department of the Odesa National University of Economics, Ukraine

Ambrozy Marian, Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov, Slovakia, **Andreichenko Andrii**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Bozhinova Mariyana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, **Bukhtiarova Alina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, **Ciubotariu Marius-Sorin**, Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava, Romania, **Danylina Svitlana**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Gorovyi Dmytro**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine, **Grosu Veronica**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, Romania, **Gudz Tetiana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, **Hostryk Alexey**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Iermakova Olga**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Karimov Diyor**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Republic of Uzbekistan, **Ketners Karlis**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Vytautas Magnus University, Latvia, **Koshelok Halyna**, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economy of enterprise and Business Organization, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine, **Kuzina Ruslana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Kuznetsova Inna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odesa National Economics University, Ukraine, **Laiko Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Lokhanova Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Marks-Bielska Renata**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, **Melnyk Leonid**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, **Mihaliuc Camelia Catalina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, Romania, **Mishchenko Maksym**, Dr. Sc. (Econ.), Prof. of Economics and Management Department, Ukrainian State University of Science and Technologies, Ukraine, **Muminov Nozim**, Cand. Sc. (Econ.), Prof., National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Republic of Uzbekistan, **Murshudli Fakhri**, Ph.D. (Econ.), International Research Center of Eurasian Economy UNEC, Azerbaijan, **Nezdoyminov Sergii**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Onyshchenko Svitlana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine, **Pantieliieva Natalia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, **Patlatoi Oleksandr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Semenova Valentyna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Sergeeva Olena**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Sheludko Sergii**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Leading Specialist of the Appraisal and Pledge Operations Department of PJSC «Pivdennyi», Ukraine, **Shevtsova Olena**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine, **Shkolnyk Inna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Sumy State University, Ukraine, **Shykina Olga**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Slobodyanik Yulia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, **Tulvinschi Mihaela**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, Romania, **Ukhanova Inna**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Valihura Volodymyr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Vasylychshyn Oleksandra**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Zarotiadis Grigoris**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Aristotle University of Thessaloniki, Greece, **Zbrytska Tetiana**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odesa National Economic University, Ukraine, **Zelenka Vladimir**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Economics Prague, Czech Republic, **Zerkal Anastasiia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Zaporizhzhia Polytechnic National University, Ukraine, **Zhavoronok Artur**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, **Zherdetska Liliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odesa National Economic University, Ukraine

International Abstracting and Indexing:

Index Copernicus International (ICV 2023: 75,74).

Google Scholar (h-index - 15).

Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef Dimensions.

Reference database «Ukrainika Naukova».

Ukrainian abstract journal «Dzherelo».

Vernadsky National Library of Ukraine.

Electronic repository of the Odesa National Economic University.

Founder and publisher:

Odesa National Economic University is registered as a subject in the field of print media and included in the Register of subjects in the field of media by the National Council of Ukraine on Television and Radio

Broadcasting: Decision No. 1914 dated 30.05.2024

The media identifier is R30-03351

Included in the category “B” in the “List of scientific professional publications of Ukraine” in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886

Editorial and publisher address:

18, Hoholia str., of. 110, Odesa, 65082, Odesa National Economic University, Scientific and Editorial Department,
tel. (*38048) 777-89-16

e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua website: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>

© Odesa National Economic University, 2025

CONTENTS

ECONOMICS AND MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Kuznetsova Marina, Heiko Lyudmila	
Dual education in the context of implementing the goals of sustainable development.....	7
Terpylo Dmytro	
Classification of cloud computing: analysis of existing approaches.....	13

ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION

Poznanska Inna	
Peculiarities and problematic issues of accounting and taxation of tourism activities in Ukraine.....	19

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Dubovyk Olga	
Modern forms of functioning of special tax regimes in Ukraine.....	25
Katsidym Andrii	
Promising areas of innovative development: financial aspect.....	33
Kovalenko Victoria, Gaidukovych Dmytro	
Modern determinants of the development of the securities market in Ukraine.....	40
Kulikova Yelyzaveta	
Monitoring of the pension insurance system of Ukraine under martial law conditions.....	49
Nianchuk Natalia	
Justification of macro-and micro-prudent policy measures to ensure the financial stability of banks.....	55

MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION

Andreichenko Andrii, Zhurylo Serhii	
Decision-making in agribusiness management.....	65
Zakharchenko Vitaliy, Shvahirev Maksym	
Use of simulation modeling in flexible production management.....	73
Parii Liudmyla	
Features of telecommunication services pricing policy management.....	80

MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Bondarenko Olena, Kushchak Daria	
Analysis of the marketing environment and consumer behavior in the real estate market of Ukraine.....	89
Hryb Serhiy, Semenova Valentyna	
International experience of state support for innovation activities.....	98
Mukonin Olexandr	
Features of conducting the due diligence procedure during martial arts in Ukraine.....	104
Our authors.....	112

~ ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ~

УДК: 377.091.33-027.22

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2025-2-327-7-12>

ДУАЛЬНА ОСВІТА У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кузнєцова М. А., кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інтеграції науки, освіти та бізнесу, Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України», м. Одеса, Україна

e-mail: kuznetsova.zzk@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7055-7168>

Гейко Л. М., кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інтеграції науки, освіти та бізнесу, Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України», м. Одеса, Україна

e-mail: geykoluda@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9863-9176>

Анотація. Мета роботи полягає у дослідженні теоретичного змісту та практичного застосування дуальної освіти як одного з механізмів реалізації Цілей сталого розвитку. Методика дослідження базується на застосуванні методів наукової абстракції, аналізу та синтезу, а також були використані такі прийоми аналізу як узагальнення, порівняння, графічний метод. Результати дослідження надали змогу обґрунтувати позицію щодо визнання дуальної форми навчання як інноваційного механізму, впровадження якого сприятиме формуванню міст, що навчаються, та, загалом, реалізації Цілей сталого розвитку. Практична значимість дослідження полягає у поширенні розвитку дуальної освіти як елементу зміни парадигми навчального процесу відповідно до реалій сучасного економічного середовища на глобальному рівні як одного з механізмів практичної реалізації в Україні принципів концепції міст, що навчаються.

Ключові слова: Цілі сталого розвитку; якість освіти; місто, що навчається; дуальна освіта; Глобальна мережа ЮНЕСКО міст, що навчаються; освітній рівень населення; інноваційна економіка.

DUAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Marina A. Kuznetsova, Candidate of Economic Sciences, docent, senior researcher of the department of integration of science, education and business, State Organization «Institute Of Market And Economic&Ecological Researches of the National Academy of Sciences of Ukraine», Odesa, Ukraine

e-mail kuznetsova.zzk@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7055-7168>

Lyudmila M. Heiko, Candidate of Economic Sciences, docent, senior researcher of the department of integration of science, education and business, State Organization «Institute Of Market And Economic&Ecological Researches of the National Academy of Sciences of Ukraine», Odesa, Ukraine

e-mail geykoluda@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9863-9176>

Abstract. The purpose of the paper is to study the theoretical content and practical application of dual education as one of the mechanisms for implementing the Sustainable Development Goals. The research methodology is based on the application of the methods of scientific abstraction, analysis and synthesis, and such analysis techniques as generalization, comparison, and the graphical method were used. The results of the study made it possible to substantiate the position on the recognition of the dual form of education as an innovative mechanism, the implementation of which will contribute to the formation of learning cities and, in general, the realization of sustainable development goals. The article provides further theoretical substantiation of the concept of development of dual form of education as the most progressive, which provides maximum interaction of all stakeholders of the educational process, as well as a high degree of adaptation of the educational sphere to the objective change of requirements in accordance with the formation of knowledge economy at the global level. Based on the analysis of the education sphere as one of the main Sustainable Development Goals, the position is substantiated, according to which the strengthening of the introduction of dual form of education will contribute to the realization of the principle of lifelong learning, as well as improving the quality of education, which forms the key characteristics of urban learners. Practical importance. The author proposes to expand the development of dual education as an element of changing the paradigm of the educational process in accordance with the realities of the modern economic environment at the global level as one of the mechanisms for the practical implementation of the principles of the concept of learning cities in Ukraine.

Keywords: *Goals of sustainable development; quality of education; a learning city; dual education; UNESCO Global Network of Learning Cities; educational level of the population; innovative economy.*

JEL Classification: F430; H400; H520; I280; J240

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку світового співтовариства, що відображають динамічні процеси трансформації соціально-економічної складової життєдіяльності людей, здійснюють величезний вплив не тільки на економічні, а й на соціальні, політичні та духовні суспільні інститути. Перед освітньою сферою нині стоїть завдання вписатися у парадигму нового суспільства у відповідь на виклики мінливого світу.

Метою сучасних масштабних перетворень на глобальному рівні висунуто формування для кожної людини гарантій забезпечення справедливого, соціально доступного та екологічно здорового життєвого середовища, що зафіксовано в ухваленому на Генеральній Асамблеї ООН у 2000 році документі – Порядку денному в сфері сталого розвитку на період до 2030 року [1]. У цьому документі визначено комплексні цілі як ключові складові сталого розвитку, що реалізуються на базі збалансованої взаємодії соціальної, економічної та екологічної сфер, та відповідні завдання щодо їх виконання. Україна у 2019 році долучилась до реалізації цілей, означених у документі, що зафіксовано Указом Президента [2].

Усвідомлення на світовому рівні визначальної ролі освітянської сфери як основного чинника розвитку суспільства в умовах формування економіки знань підтверджено виокремленням цього напрямку як однієї з Цілей сталого розвитку – «Якісна освіта». Актуалізація вимог до сучасної сфери освіти та забезпечення її релевантності нової якості суспільного життя набула прояву у формуванні певних завдань у межах визначеної цілі. Одне із завдань вказаної цілі, а саме завдання 4.4., пов'язане з необхідністю підвищення якості вищої освіти, встановлення тісного взаємозв'язку освіти і науки [3, с. 34]. На наш погляд, впровадження дуальної форми здобуття вищої освіти може розглядатися як дієвий механізм вирішення означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем визначальної ролі сфери освіти у забезпеченні соціально-економічного розвитку людства відповідно до сучасних тенденцій формування економіки знань на глобальному рівні, а також виокремлення цієї сфери як стрижневого елементу реалізації Цілей сталого розвитку, є предметом наукових досліджень таких вчених, як О. Радченко, В. Лісничий, А. Гончар, О. Миненко, Г. Чайковська, І. Коренева, П. Воробієнко, О. Хмелевська, О. Булатова, Х. Мітюшкіна, Д. Кошман та інші.

Концепція розвитку міст, що навчаються, набула актуальності у сучасних умовах формування економіки знань на глобальному рівні та стала предметом дослідження великої кількості науковців, до яких можна віднести Р. Гамільтона, Л. Джордан, К. Ларсена, Т. Інкінена, Р. Хемблтона, А. М. Тола, Н. Муртага, Дайонг Юань, Мін Гуй, Сін'ї Шень, К. В. Радченко, С. Прийму та інших.

Теоретичний аналіз сутності системи дуальної освіти, її переваг і ризиків впровадження представлений у наукових роботах Я. О. Довгенко, Л. І. Яременко, Ю. В. Яременко, Л. Ю. Кримчак, Л. В. Марценюка, О. Я. Романишиної, А. Ю. Дундюка та інших.

Видокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. За умови широкого висвітлення у науковій літературі проблем реалізації Цілей сталого розвитку та визначальної ролі освіти у процесі імплементації визначених Цілей відповідно до особливостей національного розвитку та адаптації освітянської сфери України до нових загальносвітових вимог, проблеми впровадження дуальної форми навчання у контексті перетворень парадигми освітнього простору в умовах становлення інноваційної економіки та реалізації Цілей сталого розвитку не набули вичерпного наукового аналізу.

Мета дослідження – надати аналіз особливостей та ролі дуальної форми набуття освіти у процесі досягнення Україною Цілей сталого розвитку.

Основний матеріал. Згідно з Законом України «Про освіту»: «Дуальна форма здобуття освіти – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктах освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору» [4].

Дуальна форма здобуття освіти як інноваційний метод навчання є результатом адаптації сучасної освітянської сфери до об'єктивних результатів еволюції суспільства та виникнення відповідних викликів з боку реального сектору економіки, що пов'язані з формуванням нового типу суспільних зв'язків на основі зростання наукоємності виробництва. Завдяки

впровадженню закладами вищої та передвищої освіти системи дуальної освіти як новітнього освітнього феномену відбувається посилення інтеграційних процесів між усіма стейкхолдерами освітньої системи та підвищується швидкість її реагування на зміну вимог до здобувачів з боку роботодавців.

Формування умов для підвищення якості освіти забезпечується завдяки таким позитивним ознакам цієї інноваційної форми навчання, як, наприклад:

- можливість виявлення актуальних потреб роботодавців щодо наявності у претендентів на роботу певних професійних компетенцій;
- можливість безпосередньої розробки нових чи корегування вже наявних освітніх програм відповідно до потреб господарюючих суб'єктів;
- сприяння підвищенню кваліфікаційного рівня науково-педагогічного персоналу ЗВО та актуалізація їхніх знань у процесі взаємодії з бізнес-структурами відповідно до нових потреб реального сектору економіки.

Дуальна форма здобуття освіти має вагомий потенціал щодо забезпечення дії інтеграційних процесів, які охоплюють наукову, освітянську сфери та бізнес. Сприяння досягненню позитивних результатів щодо виконання завдання 4.4. глобальних Цілей сталого розвитку базується на ознаках дуальної освіти, які виявляються у:

- можливості обміну оперативною інформацією та встановлення взаємозв'язків між закладами освіти та представниками бізнесу, які є спорідненими за їх фахової приналежності, щодо розробки інноваційних проєктів та комерціалізації результатів;
- збільшенні можливостей щодо залучення до української підприємницької екосистеми науковців і викладачів ЗВО як висококваліфікованих експертів, здатних реалізовувати інноваційний напрям розвитку вітчизняних суб'єктів ринку.

Завдання 4.5. глобальної цілі сталого розвитку «Якісна освіта» наголошує на необхідності забезпечення населення можливістю оволодіння сучасними знаннями та навиками, які необхідні для отримання гідної роботи та підприємницької діяльності [3, с. 34]. Виконання цього завдання базується на необхідності проведення певної трансформації наявної системи освіти у напрямі нарощування зусиль із залучення та заохочення як молоді, так і громадян середнього та похилого віку до постійного підвищення їх кваліфікаційного рівня та оновлення набутих знань. Впровадження та поширення дуальної форми організації освітнього процесу, як форми поєднання теоретичного та практичного навчання, сприятиме вирішенню означеної мети. Ця позиція поділяється як вітчизняними, так й закордонними науковцями. Так, І. М. Габенко зазначає, що дуальна освіта «...спрямована на формування компетентного конкурентоспроможного фахівця з потребою та навичками безперервного професійного розвитку» [5, с. 104]. Я. О. Довгенко та Л. І. Яременко, розглядаючи фундаментальні основи концепції дуальної освіти, виокремлюють їх як визначальні складові вирішення проблеми «...безперервного удосконалення освітнього процесу і діяльності з метою підвищення якості освіти; комплексного і системного вирішення завдань забезпечення якості освіти... та зміщення головних зусиль у сторону людських ресурсів» [6].

Зміна парадигми навчання на глобальному рівні надала поштовх до суттєвих перетворень наявних соціально-економічних моделей розвитку країн та окремих міст, які нині зосереджуються на стимулюванні зростання людського капіталу, підвищенні освітнього та інтелектуального рівня населення як вирішального чинника забезпечення інноваційної спрямованості руху суспільства. Реалізація означених тенденцій передбачає здійснення певних заходів щодо забезпечення мешканців міст можливістю вільно користуватися освітніми ресурсами, що набуло практичного впровадження у формуванні глобальної мережі міст, що навчаються.

Відмінною рисою міст, що навчаються, є їх орієнтація на найбільш повне використання наявних ресурсів, а також сучасних інноваційних технологій навчання з метою забезпечення доступності, високої якості та результативності освітнього процесу як центрального системоутворюючого елементу міського управління. Освіта, як інструмент розвитку людського ресурсу, не тільки забезпечує громадянам високий рівень знань і професійних компетенцій, розкриває їх інтелектуальний потенціал, а й створює умови посилення згуртованості суспільства, формує середовище соціальної захищеності. Завдяки цьому створюються передумови соціально-економічного розвитку територій та досягнення Цілей сталого розвитку.

Питання теоретичного аналізу концепції розвитку міст, що навчаються, дослідження міжнародного досвіду щодо реалізації цієї концепції з метою його впровадження у сучасне українське суспільство, а також розробка практичних рекомендацій для міст України, які

прагнуть долучитися до глобальної мережі міст, що навчаються, набувають особливої актуальності для нашої країни. Реалізація напряму формування міст, що навчаються, сприятиме досягненню цілей сталого розвитку, що стане передумовою повноправного входження України до європейської бізнес-спільноти та освітнього простору.

Всеохоплюючий аналіз теоретичних проблем розвитку міст, що навчаються, та напрямів практичної реалізації цієї концепції був проведений на першій Міжнародній конференції за тематикою міст, що навчаються, яка була організована ЮНЕСКО у 2013 році та відбулась у Пекіні. Загальним результатом цієї конференції стала декларація (Beijing Declaration), у якій констатується, що міста, що навчаються, є стовпами сталого розвитку [7, р. 2-3]. У 2015 році у Керівному документі ЮНЕСКО «Глобальна мережа міст, що навчаються» було уточнено дефініцію міста, що навчається, та запропоновано таке визначення: «Місто, що навчається, – це місто, яке ефективно мобілізує свої ресурси у кожному секторі для:

- сприяння інклюзивному навчанню від базової до вищої освіти;
- поживлення навчання у сім'ях та громадах;
- сприяння навчанню на робочому місці та під час роботи;
- розширення використання сучасних технологій навчання;
- підвищення якості та досконалості навчання;
- сприяння розвитку культури навчання впродовж життя» [8, р. 9].

В цьому документі визначено структуру ключових характеристик міст, що навчаються, які описані як основні будівельні блоки. Один з таких блоків пов'язаний з підвищенням якості навчання (основний напрям діяльності – 2.5.). Його зміст виявляється у необхідності вирішення завдання сприяння зміні парадигми в освіті та навчанні (Основні характеристики – 2.5.1.). Можливими вимірами реалізації дій щодо досягнення визначеного завдання є забезпечення впровадження «політики в галузі освіти, спрямованої на сприяння зміні парадигми від викладання до навчання та від простого отримання інформації до розвитку творчих здібностей та навичок навчання» [8, р. 15].

Впровадженню концепції міст, що навчаються, сприяє активна позиція ЄС. Сучасні тенденції та цільові орієнтири політики країн ЄС у царині освіти й професійної підготовки були представлені у документі «Стратегічні рамки європейського співробітництва у сфері освіти та навчання в європейському освітньому просторі та за його межами», який був прийнятий у 2021 році та визначив п'ять стратегічних пріоритетів розвитку освітнянської сфери ЄС. Першим, найважливішим пріоритетом визнано необхідність підвищення якості освіти та професійної підготовки. Як представлено у Резолюції Ради «На рівні ЄС бачення якості освіти та професійної підготовки робить оволодіння ключовими компетенціями, включно з базовими навичками, фундаментальною основою для майбутнього успіху...» [9].

Починаючи з 2016 року в нашій країні набула поширення практика спрямування розвитку міст у відповідності до реалізації основних ознак міст, що навчаються. Першим українським містом, яке отримало членство у Глобальній мережі ЮНЕСКО міст, що навчаються, став Мелітополь. Кількість таких міст у нашій країні постійно збільшується (рис.1). Нині в Україні статус міст, що входять до Глобальної мережі ЮНЕСКО міст, що навчаються, отримали такі міста: Київ, Мелітополь (знаходиться під окупацією РФ), Нетішин, Нікополь, Новояворівськ, Полтава, Львів, Суми та Тернопіль.

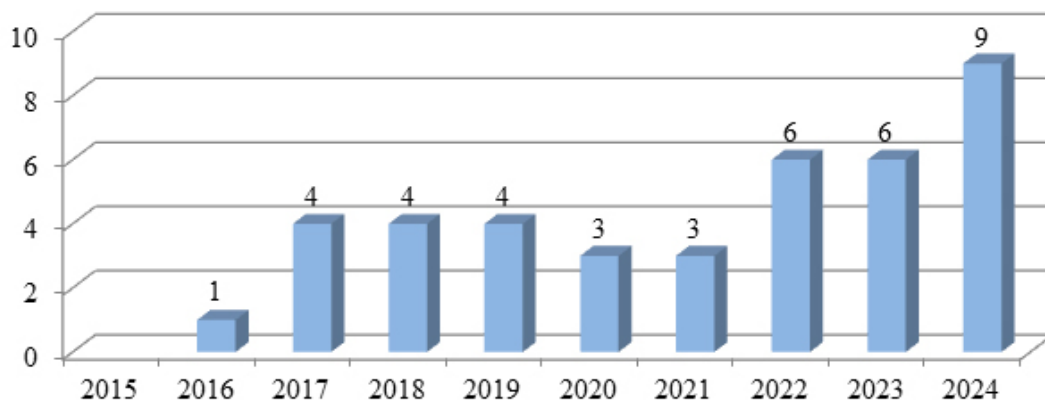

Рис.1. Кількість українських міст, що є членами Глобальної мережі ЮНЕСКО міст, що навчаються

Джерело: складено авторками за матеріалами [10; 11]

Висновки. Проведене дослідження дало змогу дійти висновку, що однією з інноваційних форм організації освітнього процесу є дуальна форма навчання, яка в повній мірі відповідає сучасним потребам суспільства у розвитку інтелектуального потенціалу усіх громадян, у забезпеченні їх особистісного зростання на основі творчого поєднання теоретичного надбання та практичних навиків шляхом застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а також забезпечує можливість впровадження принципів навчання впродовж усього життя. Отже, з урахуванням вагомості внеску дуальної форми здобуття освіти у здійснення зміни парадигми навчального процесу її можна охарактеризувати як інноваційний механізм, впровадження якого сприятиме формуванню міст, що навчаються, та, загалом, реалізації Цілей сталого розвитку.

Список літератури

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://surl.li/xxflbw> (дата звернення 10.07.2024).
2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30.09.2019 документ 722/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 15.07.2024).
3. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення 12.06.2024).
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 22.06.2024).
5. Габенко І. М. Аспекти організації підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. Теорія і методика професійної освіти. 2019. Т. 1. Вип. 11. С. 104-107. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/24.pdf (дата звернення 15.07.2024).
6. Довгенко Я. О., Яременко Л. І., Яременко Ю. В. Впровадження дуальної освіти у виші: переваги та ризики. Економіка та суспільство. 2021. Випуск 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-29> (дата звернення 15.07.2024).
7. UNESCO. Beijing declaration on building learning cities lifelong learning for all: promoting inclusion, prosperity and sustainability in cities. International conference on learning cities Beijing, China, 2013. October 21–23. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000226755> (дата звернення 22.07.2024).
8. UNESCO Global Network of learning cities 2015: Guiding Documents / UNESCO Institute for Lifelong Learning. Hamburg, Germany, 2015. 24 p. URL: <https://surl.li/akovsr> (дата звернення 05.07.2024).
9. Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021-2030) (2021/C 66/01). Official Journal of the European Union. C 66/1. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226(01)) (дата звернення 10.06.2024).
10. Sustainable development goals. Ukraine. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/4-4-1/> (дата звернення 11.07.2024).
11. Постійне представництво України при ЮНЕСКО URL: <https://surl.li/xxrgnf> (дата звернення 23.07.2024).

References

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Retrieved from <https://surl.li/xxflbw> (accessed July 10, 2024).
2. About the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030: Decree of the President of Ukraine dated September 30, 2019, document 722/2019. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (accessed July 15, 2024) [In Ukrainian].
3. Goals of sustainable development: Ukraine. National report. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (accessed June 12, 2024). [In Ukrainian].
4. On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (accessed June 22, 2024). [In Ukrainian].
5. Habenko, I. M. (2019). Aspects of the organization of the training of specialists according to the dual form of education. *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity*, 1(11), 104-107. Retrieved

from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/24.pdf (accessed July 15, 2024). [In Ukrainian].

6. Dovhenko, Ya. O., Yaremenko, L. I., & Yaremenko, Yu. V. (2021). Implementation of dual education in higher education: advantages and risks. *Ekonomika ta suspilstvo*, 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-29> (accessed July 15, 2024). [In Ukrainian].

7. UNESCO (2013). Beijing declaration on building learning cities lifelong learning for all: promoting inclusion, prosperity and sustainability in cities. International conference on learning cities Beijing, China, October 21–23. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000226755> (accessed July 22, 2024).

8. UNESCO (2015). UNESCO Global Network of learning cities 2015: Guiding Documents / UNESCO Institute for Lifelong Learning. Hamburg, Germany. Retrieved from: <https://surl.li/akovsr> (accessed July 5, 2024).

9. Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021-2030) (2021/C 66/01). Official Journal of the European Union. C 66/1. Retrieved from: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226(01)) (accessed June 10, 2024).

10. Sustainable development goals. Ukraine. Retrieved from: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/4-4-1/> (accessed July 11, 2024).

11. Permanent representation of Ukraine at UNESCO. Retrieved from: <https://surl.li/xxrgnf>. (accessed July 23, 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.02.2025

Прийнята до публікації 22.02.2025

КЛАСИФІКАЦІЯ ХМАРНИХ ОБЧИСЛЕНЬ: АНАЛІЗ НАЯВНИХ ПІДХОДІВ

Терпило Д. А., здобувач ступеня доктора філософії спеціальності 051 «Економіка», кафедра бізнес-економіки та підприємництва, факультет економіки та управління, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, м. Київ, Україна

e-mail: dmytro.terpylo@kneu.ua

ORCID ID: 0009-0002-7355-7013

Анотація. У статті проведено комплексний аналіз наявних підходів до класифікації хмарних обчислень. Розглянуто основні моделі розгортання (публічна, приватна, гібридна, хмара спільноти) та моделі обслуговування (IaaS, PaaS, SaaS). Детально описано характеристики кожного типу хмарних обчислень та наведено приклади. Проаналізовано додаткові критерії класифікації, такі як тип власника, призначення, масштаб, доступність, тип використання та рівень інтеграції. Виявлено фрагментарність наявних класифікацій та недостатню увагу до взаємозв'язків між різними ознаками. Систематизовано основні класифікаційні ознаки хмарних обчислень. Результати дослідження сприятимуть кращому розумінню різноманітності хмарних сервісів та обґрунтованому вибору оптимальних рішень для конкретних завдань.

Ключові слова: хмарні обчислення, хмарні технології, класифікація, модель розгортання, модель обслуговування, ефективність, IT-технології, хмара, безпека, масштабованість.

CLASSIFICATION OF CLOUD COMPUTING: ANALYSIS OF EXISTING APPROACHES

Terpylo A. Dmytro, PhD Student of the Department of Business Economics and Entrepreneurship, Kyiv National Economic University named after V. Hetman, Kyiv, Ukraine

e-mail: dmytro.terpylo@kneu.ua

ORCID ID: 0009-0002-7355-7013

Abstract. The purpose of this article is to systematize and comparatively analyze existing approaches to the classification of cloud computing to identify the main criteria and features of each of them. This allows to determine the optimal strategies for implementation of cloud technologies according to the specific needs of organizations. The research methodology is based on a comprehensive analysis of scientific literature, including publications by Ukrainian and international researchers, as well as electronic resources. The study employs methods of systematization, comparison, and generalization to analyze various approaches to cloud computing classification. The analysis focuses on identifying the strengths and weaknesses of existing classifications and highlighting the interrelationships between different classification features. Results. The article provides a detailed analysis of the main cloud computing classification approaches. The classification by deployment model (public, private, hybrid, community cloud) and service model (IaaS, PaaS, SaaS) are considered as the most common. Also analyzes additional criteria: by type of owner, by purpose, by scale, by availability, by type of use and by level of integration. The characteristics of each cloud type, their advantages and disadvantages are described. The fragmentation of existing classifications and the lack of attention to the interrelationships between different features are identified. The main classification features of cloud computing are systematized in a figure. Practical Value. The results of the study contribute to a better understanding of the diversity of cloud services and an informed choice of optimal solutions for specific tasks. The systematized approach allows users and organizations to effectively navigate the variety of cloud services and choose the most appropriate solutions for specific tasks. This will contribute to a more efficient use of the potential of cloud technologies and their further development. The proposed classification can be used by businesses, researchers, and IT professionals to analyze and compare cloud solutions.

Keywords: cloud computing, cloud technologies, classification, deployment model, service model, efficiency, IT technologies, cloud, security, scalability.

JEL Classification: L860; O330

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток хмарних обчислень призвів до появи широкого спектру сервісів та моделей їх надання. Це, з одного боку, відкриває значні можливості для бізнесу та наукових досліджень, дозволяючи оптимізувати витрати, підвищувати гнучкість та масштабованість IT-інфраструктури. З іншого боку, таке різноманіття створює певні труднощі для потенційних користувачів, які стикаються з проблемою вибору оптимального хмарного рішення, що відповідає їх унікальним потребам, вимогам безпеки, бюджетним обмеженням та стратегічним цілям. Відсутність чіткої та всеосяжної системи класифікації хмарних обчислень ускладнює аналіз наявних підходів, порівняння їх переваг і недоліків, а також прийняття обґрунтованих рішень щодо впровадження хмарних технологій.

Отже, актуальним науковим завданням є проведення комплексного аналізу наявних класифікацій хмарних обчислень, виявлення їх сильних та слабких сторін, а також розробка систематизованого підходу, який дозволить користувачам та організаціям ефективно орієнтуватися у різноманітті хмарних сервісів та обирати найбільш відповідні рішення для конкретних завдань. Це сприятиме більш ефективному використанню потенціалу хмарних технологій та їх подальшому розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні роботи в галузі хмарних обчислень демонструють різноманітність підходів до їх класифікації, охоплюючи як історичні, так і сучасні аспекти розвитку технологій. Публікації українських дослідників [1,2] висвітлюють витоки та еволюцію хмарних технологій, тоді як електронні ресурси [3,4] підкреслюють сучасні тенденції у сфері віртуалізації та Інтернет-сервісів.

Міжнародні дослідження, зокрема роботи Мелл і Грейс (Mell, Grance) [5] та Армбруст (Armbrust) та ін. [6], встановлюють базові стандарти і розглядають як технічні, так і бізнесові аспекти хмарних обчислень. Додаткові дослідження [7–9] аналізують економічний потенціал і виклики, а роботи [10–16] фокусуються на бізнес-перспективах, стратегічних підходах та таксономії хмарних технологій.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість наявних робіт, присвячених класифікації хмарних обчислень, зосереджені на окремих моделях розгортання або моделях обслуговування, розглядаючи їх як основні та вичерпні категорії. Проте, як показав попередній аналіз, існує значно ширший спектр критеріїв класифікації. Ці критерії часто розглядаються фрагментарно або ігноруються, що призводить до неповного розуміння ландшафту хмарних технологій. Крім того, недостатньо уваги приділяється взаємозв'язкам між різними класифікаційними ознаками. Відсутність чіткого розуміння цих взаємозв'язків ускладнює створення комплексних і адаптивних класифікаційних систем, здатних враховувати динамічні зміни у сфері хмарних обчислень. Також малодослідженим залишається питання розробки методології, яка дозволяла б не тільки класифікувати наявні хмарні сервіси, але й прогнозувати появу нових моделей та їх характеристик. Необхідний системний підхід, який би об'єднував різні класифікаційні ознаки в єдину ієрархічну структуру, забезпечуючи водночас гнучкість та можливість розширення.

Метою цієї статті є систематизація та порівняльний аналіз наявних підходів до класифікації хмарних обчислень для виявлення основних критеріїв та особливостей кожного з них. Це дозволяє не тільки глибше зрозуміти еволюцію хмарних технологій, а й визначити оптимальні стратегії їх впровадження відповідно до конкретних потреб організацій.

Основний матеріал. В епоху стрімкого розвитку інформаційних технологій, починаючи з появи перших комп'ютерів і закінчуючи сучасними децентралізованими системами, спостерігається безперервна еволюція обчислювальних платформ. Перші електронно-обчислювальні машини, які займали окремі приміщення, поступово були замінені більш компактними, потужними та доступними пристроями, що дозволило зробити обчислення більш гнучкими і розподіленими. Саме цей процес став відправною точкою для виникнення концепції хмарних обчислень, яка нині забезпечує доступ до ресурсів через Інтернет у режимі реального часу. Для кращого розуміння у табл. 1 визначено основні етапи розвитку інформаційних технологій.

Таблиця 1

Етапи розвитку інформаційних технологій

Етап розвитку	Характеристика	Приклади технологій
1950-1970	Ранні комп'ютери, централізовані системи	ЕОМ, мейнфрейми
1970-1990	Розвиток персональних комп'ютерів	ПК, мікрокомп'ютери
1990-2000	Поява Інтернету та клієнт-серверних технологій	Веб-сервіси, локальні мережі
2000 - сьогодні	Розвиток хмарних технологій та віртуалізації	AWS, Azure, GCP

Джерело: складено автором за матеріалами [1-4]

На сучасному етапі розвитку хмарних технологій та віртуалізації, що триває і зараз, з'явилось багато різновидів хмарних обчислень, що вимагає систематизованого підходу до їх класифікації.

Класифікація хмарних обчислень є важливим інструментом для розуміння різноманітності доступних хмарних сервісів та вибору оптимального рішення для конкретних потреб. Найбільш поширеними є класифікації за моделлю розгортання та моделлю обслуговування, проте існують й інші, більш специфічні підходи. Комплексний аналіз різних класифікацій дозволяє глибше зрозуміти особливості різних хмарних моделей та зробити обґрунтований вибір, що відповідає вимогам організації з погляду безпеки, масштабованості, контролю та вартості.

Проаналізуємо наявні основні підходи до класифікації хмарних обчислень.

Класифікація за моделлю розгортання. Одним з найпоширеніших способів класифікації хмарних обчислень є класифікація за моделлю розгортання, яка описує, де та як розгорнуті хмарні ресурси. Виділяють чотири основні моделі:

1. Публічна хмара (Public Cloud): інфраструктура, що належить сторонньому постачальнику послуг і є доступною для широкого загалу через Інтернет. Користувачі спільно використовують обчислювальні ресурси, мережі та сховища даних. Прикладами є Amazon Web Services (AWS), Microsoft Azure, Google Cloud Platform (GCP) [5].

2. Приватна хмара (Private Cloud): інфраструктура, що розгорнута та використовується виключно однією організацією. Вона може бути розміщена як у власному центрі обробки даних організації, так і у стороннього постачальника. Забезпечує більший рівень контролю та безпеки, але може бути дорожчою [6].

3. Гібридна хмара (Hybrid Cloud): поєднання двох або більше хмарних моделей (публічної та приватної). Дозволяє організаціям використовувати переваги обох моделей, наприклад, розміщуючи конфіденційні дані у приватній хмарі, а менш чутливі додатки та навантаження – у публічній [7].

4. Хмара спільноти (Community Cloud): інфраструктура, що спільно використовується кількома організаціями з подібними інтересами та вимогами до безпеки, наприклад, державними установами або дослідницькими організаціями [8].

Класифікація за моделлю обслуговування. Інший поширений підхід – класифікація за моделлю обслуговування, що визначає рівень контролю та відповідальності, які постачальник хмарних послуг бере на себе. За цією ознакою розрізняють такі основні моделі:

1. Інфраструктура як послуга (Infrastructure as a Service, IaaS): надання віртуалізованих обчислювальних ресурсів (сервери, сховища, мережі) через Інтернет. Користувач отримує повний контроль над операційною системою, програмами та даними, але не над фізичною інфраструктурою. Приклади: AWS EC2, Azure Virtual Machines [9].

2. Платформа як послуга (Platform as a Service, PaaS): надання платформи для розробки, тестування та розгортання програм. Користувач отримує доступ до середовища виконання, баз даних, інструментів розробки, але не контролює операційну систему та інфраструктуру. Приклади: AWS Elastic Beanstalk, Google App Engine [10].

3. Програмне забезпечення як послуга (Software as a Service, SaaS): надання готових до використання програмних додатків через Інтернет. Користувач не контролює ні інфраструктуру, ні платформу, а лише використовує додаток. Приклади: Salesforce, Google Workspace, Microsoft 365 [11].

Інші класифікації. Окрім основних, існують і інші, менш поширені класифікації, засновані на таких критеріях:

– За типом власника: приватні хмари (належать одній організації), публічні хмари (належать стороннім постачальникам), хмари спільного використання (належать консорціуму організацій) [12].

– За призначенням: хмари загального призначення (надають широкий спектр послуг), спеціалізовані хмари (орієнтовані на конкретні галузі чи завдання, наприклад, наукові обчислення, аналіз даних) [13].

– За масштабом: глобальні хмари (мають центри обробки даних у різних країнах), регіональні хмари (обслуговують певний регіон), локальні хмари (обслуговують одну організацію або географічно обмежену територію) [14].

– За доступністю: відкриті хмари (вільно доступні для загального використання з мінімальними обмеженнями), хмари з обмеженим доступом (доступ надається лише визначеним користувачам або організаціям для забезпечення безпеки) [12].

– За типом використання: корпоративні хмари (створені для підтримки бізнес-процесів і операцій компаній), персональні хмари (використовуються для зберігання особистих даних і файлів) [6].

– За рівнем інтеграції: відкриті хмари (використовують програмне забезпечення з відкритим кодом для прозорості та гнучкості), пропрієтарні хмари (побудовані на основі власного закритого програмного забезпечення вендора, яке забезпечує унікальні функції або можливості) [15].

– За розподілом ресурсів: статичні хмари (ресурси виділяються заздалегідь і є фіксованими), динамічні хмари (ресурси виділяються відповідно до поточного попиту в реальному часі) [16].

На рис. 1 наведено основні класифікаційні ознаки та різновиди хмарних обчислень.

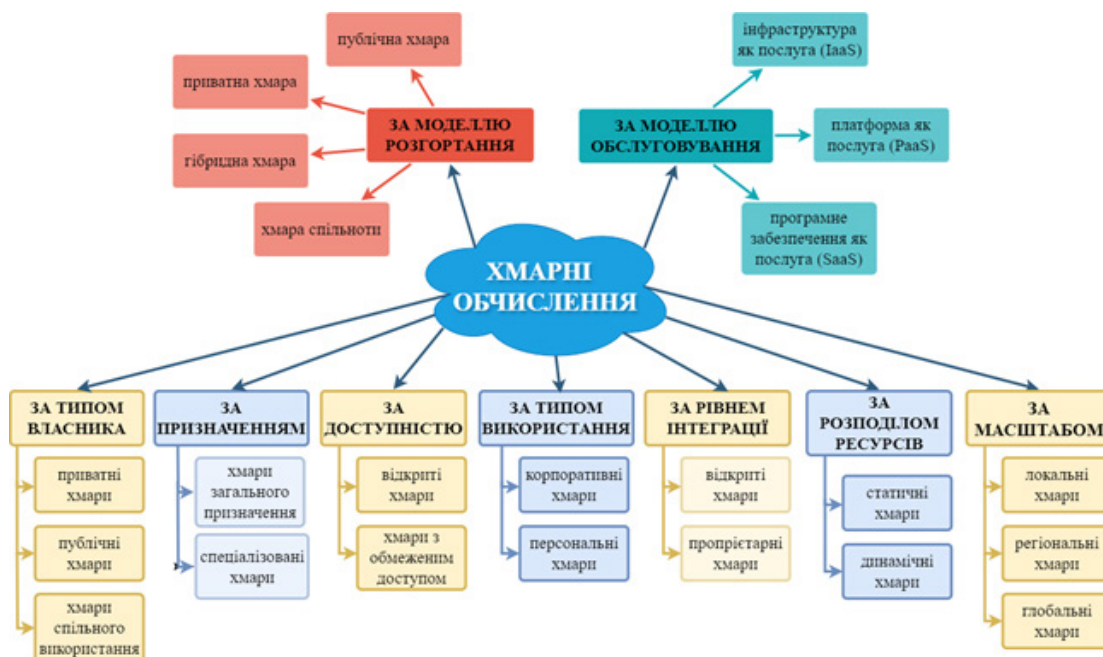

Рис. 1. Класифікації хмарних обчислень

Джерело: складено автором самостійно

Висновки. Проведений аналіз класифікації хмарних обчислень дозволяє зробити низку важливих висновків. По-перше, розподіл хмарних обчислень за моделлю розгортання демонструє різноманітність архітектурних рішень, що відображають різні рівні контролю, безпеки та вартості впровадження. Цей підхід дозволяє користувачам і організаціям обирати оптимальні моделі з урахуванням специфічних потреб, вимог до безпеки та бюджетних обмежень. По-друге, класифікація за моделлю обслуговування є критичною для розуміння ролей і відповідальності як користувача, так і постачальника послуг. Такий поділ сприяє визначенню рівня взаємодії між сторонами, що значною мірою впливає на масштабованість, гнучкість та експлуатаційні витрати систем.

По-третє, аналіз альтернативних підходів до класифікації, заснованих на типі власника, призначенні, масштабі, доступності, типі використання та рівні інтеграції, підкреслює складність і багатовимірність хмарних технологій. Врахування цих додаткових критеріїв дозволяє більш комплексно підійти до вибору та оптимізації рішень, що відповідають специфічним вимогам різних галузей та організацій. Результати дослідження свідчать про те, що систематизація класифікаційних підходів у сфері хмарних обчислень є надзвичайно важливим інструментом для подальшого розвитку технологій. Вона не тільки сприяє більш глибокому розумінню сучасних ІТ-рішень, але й створює базу для розробки нових моделей, здатних адаптуватися до швидкозмінних умов ринку та потреб кінцевих користувачів. Подальші дослідження у цій сфері мають бути зосереджені на інтеграції новітніх технологічних досягнень, оптимізації наявних підходів та розробці інноваційних рішень, що забезпечать ще більшу ефективність, безпеку та масштабованість хмарних сервісів.

Список літератури

1. Маркова О. М., Семеріков С. О., Стрюк А. М. Хмарні технології навчання: витоки. Інформаційні технології і засоби навчання. 2015. Т. 46. № 2. С. 29–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2015_46_2_6. (дата звернення 25.02.2025).

2. Хмарні обчислення: історія, можливості, перспективи. URL: <https://aw.club/global/uk/blog/cloud-computing-history-opportunities-benefits>. (дата звернення: 25.02.2025).
3. Зінченко О. В., Іщеряков С. М., Прокопов С. В., Серих С. О., Василенко В. В. Хмарні технології. Навчальний посібник. К.: ФОП Гуляєва В. М., 2020. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_2048_32915773.pdf. (дата звернення: 25.02.2025).
4. Історія хмарних обчислень. URL: <https://nachasi.com/tech/2017/09/26/istoriya-hmarnyh-obchyslen/>. (дата звернення: 25.02.2025).
5. Mell, P., Grance, T. The NIST definition of cloud computing. National Institute of Standards and Technology. 2011. С. 6-7. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/legacy/sp/nistspecialpublication800-145.pdf>. (дата звернення: 25.02.2025).
6. Armbrust, M., Fox, A., Griffith, R. etc. A view of cloud computing. Communications of the ACM. 2010. Т. 53. № 4. С. 50–58. DOI: <https://doi.org/10.1145/1721654.1721672>. URL: https://www.researchgate.net/publication/220422375_A_View_of_Cloud_Computing. (дата звернення 25.02.2025).
7. Buaya, R., Yeo, C. S., Venugopal, S., Broberg, J., Brandic, I. Cloud computing and emerging IT platforms: Vision, hype, and reality for delivering computing as the 5th utility. Future Generation Computer Systems. 2009. Т. 25. № 6. С. 599–616. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.future.2008.12.001>. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0167739X08001957?via%3Dihub>. (дата звернення: 25.02.2025).
8. Dillon, T., Wu, C., Chang, E. Cloud computing: issues and challenges. 2010 24th IEEE International Conference on Advanced Information Networking and Applications. 2010. С. 27–33. DOI: <https://doi.org/10.1109/AINA.2010.187>. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/5474674>. (дата звернення: 25.02.2025).
9. Vaquero, L. M., Roderio-Merino, L., Caceres, J., Lindner, M. A break in the clouds: towards a cloud definition. ACM SIGCOMM Computer Communication Review. 2008. Т. 39. № 1. С. 50–55. DOI: <https://doi.org/10.1145/1496091.1496100> URL: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/1496091.1496100>. (дата звернення: 25.02.2025).
10. Weiss, A. Computing in the clouds. netWorker. 2007. Т. 11. № 4. С. 16–25. DOI: <https://doi.org/10.1145/1327512.1327513>. URL: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/1327512.1327513>. (дата звернення: 25.02.2025).
11. Marston, S., Li, Z., Bandyopadhyay, S., Zhang, J., Ghalsasi, A. Cloud computing – The business perspective. Decision Support Systems. 2011. Т. 51. № 1. С. 176–189. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1413545>. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1413545. (дата звернення: 25.02.2025).
12. Zhang, Q., Cheng, L., Boutaba, R. Cloud computing: state-of-the-art and research challenges. Journal of Internet Services and Applications. 2010. Т. 1. № 1. С. 7–18. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s13174-010-0007-6>. URL: <https://jisajournal.springeropen.com/articles/10.1007/s13174-010-0007-6>. (дата звернення: 25.02.2025).
13. Foster, I., Zhao, Y., Raicu, I., Lu, S. Cloud computing and grid computing 360-degree compared. 2008 Grid Computing Environments Workshop. 2008. С. 1–10. DOI: <http://dx.doi.org/10.1109/GCE.2008.4738445>. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/4738445>. (дата звернення: 25.02.2025).
14. Erl, T., Puttini, R., Mahmood, Z. Cloud computing: concepts, technology & architecture. Pearson Education. 2013. С. 1-80. URL: <https://ptgmedia.pearsoncmg.com/images/9780133387520/samplepages/0133387526.pdf>. (дата звернення: 25.02.2025).
15. Grossman, R. L. The case for cloud computing. IT Professional. 2009. Т. 11. № 2. С. 23–27. DOI: <http://dx.doi.org/10.1109/MITP.2009.40>. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/4804045>. (дата звернення: 25.02.2025).
16. Rimal, B. P., Choi, E., Lumb, I. A taxonomy and survey of cloud computing systems. 2009 Fifth International Joint Conference on INC, IMS and IDC. 2009. С. 44–51. DOI: <http://dx.doi.org/10.1109/NCM.2009.218>. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/5331755>. (дата звернення: 25.02.2025).

References

1. Markova, O. M., Semerikov, S. O., & Stryuk, A. M. (2015). Khmarni tekhnolohiyi navchannya: Vytoki. Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya, 46(2), 29–44. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2015_46_2_6. (accessed 25 February 2025). [In Ukrainian].
2. Khmarni obchyslennia: Istoriia, mozhlyvosti, perspektyvy. Retrieved from: <https://aw.club/global/uk/blog/cloud-computing-history-opportunities-benefits>. (accessed 25 February 2025). [In Ukrainian].

3. Zinchenko, O. V., Ishcheriakov, S. M., Prokopov, S. V., Serikh, S. O., & Vasylenko, V. V. (2020). *Khmar'ni tekhnolohiyi [Navchalniy posibnyk]*. K.: FOP Huliaieva, V. M. Retrieved from: https://duikt.edu.ua/uploads/1_2048_32915773.pdf. (accessed 25 February 2025). [In Ukrainian].
4. *Istoriia khmar'nykh obchyslen'* (2017). Retrieved from: <https://nachasi.com/tech/2017/09/26/istoriya-hmar'nyh-obchyslen/>. (accessed 25 February 2025). [In Ukrainian].
5. Mell, P., & Grance, T. (2011). The NIST definition of cloud computing (NIST Special Publication 800-145). National Institute of Standards and Technology. Retrieved from: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/legacy/sp/nistspecialpublication800-145.pdf>. (accessed 25 February 2025).
6. Armbrust, M., Fox, A., Griffith, R., et al. (2010). A view of cloud computing. *Communications of the ACM*, 53(4), 50–58. DOI: <https://doi.org/10.1145/1721654.1721672>. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/220422375_A_View_of_Cloud_Computing. (accessed 25 February 2025).
7. Buyya, R., Yeo, C. S., Venugopal, S., Broberg, J., & Brandic, I. (2009). Cloud computing and emerging IT platforms: Vision, hype, and reality for delivering computing as the 5th utility. *Future Generation Computer Systems*, 25(6), 599–616. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.future.2008.12.001>. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0167739X08001957?via%3Dihub>. (accessed 25 February 2025).
8. Dillon, T., Wu, C., & Chang, E. (2010). Cloud computing: Issues and challenges. In *Proceedings of the 2010 24th IEEE International Conference on Advanced Information Networking and Applications* (pp. 27–33). IEEE. DOI: <https://doi.org/10.1109/AINA.2010.187>. Retrieved from: <https://ieeexplore.ieee.org/document/5474674>. (accessed 25 February 2025).
9. Vaquero, L. M., Roderio-Merino, L., Caceres, J., & Lindner, M. (2008). A break in the clouds: Towards a cloud definition. *ACM SIGCOMM Computer Communication Review*, 39(1), 50–55. DOI: <https://doi.org/10.1145/1496091.1496100>. Retrieved from: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/1496091.1496100>. (accessed 25 February 2025).
10. Weiss, A. (2007). Computing in the clouds. *netWorker*, 11(4), 16–25. DOI: <https://doi.org/10.1145/1327512.1327513>. Retrieved from: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/1327512.1327513>. (accessed 25 February 2025).
11. Marston, S., Li, Z., Bandyopadhyay, S., Zhang, J., & Ghalsasi, A. (2011). Cloud computing – The business perspective. *Decision Support Systems*, 51(1), 176–189. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1413545>. Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1413545. (accessed 25 February 2025).
12. Zhang, Q., Cheng, L., & Boutaba, R. (2010). Cloud computing: State-of-the-art and research challenges. *Journal of Internet Services and Applications*, 1(1), 7–18. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s13174-010-0007-6>. Retrieved from: <https://jisajournal.springeropen.com/articles/10.1007/s13174-010-0007-6>. (accessed 25 February 2025).
13. Foster, I., Zhao, Y., Raicu, I., & Lu, S. (2008). Cloud computing and grid computing 360-degree compared. In *Proceedings of the 2008 Grid Computing Environments Workshop* (pp. 1–10). IEEE. DOI: <http://dx.doi.org/10.1109/GCE.2008.4738445>. Retrieved from: <https://ieeexplore.ieee.org/document/4738445>. (accessed 25 February 2025).
14. Erl, T., Puttini, R., & Mahmood, Z. (2013). *Cloud computing: Concepts, technology & architecture*. Pearson Education. Retrieved from: <https://ptgmedia.pearsoncmg.com/images/9780133387520/samplepages/0133387526.pdf>. (accessed 25 February 2025).
15. Grossman, R. L. (2009). The case for cloud computing. *IT Professional*, 11(2), 23–27. DOI: <http://dx.doi.org/10.1109/MITP.2009.40>. Retrieved from: <https://ieeexplore.ieee.org/document/4804045>. (accessed 25 February 2025).
16. Rimal, B. P., Choi, E., & Lumb, I. (2009). A taxonomy and survey of cloud computing systems. In *Proceedings of the 2009 Fifth International Joint Conference on INC, IMS and IDC* (pp. 44–51). IEEE. DOI: <http://dx.doi.org/10.1109/NCM.2009.218>. Retrieved from: <https://ieeexplore.ieee.org/document/5331755>. (accessed 25 February 2025). www.kahoot.it

Стаття надійшла до редакції 13.02.2025

Прийнята до публікації 24.02.2025

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК: 339.3.657

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2025-2-327-19-24>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ВАРТОСТІ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ

Познанська І.В., доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувачка кафедри управління персоналом і економіки праці, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: pozn75@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7343-6663>

Анотація. Основна мета дослідження полягає у розкритті проблем внутрішнього контролю вартості перевезень підприємств водного транспорту та в аналізі ключових факторів, які впливають на вартість перевезень. У дослідженні використано аналіз даних та статистичні методи при оцінці кількісних даних про фрахтові ставки, обсяги перевезень та витрати на паливо. Аналіз чутливості використано для оцінки впливу змін в окремих параметрах на загальну вартість перевезення. Порівняльний аналіз здійснено при порівнянні витрат на перевезення в різних країнах та регіонах, з метою виявлення найефективніших практик та стратегій. Проаналізовано, узагальнено та оновлено фактори впливу на вартість перевезень водним транспортом. Запропоновано заходи щодо підвищення конкурентоспроможності морських перевезень, забезпечення стабільності витрат та покращення загальної ефективності системи внутрішнього контролю на підприємствах водного транспорту. Практична значимість дослідження полягає у формулюванні рекомендацій для покращення контрольних заходів у системі управління підприємств водного транспорту.

Ключові слова: підприємства водного транспорту, вартість транспортних перевезень, оцінка, експлуатаційні витрати, внутрішній контроль.

PROBLEM ASPECTS OF INTERNAL CONTROL OF TRANSPORTATION COSTS IN WATER TRANSPORT ENTERPRISES

Poznanska V. Inna, D. Sc. (Economics), Senior Researcher, Head of the Department of Personnel Management and Labor Economics, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail pozn75@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7343-6663>

Abstract. The main objective of the study is to reveal the problems of internal control of transportation costs at water transport enterprises and to analyze the key factors that affect the cost of transportation. The study used data analysis and statistical methods to assess quantitative data on freight rates, transportation volumes and fuel costs. Sensitivity analysis was used to assess the impact of changes in individual parameters on the total cost of transportation. Comparative analysis was carried out when comparing transportation costs in different countries and regions, in order to identify the most effective practices and strategies. Factors influencing the cost of water transport were analyzed, summarized and updated. Special attention was paid to key factors that affect the formation of freight rates when determining the cost of water transport. It was proven that operating costs are a significant factor in reducing the cost of transport services. Therefore, when implementing internal control, it is worth analyzing such costs and, in order to optimize them, it is desirable for water transport enterprises to develop measures to increase the efficiency of fuel and other materials, reduce environmental, financial and other operating costs, economies of scale and automation of port operations. Improving port infrastructure also contributes to reducing transport costs of water transport enterprises. Based on the results of the analysis of international experience, the main directions of assessing the cost of water transport transportation are summarized, based on the main influencing factors, and it is proven that when implementing internal control, it is worth taking into account all factors that affect the formation of the freight rate and, accordingly, the price and cost of water transport transportation. It is substantiated that changes in the world freight market can significantly affect the cost of transportation, which requires constant internal control in order to reduce costs, risks, and form the optimal cost of transportation. The practical significance of the study lies in formulating recommendations for improving measures to control the cost of transportation of water transport enterprises.

Keywords: water transport enterprises, cost of transportation, assessment, operating costs, internal control.

JEL Classification: L910; R420; F100

Постановка проблеми. Морські та річні перевезення залишаються найбільш економічно вигідним способом транспортування великих обсягів вантажів. Однак, нестабільність фрахтових ставок, що впливає на собівартість перевезень, створює серйозні виклики для морської галузі та міжнародної торгівлі. Витрати на перевезення вантажів водним транспортом здебільшого формуються з таких складових як: час очікування суден у портах, ефективність використання палива, вартість портових послуг, оптимальне завантаження суден та відстань перевезення. Постійний моніторинг та аналіз цих факторів при здійсненні

внутрішнього контролю є ключовими для забезпечення конкурентоспроможності морських перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Морським та річним транспортом здійснюється більшість обсягу світової торгівлі і витрати на міжнародні перевезення відбуваються за рахунок трейдера, що має особливе значення для визначення областей впливу на вартість перевезення. Огляд останніх досліджень і публікацій показує, що вартість перевезення вантажів морським транспортом – це питання, яке висвітлюється з різних аспектів багатьма авторами. Дослідники зосереджують увагу на наступних ключових аспектах. По-перше, це фактори, що впливають на формування фрахтових ставок, аналіз ринку фрахту, вплив попиту та пропозиції, геополітичні фактори, сезонність, ціни на паливо [2, 4, 8, 10]. Одним з головних факторів також виступає економічна оцінка морських перевезень з метою розробки моделей розрахунку собівартості перевезень, аналізу впливу різних факторів на вартість, оцінку ризиків [2, 8]. Наступним аспектом є оптимізація логістичних процесів за допомогою розробки моделей оптимізації маршрутів, скорочення часу обробки вантажів у портах, підвищення ефективності використання суден [5, 8]. На сьогодні, дуже важливим для дослідження є впровадження цифрових технологій для автоматизації процесів, використання альтернативних видів палива для зниження витрат [7]. Посилення екологічних вимог, необхідність використання екологічно чистих технологій, зростання витрат на екологічні заходи формує інтерес до дослідження впливу екологічних норм [2, 8].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ці дослідження дозволяють ідентифікувати ключові елементи механізму формування вартості морських перевезень та окреслити наявні стратегії оптимізації розвитку галузі. Однак, слід наголосити, що динаміка зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на галузь, є постійною, що зумовлює необхідність здійснення дієвого внутрішнього контролю, безперервного моніторингу та виявлення нових аспектів, потребують наукового аналізу та практичного застосування. Зважаючи на поточні геополітичні реалії, необхідно підкреслити, що військовий конфлікт в Україні чинить істотний вплив на функціонування морських транспортних коридорів у Чорноморсько-Азовському басейні [1]. Це, у свою чергу, зумовлює значну волатильність у формуванні тарифів на морські перевезення та призводить до підвищення страхових премій на вантажі.

Метою статті є дослідження проблемних аспектів внутрішнього контролю за ціноутворенням транспортних послуг в судноплавній галузі, виявлення ключових факторів, що впливають на формування фрахтових ставок та мінімізацію впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на ефективність функціонування флоту.

Основний матеріал. Глобальна торгівля та розвиток судноплавства постійно змінюються, спричиняючи коливання вартості морських перевезень. Розглянемо ключові фактори цієї нестабільності. Перш за все, ефективність організації транспортування вантажів впливає на міжнародну торгівлю. Основним критерієм зниження торгових витрат виступає скорочення часу простою суден в портах, що для вантажовідправників означає зменшення витрат на доставку. Доведено, що кожний додатковий день в транспортування збільшує адвалорний тариф на 0,6-2,1%. По-друге, затримки суден в портах збільшують витрати перевізників, що, зрештою, підвищує ціни для споживачів. Згідно з дослідженнями, скорочення часу митного оформлення на 10% може призвести до зменшення вартості морських перевезень приблизно на 0,5% [10]. Існують різні заходи для спрощення торгових процедур, які дозволяють скоротити час очікування та підвищити ефективність логістики. Зокрема, прозоре оприлюднення торговельної інформації та спрощення митних формальностей мають високу кореляцію з міжнародними логістичними рейтингами, такими як Індекс ефективності логістики.

Значним фактором зниження вартості є експлуатаційні витрати. Технологічний прогрес сприяє постійному їх зменшенню: підвищення ефективності використання палива, економія масштабу та автоматизація портових операцій дозволяють знизити екологічні та фінансові витрати. Однак, інвестиції в зниження експлуатаційних витрат можуть негативно вплинути на ставки фрахту. Наприклад, вкладення в більші та енергоефективні судна, хоча й дозволяє економити завдяки ефекту масштабу та ефективнішому використанню палива, може призвести до надлишку потужностей. Це, у свою чергу, спричиняє надлишок пропозиції та зниження фрахтових ставок. Надлишок потужностей у поєднанні з уповільненням глобалізації є ключовим фактором, що впливає на фрахтові ставки останніми роками. Щоб впоратися з низькими ставками, перевізники впроваджують заходи для підвищення ефективності та оптимізації операцій.

Попри зниження експлуатаційних витрат у судноплавстві, загальні витрати транспортної системи зменшуються повільніше. Це пояснюється необхідністю врахування інвестицій у нові активи. Крім того, збільшення розмірів суден і використання вузлових портів вимагають від портів та прибережних міст додаткових інвестицій у зберігання та обробку вантажів. Ці додаткові витрати мають фінансуватися з порткових фондів та місцевими громадами, а не за рахунок транспортних витрат. Зниження експлуатаційних витрат на тлі зростання фіксованих витрат (капітальні витрати на більші та економічніші судна) може призвести до нестабільності фрахтових ставок. У короткостроковій перспективі, якщо ціни на транспортні послуги не покривають витрати на паливо, зв'язок та екіпаж, перевізники припинять надання послуг.

У довгостроковій перспективі транспортні витрати мають покривати всі середні витрати, включаючи постійні. Оскільки сьогодні операційні витрати нижчі, ніж раніше, вантажні тарифи можуть також бути нижчими. Однак, зниження експлуатаційних витрат на одиницю продукції на великих суднах можливе лише за умови достатнього використання провізних потужностей. Посилення коливань фрахтових ставок та зміна співвідношення операційних і фіксованих витрат, ймовірно, є однією з причин цієї тенденції.

Неочікувано, але позиція країни в мережі морських перевезень суттєво впливає на скорочення витрат. Доставка товарів на великі відстані вимагає значних часових (капітальних) та паливних (експлуатаційних) витрат. Однак, географічна відстань сама по собі не пояснює різницю у фрахтових ставках. Географічна віддаленість має лише незначний статистичний зв'язок з витратами на перевезення. Велика відстань може бути економічно вигідною, якщо країна має вигідне положення в глобальній мережі морських перевезень. Двостороннє лінійне завантаження впливає на транспортні витрати сильніше, ніж відстань. Дослідження лінійного судноплавства показують, що положення в мережі важливіше за географічну відстань. Цей висновок слід розглядати у контексті змінних лінійної мережі, таких як розмір судна та частота рейсів, які визначають обсяг торгівлі.

У складній системі морських перевезень важливу роль відіграє взаємодія між судноплавством, портами та регуляторними органами. Рішення цих суб'єктів впливають на вартість перевезень для країн та регіонів. Ціноутворення на транспортно-логістичних ринках залежить від рівня конкуренції, який, у свою чергу, залежить від розміру ринку та ефективності регулювання, щоб уникнути випадків обмеження конкуренції, змови та монополії. І такі тенденції обов'язково слід враховувати при проведенні внутрішнього контролю формування ціни перевезень водним транспортом.

Історично морські лінії прагнули до співпраці з іншими учасниками ринку, щоб отримати переваги від економії масштабу. Стратегії судноплавних ліній, баланс сил між ними, вантажовідправниками та портами, а також обмеження наземного транспорту впливають на конкуренцію в мережах морських перевезень. Крім того, стратегічні альянси між портами та судноплавними компаніями впливають на структуру морської мережі та інтеграцію регіонів у глобальну транспортну систему. Необхідно ретельно відстежувати концентрацію в морській галузі та її можливий негативний вплив на торгівлю та конкурентоспроможність експорту, особливо в периферійних країнах. Вплив вартості товару на фрахтові ставки слід розглядати в контексті історії та структури ринку судноплавства. Вартість товару визначає еластичність попиту, тобто готовність вантажовідправника платити вищі ставки.

Раніше транспортні витрати залежали від ваги, обсягу, вартості, збереження товару, виду транспорту та відстані. Аналіз контейнерних перевезень імпорту продуктів харчування в Південній Америці показав, що зростання вартості товару на 10% збільшує транспортні витрати приблизно на 7,6% [10]. Спеціальні умови перевезення окремих видів вантажів впливають на структуру міжнародних морських транспортних витрат, особливо при контейнерних перевезеннях, де враховуються розміри та особливі вимоги до рефрижераторів.

Ефект масштабу проявляється у двох напрямках. По-перше, внутрішня економія від масштабування, що відображає зниження транспортних витрат на тону. По-друге, зовнішня економія, що відображає зниження транспортних витрат зі збільшенням товарообігу між країнами. Останнє пов'язане з рівнем конкуренції, експлуатаційними витратами суден та портовою інфраструктурою. Економія масштабу, зниження тарифів та митних обмежень, а також ефективна транспортна інфраструктура сприяють розвитку регіону. Продуктивність порту є ключовою для ефективності морської транспортної мережі. Інфраструктура порту характеризується кількістю кранів, максимальною осадкою та зонами зберігання. Взаємодія цих факторів є вирішальною. Модернізація порткових терміналів може призвести до збільшення порткових зборів для судноплавних ліній. Однак, зменшення часу перебування

суден у порту або використання безредукторних суден може забезпечити загальну економію та, як наслідок, зниження фрахових ставок.

Розвиток портової інфраструктури має сенс лише тоді, коли ефективність транспортної системи залежить від усунення вузьких місць. Фактори, що впливають на продуктивність, можна поділити на фізичні, інституційні та організаційні. Фізичні обмеження включають розмір, форму та розташування терміналу, обладнання, а також характеристики суден. Недостатня кількість кранів, землі, причалів та під'їзних шляхів є обмежувачами факторами. Продуктивність системи має розглядатися в перспективі потреб промисловості. Підвищення ефективності портів та інфраструктури знижує загальні міжнародні транспортні витрати. Якщо країни з низькою ефективністю портів підвищать її до рівня країн з високими показниками, вартість перевезень може знизитися приблизно на 25%.

Покращення портової інфраструктури також сприяє зменшенню морських транспортних витрат. На відміну від відстані, ефективність порту залежить від політики. Подвоєння ефективності портів з обох сторін має такий самий вплив на міжнародні морські транспортні витрати, як і скорочення відстані між ними вдвічі. Ступінь, до якого витрати перевізника перекладаються на клієнта, залежить від структури ринку та торгового балансу.

На багатьох маршрутах, особливо для насипних вантажів, судна заповнені лише в одному напрямку. Через вільні потужності перевізники готові перевозити вантажі за нижчими ставками. Наприклад, ставки фрахту з Китаю до Північної Америки вищі, ніж у зворотному напрямку. Також ставки на контейнерний імпорт в Африку вищі, ніж на експорт.

Різниця в ставках, що залежить від напрямку торгівлі, може бути частково вирівняна ринковими механізмами. При дефіциті торгового балансу витрати на експортні перевезення нижчі. У контейнерних перевезеннях баланс торгових потоків є ключовим для ціноутворення, тоді як судноплавні лінії розраховують витрати на основі кругового рейсу, враховуючи порожні перевезення. При негативному торговому балансі, коли імпорт перевищує експорт, ставки для експортерів нижчі і, навпаки, при позитивному балансі ставки вищі. Ставки фрахту вищі на маршрутах з більшим трафіком, щоб компенсувати нижчі доходи у зворотному напрямку, де частина потужності йде на порожні контейнери. Надлишкові потужності у зворотному напрямку збільшують конкуренцію та знижують ставки. Зменшити втрати від порожніх перевезень можна за допомогою ефективної організації транспортних послуг, обміну інформацією, спільного використання потужностей та транснаціональної співпраці постачальників послуг.

Підсумовуючи вищенаведене, можна виділити основні напрямки оцінювання вартості перевезень на водному транспорті (рис. 1).

Рис. 1. Фактори впливу на вартість перевезень водним транспортом

Джерело: сформовано авторкою за матеріалами [2; 4; 6]

З огляду на події в Україні, фактори формування вартості морських перевезень потребують суттєвого коригування. І це варто враховувати при здійсненні внутрішнього контролю при формуванні ціни перевезень. Перш за все війна суттєво обмежила забезпечення якості транспортних послуг. Мінування акваторії, бойові дії та ризики для суден унеможливають

нормальне функціонування портів. Руйнування інфраструктури, перебої з електроенергією та логістичні складнощі значно знижують ефективність транспортування.

Збільшення страхових ризиків, підвищені військові збори та необхідність додаткових заходів безпеки призвели до різкого зростання витрат. Обмеження руху суден, простої та затримки також збільшують експлуатаційні витрати. Україна тимчасово втратила своє позиціонування як важливий вузол морських перевезень, що призводить до зниження конкурентоспроможності. Виникла необхідність перегляду регуляторних норм з урахуванням воєнних ризиків та створення безпечних коридорів для проходу суден. Наступним фактором є характеристика вантажу: збільшилася частка гуманітарної допомоги, військових вантажів та зменшилася частка експорту агропродукції. Зерновий коридор частково вирішив проблему, але постійні загрози руйнують стабільність. Мінування акваторії та ризики обстрілів, значні руйнування портової інфраструктури ускладнюють роботу портів та потребують відновлення та модернізації.

Війна спричинила різкий дисбаланс торгових потоків, зруйновані логістичні зв'язки з багатьма країнами, що вимагає перегляду структури логістичних ланцюгів.

Крім цих нових аспектів оцінки вартості морських перевезень необхідно враховувати ефективність морської національної транспортної політики, яка повинна містити: ефективну систему страхування військових ризиків, залучення міжнародних інвестицій для відновлення портової інфраструктури, сприяння розвитку альтернативних логістичних маршрутів, зокрема річкового транспорту, посилення протиповітряної оборони для убезпечення суден, створення умов для відновлення Українського флоту.

Висновки. Зміни на світовому фрахтовому ринку можуть значно впливати на собівартість перевезення, що потребує здійснення постійного внутрішнього контролю у частині оцінки перевезень, зниження витрат. Затримки в портах можуть суттєво підвищувати витрати на перевезення та вони безпосередньо впливають на торгові витрати вантажовідправників. Неефективність використання пального, а також високі експлуатаційні витрати впливають на загальну вартість перевезень. Нестабільність ринкового середовища та конкуренція можуть призводити до значних коливань у фрахтових ставках, що також ускладнює процес оцінювання вартості. Невідповідність між попитом та пропозицією на міжнародних ринках може впливати на формування вартості перевезення, такими як збільшення фрахтових ставок.

Воєнні події в Україні внесли критичні зміни в кожен з ключових факторів, які торкнулись можливості надання якісних послуг, оптимізації витрат, позиціонування країни, як важливого транспортного хабу, ускладнення регуляторного впливу, структури вантажопотоків, якості портових та логістичних послуг. Тому, при здійсненні внутрішнього контролю у частині формування ціни та вартості вантажних перевезень на водному транспорті необхідно застосовувати механізм оптимізації витрат, страхування різноманітних ризиків, розвитку альтернативних логістичних маршрутів та інші засоби підвищення ефективності функціонування підприємств водного транспорту.

Список літератури

1. Томчук О., Головченко Я. Аналітична оцінка послуг вантажних перевезень в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-90>
2. Вишневська О., Вишневський Д. Явні та неявні фактори, що впливають на вартість перевезення вантажів морським транспортом. SWorldJournal. 2022. № 1 (14-01). С. 25–31. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-14-01-017>
3. Wisetruangrot, S. & UN.ESCAP. Training manual on operational aspects of multimodal transport. 2022. URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12870/4379>.
4. Жихарева В. В., Власенко О. С., Бундюк Р. А., Соколова М. С. Економіка судноплавства і сервісної діяльності: глобальні тренди й трансформація: монографія. Одеса: ОНМУ, 2023. 352 с.
5. Ільченко С. В., Грищенко В. Ф., Грищенко І. В. Тенденції розвитку основних сегментів ринку морських вантажних перевезень в Україні. Економічний простір. 2023. № 124. С. 36-42.
6. Дзуліт З. П., Тимошук О. М., Левченко О. В. Вдосконалення бізнес-процесів сучасних судноплавних компаній в сфері міжнародних морських вантажних перевезень. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2021. № 3 (1). С.1-12 DOI: <https://doi.org/10.23939/smeu2021.01.001>

7. Коростін О. Оптимізація маршрутів морських перевезень за допомогою штучного інтелекту: аналіз можливостей та викликів. Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. 2024. № 56, С. 31-38. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2024-56-03>
8. Офіційна сторінка Адміністрації морських портів України / Ukraine Sea Ports Authority у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/uspa.gov.ua>
9. Нікітін П. В., Гусак І. А. Метод управління ризиками надзвичайних ситуацій при виконанні морських перевезень. Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій. 2023. Вип. 2 (38). С. 108-115 DOI: doi.org/10.33298/2226-8553.2023.2.38.12
10. Review of maritime transport 2024. Chapter III Freight rates, maritime transport costs and their impact on consumer prices and economic activity. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2024ch3_en.pdf

References

1. Tomchuk, O., Golovchenko, Ya. (2023). Analytical assessment of freight transportation services under martial law. *Ekonomika ta suspilstvo*, 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-90> (accessed 10 March 2025). [In Ukrainian].
2. Vyshnevskaya O., Vyshnevsky D. (2022). Explicit and implicit factors affecting the cost of cargo transportation by sea. *SWorldJournal*, 1 (14-01), 25–31. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-14-01-017> (accessed 10 March 2025). [In Ukrainian].
3. Wisetruangrot, S. & UN.ESCAP (2022). Training manual on operational aspects of multimodal transport. Retrieved from: <https://hdl.handle.net/20.500.12870/4379>. (accessed 10 March 2025).
4. Zhikhareva, V. V., Vlasenko, O. S., & Bundyuk, R. A., Sokolova M. S. (2023). *Ekonomika sudnoplavstva i servisnoi diialnosti: hlobalni trendy y transformatsiia*. Odesa: ONMU. [In Ukrainian].
5. Ilchenko, S. V., Grishchenko, V. F., & Grishchenko, I. V. (2023). Development trends of the main segments of the sea freight market in Ukraine. *Ekonomichnyi prostir*, 124, 36-42. (accessed 10 March 2025). [In Ukrainian].
6. Dvulit, Z. P., Tymoshchuk, O. M., & Levchenko, O.V. (2021). Improving business processes of modern shipping companies in the field of international maritime cargo transportation. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, 3(1), 1-12. DOI: <https://doi.org/10.23939/smeu2021.01.001> (accessed 10 March 2025). [In Ukrainian].
7. Korostin, O. (2024). Optimization of maritime transportation routes using artificial intelligence: analysis of opportunities and challenges. *Kompiuterno-intehrovani tekhnolohii: osvita, nauka, vyrobnytstvo*, № 56, 31-38. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2024-56-03> (accessed 10 March 2025). [In Ukrainian].
8. Official page of the Sea Ports Administration of Ukraine / Ukraine Sea Ports Authority Facebook. Retrieved from: <https://www.facebook.com/uspa.gov.ua> (accessed 10 March 2025).
9. Nikitin, P. V., Gusak, I. A. (2023). Method of managing risks of emergency situations during sea transportation. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho universytetu infrastruktury ta tekhnolohii*, 2 (38), 108-115. DOI: doi.org/10.33298/2226-8553.2023.2.38.12 (accessed 10 March 2025). [In Ukrainian].
10. Review of maritime transport 2024. Chapter III Freight rates, maritime transport costs and their impact on consumer prices and economic activity. Retrieved from: https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2024ch3_en.pdf (accessed 10 March 2025).

Стаття надійшла до редакції 12.02.2025

Прийнята до публікації 23.02.2025

~ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК: 336.226.11(477)

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2025-2-327-25-32>

СУЧАСНІ ФОРМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПОДАТКОВИХ РЕЖИМІВ В УКРАЇНІ

Дубовик О. Ю., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: oed0305@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4668-4738

Анотація. Метою статті є розкриття сутності спеціальних податкових режимів, дослідження особливостей їх застосування в Україні для визначення вектору подальшого їх розвитку в сучасних умовах. Визначено ключові принципи формування спеціальних режимів оподаткування. Проведено аналіз функціонування преференційних режимів оподаткування для малого бізнесу і сільськогосподарських товаровиробників, підприємств IT-індустрії, промислових парків. Визначено проблеми, які впливають на їх ефективність. Доведено, що вдосконалення механізмів застосування спеціальних податкових режимів, усунення їхніх недоліків та адаптація до сучасних економічних викликів сприятимуть зростанню національної економіки, залученню інвестицій та покращенню бізнес-клімату в країні.

Ключові слова: спеціальні податкові режими, спрощена система оподаткування, спеціальний правовий та податковий режим Дія Сіті, спеціальні економічні зони, території пріоритетного розвитку, промислові парки.

MODERN FORMS OF FUNCTIONING OF SPECIAL TAX REGIMES IN UKRAINE

Olga U. Dubovyk, PhD in Economics, Assistant Professor of the Department of Finance, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: oed0305@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4668-4738

Abstract. The functioning of special tax regimes is accompanied by a number of problems that affect the country's economic development and the effectiveness of tax policy. They need to be resolved in the legal field, taking into account the interests of both the state and business.

The purpose of the study is to disclose the essence of special tax regimes, to study the peculiarities of their application in Ukraine in order to determine the vector of their further development in the current environment. Today, Ukraine has various forms of special (preferential) taxation, the most common of which are the simplified taxation system; the single tax for the agricultural sector; the special legal and tax regime of Diia City; tax privileges in free economic zones, territories of priority development and industrial parks. The simplified taxation system is aimed at small businesses and provides for a streamlined tax administration system and a reduced tax burden. The introduction of a special legal and tax regime, Diia City, is aimed at developing the IT industry and attracting investment in the digital economy. This regime helps to reduce the tax burden, attract international investment and do business according to the best international standards. Industrial parks are an important tool for attracting investment and developing industry in Ukraine, providing companies with a common developed infrastructure and controlling production and environmental impact. Improving the mechanisms for applying special tax regimes, eliminating their shortcomings and adapting to current economic challenges will contribute to the growth of the national economy, attract investment and improve the business climate in the country. Preferential taxation can be an effective tool for economic development if it is justified, targeted at strategic industries and has control mechanisms to prevent abuse.

Keywords: special tax regimes, simplified taxation system, special legal and tax regime of Diia City, special economic zones, priority development territories, industrial parks.

JEL Classification: H200

Постановка проблеми. Функціонування спеціальних податкових режимів супроводжується низкою проблем, які впливають на економічний розвиток країни та ефективність податкової політики. Основні з них – це використання спеціальних режимів для мінімізації податкових зобов'язань; труднощі, з якими стикаються податкові органи в моніторингу та контролі діяльності суб'єктів оподаткування; дисбаланс у податковому навантаженні для різних категорій платників податків; нестабільність податкового законодавства; втрати бюджету через надання пільг суб'єктам господарювання, що впливає на фінансування соціальних програм та державних видатків. Ці проблеми потрібно вирішувати у правовому полі з урахуванням інтересів як держави, так і бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей формування спеціальних податкових режимів в Україні присвятили свої праці такі науковці та практики, як А. М. Котенко [1], С. В. Сарана [2], А. В. Стебляно [3], Л. В. Чернявська [4] та ін. Значним внеском у дослідження проблем застосування спрощеної системи оподаткування є наукові праці та практичні дослідження учених, серед яких О. Л. Андронік [5], В. В. Бобиль [6], О. С. Іванишина [7] та ін. Багато вітчизняних науковців обрали для досліджень проблематику функціонування індустріальних парків, зокрема це В. О. Бойко [8], М. Л. Данилович-Кропивницька [9], Н. А. Шевчук [10] та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд з достатніми наробками за цією проблематикою, питання доцільності існування, взаємовідносин між окремими спеціальними податковими режимами, ефективності їх функціонування на території України потребують подальшого дослідження.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності спеціальних податкових режимів, дослідженні особливостей їх застосування в Україні для визначення вектору подальшого їх розвитку в сучасних умовах.

Основний матеріал. Спеціальні режими оподаткування є важливим елементом податкової системи, який забезпечує оптимізацію податкового навантаження для певних категорій платників, підвищення їх конкурентоспроможності та розвиток підприємництва. Вони використовуються для підтримки малого бізнесу, залучення інвестицій у стратегічно важливі галузі, а також створення сприятливих умов для діяльності підприємств в окремих регіонах.

Формування спеціальних податкових режимів ґрунтується на кількох ключових принципах:

- стимулювання економічної діяльності – спеціальні режими сприяють розвитку певних секторів економіки, зменшуючи податкове навантаження на суб'єктів підприємництва;
- справедливість і доступність – податкові режими мають бути прозорими, зрозумілими та доступними для суб'єктів господарювання;
- збалансованість фіскальних інтересів – держава повинна забезпечити баланс між податковими надходженнями до бюджету та економічними вигодами для бізнесу;
- адаптивність до змін – податкові режими мають відповідати сучасним викликам економічного середовища та потребам ринку.

Нині в Україні існують різні форми спеціального (преференційного) оподаткування, серед яких найбільш поширеними є спрощена система оподаткування; єдиний податок для аграрного сектору; спеціальний правовий і податковий режим Дія Сіті; податкові пільги у вільних економічних зонах, територіях пріоритетного розвитку та індустріальних парках.

Спрощена система оподаткування орієнтована на малий бізнес і передбачає полегшену систему адміністрування податків та зниження податкового навантаження. Підтримка малого бізнесу – це інвестиція в економічну стабільність, соціальний добробут та процвітання суспільства. Нині 95,2% всіх зареєстрованих підприємств України – малі. На них працює 33,9% найманих працівників в еквіваленті повної зайнятості, які виробляють 24,7% від загальної кількості виробленої продукції [11]. Серед діючих суб'єктів господарювання більше 80% припадає на фізичних осіб-підприємців (ФОП) (рис. 1).

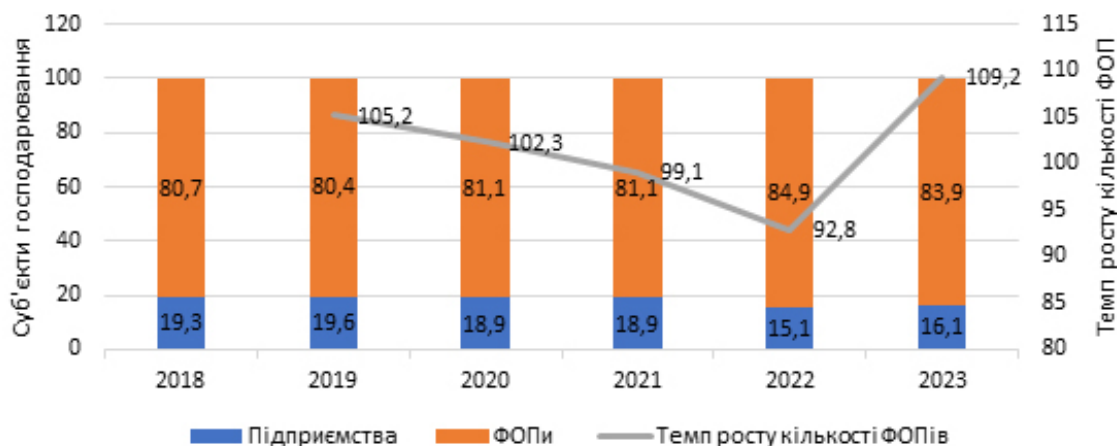

Рис. 1. Динаміка співвідношення кількості діючих суб'єктів господарювання і темпів зростання кількості ФОПів протягом 2018-2023 рр., %

Джерело: розраховано авторкою на основі [11]

Фізичні особи-підприємці більш мобільні та адаптовані до економічних та політичних змін, як показує практика. Протягом пандемії коронавірусної хвороби, починаючи з 2020 р., питома вага ФОПів у загальній кількості діючих в Україні суб'єктів господарювання збільшилася на 0,7%. А у воєнні роки, пов'язані з повномасштабним російським вторгненням на нашу територію, це збільшення відбулося ще більш високими темпами – до 84,9%. Найбільший приріст кількості підприємців у 2023 р. зафіксовано у Києві – 12,9 тис., на Львівщині – 12,3 тис. та на Дніпропетровщині – 8,6 тис. [12]. Причому з 2,1 млн. ФОПів 76% працюють на спрощеній системі оподаткування [13].

Малий бізнес у період воєнного часу намагається відновити свою діяльність, і певна частина підприємців користуються наданими державою податковими преференціями. Єдиний податок належить до консолідованих податків, у склад якого увійшли деякі інші податки і збори, а саме податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб за себе; ПДВ; податок на майно в частині земельного податку, якщо земельні ділянки використовуються для ведення господарської діяльності. У 2023 р. перевага у виборі групи оподаткування платників-ФОПів була віддана платникам 3 групи. Більше половини з них (52,2%) нараховують та сплачують єдиний податок за ставкою 5% (рис. 2).

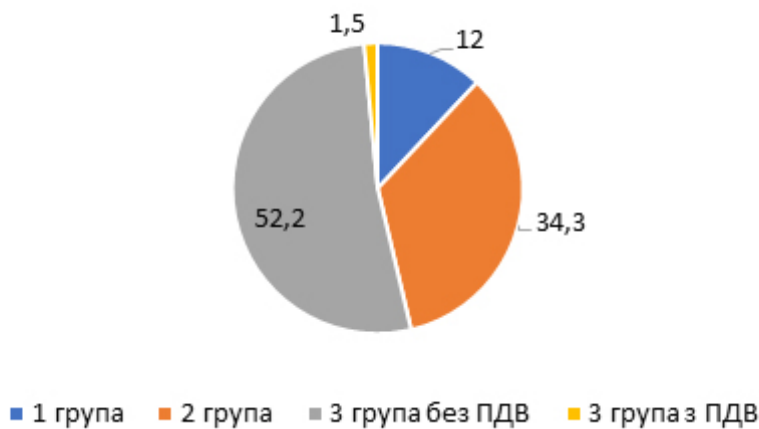

Рис. 2. Структура ФОПів за групами платників єдиного податку у 2023 р., %

Джерело: розраховано авторкою на основі [14]

Аграрний сектор забезпечує продовольчу безпеку країни та є ключовим джерелом експортної виручки, особливо для країн з розвиненим аграрним виробництвом, таких як Україна. Сільське господарство сильно залежить від погодних умов, кліматичних змін, стихійних лих, а також коливань світових цін на продукцію. У багатьох країнах аграрна продукція підтримується на державному рівні, що створює конкурентний дисбаланс. Без податкової підтримки національні виробники можуть опинитися у не вигідному становищі. Податкові пільги допомагають аграріям компенсувати можливі втрати та знижують фінансовий тиск. Єдиний податок для аграрного сектору сприяє розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпечує стабільні умови діяльності аграрних підприємств.

Але для того, щоб мати право працювати на спрощеній системі оподаткування, треба відповідати певним критеріям. Із 119 тис. аграрних підприємств і ФОПів станом на 2024 р. в Україні було зареєстровано лише 27 тис. платників єдиного податку четвертої групи, що складає лише 22,7% від загальної кількості. Хоча це на 2,7% більше, ніж у 2023 році. Значна їх частина зосереджена на вирощуванні зернових та олійних культур, тоді як переробка агропродукції потребує подальшого розвитку. Сума задекларованого єдиного податку на 2024 рік склала 4,7 млрд. грн., що на 6,1% більше попереднього року [15].

Ще однією формою надання податкових преференцій в Україні є прийняття та введення з 2022 р. спеціального правового і податкового режиму Дія Сіті [16]. Він створений для розвитку ІТ-індустрії та залучення інвестицій у цифрову економіку. Його запровадили для стимулювання інноваційного бізнесу, стартапів та технологічних компаній. Застосування цього режиму дозволяє знизити податкове навантаження, залучати міжнародні інвестиції та вести бізнес за найкращими світовими стандартами.

Податкові стимули полягають у переході на сплату податку на виведений капітал замість податку на прибуток, що сприяє реінвестуванню прибутку всередині підприємства і націлено на виведення прибутків з тіні та раціональному їх розподілу з погляду розвитку. Також застосовуються знижені податки на зарплату спеціалістів резидента Дія Сіті (податок на доходи фізичних осіб за ставкою 5%; сплата мінімального страхового внеску, який розраховується як добуток мінімального розміру заробітної плати на ставку єдиного внеску у розмірі 22%) [17]. Застосування цих податків можливо лише за певних умов, а саме розмір середньої місячної винагороди залученим працівникам має бути не меншим за 1200 євро та середньооблікова кількість працівників резидента Дія Сіті має становити не менше дев'яти осіб. Так ведеться боротьба з тіньовим сектором економіки, легалізуючи кількість найманих працівників та реальну заробітну плату.

Менші податки дозволяють компаніям підвищувати зарплати працівникам, зберігаючи конкурентні переваги. Це сприяє утриманню спеціалістів в Україні та зменшенню відтоку кваліфікованих кадрів за кордон. Юридичні та податкові гарантії стимулюють підприємців запускати бізнес саме в Україні.

Нині серед відомих резидентів Нова пошта, Rozetka, Monobank, SoftServe, EPAM, Samsung, Revolut, Ajax Systems, Reface, Roosh, NIX, LetyShops, Luxoft, а також закордонні компанії, серед яких представники Великої Британії, Швеції, Нідерландів, Франції, Німеччини, Японії, Ірландії та США. Загалом 38 із 50 топових компаній за версією DOU є резидентами Дія Сіті.

Попри війну їх кількість суттєво збільшилася (табл. 1). Минулого року приєдналося 880 нових резидентів, що у 2,4 рази більше, ніж у 2023 році. Очікується і подальше зростання кількості IT-підприємств на спеціальному податковому режимі, до 2 тисяч за підсумками 2025 року [18].

Таблиця 1

Результати діяльності резидентів Дія Сіті у 2022-2024 рр.

Рік	Кількість зареєстрованих резидентів	Кількість працюючих IT-спеціалістів, тис.	Сума сплачених податків у бюджет, млрд. грн.
2022	430	35	4
2023	750	60	8,5
2024	1520	96	18

Джерело: складено авторкою з використанням даних [19]

Чисельність резидентів Дія Сіті збільшилася за роки існування спеціального режиму у 3,5 рази, а сума сплачених податків – у 4,5 рази. Найбільші суми надійшли від податку на додану вартість, податку й збору на доходи фізичних осіб та податку на прибуток.

Але існує певна специфіка у взаємовідносинах резидентів Дія Сіті з платниками єдиного податку. При виборі резидентом загальної системи оподаткування ним сплачується податок на прибуток за ставкою 18% від фінансового результату, збільшеного на суму, яка перевищує 20% суми витрат від будь-якої діяльності за попередній рік. А якщо резидент сплачує податок на виведений капітал, то суму коштів, сплачених платникам єдиного податку, оподатковують за ставкою 9%. Цю ставку застосовують до суми (вартості), що перевищує 20% від будь-якої діяльності за попередній рік [17].

Так законодавець через збільшення податкового навантаження свідомо обмежує фінансові відносини резидентів Дія Сіті з платниками єдиного податку 3-ї групи. Це відбувається для уникнення схем оптимізації оподаткування. До запровадження режиму Дія Сіті IT-компанії широко використовували ФОП-моделі співпраці, що дозволяло значно зменшити їх податкове навантаження. В результаті найчастішою причиною серед тих, хто не підтримує спецрежим, є занепокоєння, що через впровадження Дія Сіті можуть скасувати ФОПів і спрощене оподаткування (58% опитуваних), що потрібна альтернатива ФОПам (75%) [19]. Важливо зберігати стимули для малого бізнесу, але водночас запобігати маніпуляціям з податковими режимами.

Податкові пільги у вільних економічних зонах, територіях пріоритетного розвитку та індустриальних парках використовуються для залучення інвестицій та розвитку промисловості й окремих територій.

Метою створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні було стимулювання економічного розвитку окремих регіонів, залучення інвестицій, створення нових робочих місць, розвиток експортного потенціалу та впровадження новітніх технологій. Нині в Україні налічується 6 спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ), у яких термін їх дії ще не закінчився. Це СЕЗ «Донецьк» (м. Донецьк), «Азов» (м. Маріуполь), «Закарпаття» (Ужгородський та Мукачівський р-ни Закарпатської області), «Миколаїв» (м. Миколаїв), «Рені» (м. Рені) і «Порт Крим» (м. Керч). Але внаслідок повномасштабного російського вторгнення у 2022 р. припинено реалізацію інвестиційних проєктів у всіх СЕЗ.

Території пріоритетного розвитку (ТПР) створені для стимулювання економічного зростання, залучення інвестицій та покращення соціально-економічної ситуації у депресивних регіонах. До них належать ТПР в Автономній Республіці Крим, у Волинській, Донецькій, Житомирській, Луганській, Чернігівській областях, у м. Харків та м. Шостка Сумської області.

Ці території і насправді мали численні податкові пільги для їх економічної підтримки. Однак у нашій країні створення СЕЗ і ТПР призвело до небажаних негативних наслідків через збільшення дефіциту бюджету.

У деяких випадках спеціальні режими руйнували конкурентний порядок у державі, спотворюючи цим роботу цінового механізму. Тому на початку 2005 року було скасовано пільги для підприємств, що реалізують інвестиційні проєкти у рамках СЕЗ і ТПР під приводом неефективності таких моделей надання преференцій бізнесу. Отже, СЕЗ і ТПР в Україні до 2022 р. існували, але податкової підтримки не мали. Через ці обставини було припинено 222 інвестиційні проєкти, які здійснювалися на цих територіях.

Індустріальні парки є важливим інструментом залучення інвестицій та розвитку промисловості в Україні, забезпечення підприємств спільною розвиненою інфраструктурою, контролю над виробництвом і впливу на довкілля. Для стимулювання їхньої діяльності держава передбачає низку податкових пільг, які сприяють розвитку бізнесу та підвищенню конкурентоспроможності підприємств, дозволяють підприємствам знижувати витрати, прискорювати модернізацію виробництва та створювати нові робочі місця. До них можна віднести звільнення від сплати податку на прибуток на період до 10 років; встановлення пільгових ставок з податку на нерухоме майно та плати за землю; спрощені процедури митного оформлення для імпорту та пільгове ввезення обладнання, якщо його не виробляють в Україні, або ресурсів, які у нас не видобувають.

Всього в Україні станом на початок 2025 року налічується 97 індустріальних парків загальною площею понад 3,1 тис. га. Найбільша їх кількість знаходиться на території Львівської (19), Київської (13) та Закарпатської (10) областей [20]. Станом на 1 липня 2024 р. в індустріальних парках України налічувалося 2 782 робочих місця. Підрахунки свідчать, що 1 га індустріального парку створює до 50 нових робочих місць, а кожна гривня державних інвестицій у їх розвиток забезпечує до 5-6 грн. приватних вкладень [21].

Індустріальні парки є перспективним інструментом економічного розвитку України, проте їх ефективність залежить від державної підтримки, розвитку інфраструктури та створення сприятливого інвестиційного клімату. За умови реалізації відповідних реформ, вони можуть стати потужним каталізатором промислового зростання та модернізації економіки країни.

Висновки. Розвиток спеціальних податкових режимів є ключовим елементом економічної політики України. Незважаючи на їх позитивний вплив на розвиток підприємництва, існують певні виклики, що ускладнюють їх ефективне функціонування:

- нестабільність законодавства, що створює ризики для підприємців та інвесторів;
- зловживання пільговими умовами, що може призводити до ухилення від оподаткування;
- недостатня ефективність адміністрування та високі бюрократичні бар'єри;
- низький рівень цифровізації у податковій системі.

Вдосконалення механізмів застосування спеціальних податкових режимів, усунення недоліків та адаптація до сучасних економічних викликів сприятимуть зростанню національної економіки, залученню інвестицій та покращенню бізнес-клімату в країні. Проблема співвідношення інтересів держави і бізнесу, навіть співпраця у межах різних преференційних податкових режимів через можливе штучне заниження податкового навантаження повинна вирішуватись на рівні формування новітньої або перегляду чинної законодавчої бази з урахуванням іноземного досвіду. Преференційне оподаткування може бути ефективним інструментом економічного розвитку, якщо воно буде обґрунтовано, спрямоване на стратегічні галузі та матиме механізми контролю для запобігання зловживанням. Для досягнення оптимальних результатів необхідний комплексний аналіз

вигод і втрат бюджету, а також періодичне оцінювання ефективності наданих податкових пільг. Пільгове оподаткування лише тоді буде виправдано, коли економіка одержить додаткові матеріальні та трудові ресурси.

Список літератури

1. Котенко А. М. Податкові режими: зміст і види. *Право України*. 2024. № 4. С. 41-50.
2. Сарана С. В. До питання удосконалення правового регулювання податкових режимів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 2 (36). С. 62-65.
3. Стеблянка А., Солдатенко М. Правове регулювання спеціальних податкових режимів в податковому полі України та зарубіжних країн. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 332-335.
4. Чернявська Л. Статистичний аналіз ефективності правового регулювання на прикладі спеціальних податкових режимів. *Фінансовий простір*. 2017. № 2 (26). С. 77-82.
5. Андронік О. Л. Вплив оподаткування на розвиток малого та середнього підприємництва в Україні. *Економіка і організація управління*. 2020. № 3 (39). С. 144-154.
6. Бобиль В. В., Топоркова О. А. Оподаткування малого бізнесу: нормативно-організаційний аспект. *Review of transport economics and management*. 2019. Вип. 1 (17). С. 35-47.
7. Іванишина О. С., Деміденко Л. С. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності: сучасний стан та напрями її вдосконалення. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.87>
8. Бойко В. О. Індустріальні парки – ефективний механізм залучення інвестицій для відновлення економіки у післявоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-23>
9. Данилович-Кропивницька М. Л., Джурик Ю. А. Індустріальні парки в Україні: новий етап розвитку. *Наукові перспективи*. 2022. № 6 (24). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-71-81](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-71-81)
10. Шевчук Н. А. Світовий досвід розвитку індустріальних парків та їхні переваги для розвитку економіки України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4 (28). С. 68-74.
11. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 14.02.2025).
12. Опендатабот. Фопономіка під час великої війни: кількість фопів в Україні сягла за 2 млн. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/foponomics-2023> (дата звернення 14.02.2025).
13. Присяжна Л. В Україні зареєстровано 2 млн. ФОПів, 76% з них є платниками єдиного податку – ДПС. *LIGA:ZAKON*. 26.06.2023. URL: https://biz.ligazakon.net/news/220491_v-ukran-zarestrovano-2-mln-fopv-76-z-nikh--platnikami-dinogo-podatku---dps (дата звернення 15.02.2025).
14. Присяжна Л. В Україні збільшилась чисельність ФОПів, але зменшилась кількість платників ПДВ. *LIGA:ZAKON*. 03.04.2024. URL: https://biz.ligazakon.net/news/226745_v-ukran-zblshilas-chiselnst-fopv-ale-zmenshilas-klkst-platnikv-pdv (дата звернення 15.02.2025).
15. ДПС навела підсумки кампанії декларування юрособами-«єдинниками» 4 групи. *Дебет-Кредит*. 29.02.2024. URL: https://news.dtki.ua/simple/corporate-single-tax/89177-dps-navela-pidsumki-kampaniyi-deklaruvannia-iurosobami-jedinnikami-4-grupi?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 15.02.2025).
16. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні. Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення 16.02.2025).
17. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 16.02.2025).
18. Деркач М. Понад 200 компаній покинули проєкт Дія.City. Інтернет-портал PaySpace Magazine. 07.02.2025. URL: <https://psm7.com/uk/diya/ponad-200-kompanij-pokynuly-proyekt-diya-city.html> (дата звернення 16.02.2025).
19. Жахалов Я. У 2024 році резиденти Дія City сплатили 18 млрд. гривень податків. Скільки всього резидентів. *DOU*. 28.01.2025. URL: <https://dou.ua/lenta/news/taxes-from-residents-diia-city/> (дата звернення 16.02.2025).

20. Індустріальні парки України. Каталог. 10.01.2025. URL: <https://me.gov.ua/view/921b538a-a841-4ede-8a33-29c313b81789> (дата звернення 17.02.2025).
21. Індустріальні парки 2024. Інформаційно-аналітичні матеріали. URL: https://madeinukraine.gov.ua/industrialni_parky_2024.pdf (дата звернення 17.02.2025).

References

1. Kotenko, A. M. (2024). Tax regimes: content and types. *Pravo Ukrainy*, 4, 41-50. [In Ukrainian].
2. Sarana, S. V. (2016). To the issue of improving the legal regulation of tax regimes. *Naukovy visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu. Serii: Pravo*, 2 (36), 62-65. [In Ukrainian].
3. Steblyanko, A., & Soldatenko, M. (2021). Legal regulation of special tax regimes in the tax field of Ukraine and foreign countries. *Molodyj vchenyj*, 11 (99), 332-335. [In Ukrainian].
4. Chernyavska, L. (2017). Statistical analysis of the effectiveness of legal regulation on the example of special tax regimes. *Finansovyj prostir*, 2 (26), 77-82. [In Ukrainian].
5. Andronik, O. L. (2020). The impact of taxation on the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 3 (39), 144-154. [In Ukrainian].
6. Bobyl, V. V., & Toporkova O. A. (2019). Small business taxation: regulatory and organizational aspect. *Review of transport economics and management*, 1 (17), 35-47. [In Ukrainian].
7. Ivanishyna, O. S., & Demidenko L. S. (2020). Simplified system of taxation, accounting and reporting: current state and directions for its improvement. *Efektivna ekonomika*, 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.87> [In Ukrainian].
8. Boyko, V. O. (2023). Industrial parks are an effective mechanism for attracting investments for economic recovery in the post-war period. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-23> [In Ukrainian].
9. Danylovich-Kropyvnytska, M. L., & Juryk, Yu. A. (2022). Industrial parks in Ukraine: a new stage of development. *Naukovi perspektyvy*, 6 (24). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-71-81](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-71-81) [In Ukrainian].
10. Shevchuk, N. A. (2021). The world experience of the development of industrial parks and their advantages for the development of the economy of Ukraine. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*. 4 (28), 68-74. [In Ukrainian].
11. State Statistics Service of Ukraine (2023). Official website. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/>. (accessed 14 February 2025). [In Ukrainian].
12. Opendatabot (2023). Foconomics during the Great War: the number of NPEs in Ukraine reached over 2 million. Retrieved from <https://opendatabot.ua/analytics/foconomics-2023/> (accessed 14 February 2025). [In Ukrainian].
13. Prysiashna, L. (26.06.2023). There are 2 million NPEs registered in Ukraine, 76% of them are payers of a single tax – STS. LIGA:ZAKON. Retrieved from https://biz.ligazakon.net/news/220491_v-ukran-zarestrovano-2-mln-fopv-76-z-nikh--platnikami-dinogo-podatku---dps/. (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
14. Prysiashna, L. (03.04.2024). In Ukraine the number of NPEs increased, but the number of VAT payers decreased. LIGA:ZAKON. Retrieved from https://biz.ligazakon.net/news/226745_v-ukran-zblshilas-chiselnst-fopv-ale-zmenshilas-klkst-platnikov-pdv/ (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
15. The State Tax Service provided the results of the declaration campaign by legal entities on the single tax of group 4. (29.02.2024). Debit-Credit magazine website. Retrieved from https://news.dtki.ua/simple/corporate-single-tax/89177-dps-navela-pidsumki-kampaniyi-deklaruvannia-iurosobami-jedinnikami-4-grupi?utm_source=chatgpt.com. (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
16. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). On stimulating the development of the digital economy in Ukraine (Act № 1667-IX, July 15). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>. (accessed 16 February 2025). [In Ukrainian].
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). Tax Code of Ukraine (Act № 2755-VI, December 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. (accessed 16 February 2025). [In Ukrainian].
18. Derkach, M. (07.02.2025). More than 200 companies left the Diia.City project. Online portal PaySpace Magazine. Retrieved from <https://psm7.com/uk/diya/ponad-200-kompanij-pokynuly-proyekt-diya-city.html>. (accessed 16 February 2025). [In Ukrainian].

19. Zhakhalov, Ya. (28.01.2025). In 2024 residents of Diia City paid 18 billion hryvnias in taxes. How many residents in total. DOU. Retrieved from <https://dou.ua/lenta/news/taxes-from-residents-diia-city/>. (accessed 17 February 2025). [In Ukrainian].
20. Industrial parks of Ukraine (10.01.2025). Catalogue. Retrieved from <https://me.gov.ua/view/921b538a-a841-4ede-8a33-29c313b81789>. (accessed 17 February 2025). [In Ukrainian].
21. Industrial parks (2024). Informational and analytical materials. Retrieved from https://madeinukraine.gov.ua/industrialni_parky_2024.pdf. (accessed 17 February 2025). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.02.2025

Прийнята до публікації 21.02.2025

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ: ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТ

Кацідим А. Г., аспірант кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: andrey7k7@gmail.com
ORCID:0009-0007-8680-6038

Анотація. Стаття присвячена питанням щодо інноваційного розвитку в Україні. Метою статті є дослідження показників інноваційного розвитку в Україні та напрямів і джерел фінансування інноваційної діяльності. Під час проведення дослідження використовувались такі наукові методи: загальнонаукові методи пізнання, методи порівняння, групування та узагальнення, методи аналізу та синтезу, аналітико-розрахунковий метод. В результаті проведеного дослідження виявлено негативні тенденції щодо інноваційного розвитку в Україні: зменшення частки промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси) у загальній кількості промислових підприємств в динаміці минулих років; зменшення в абсолютному виразі кількості промислових підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію (товари, послуги), що є новою на ринку; зменшення кількості впроваджених на промислових підприємствах нових видів машин та обладнання. Проведений аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств промисловості показав, що у вітчизняній економіці спостерігаються негативні тенденції у зазначеній сфері. Зроблено висновки щодо необхідності формування ефективного механізму фінансової підтримки інноваційної діяльності підприємницьких структур в Україні. Перспективи подальших наукових досліджень включатимуть визначення значення і методів державних та регіональних інституцій у реалізації фінансової підтримки інноваційного розвитку підприємницьких структур у стратегічній перспективі на основі міжнародних підходів та досвіду.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, підприємницькі структури, фінансування інновацій, джерела фінансування, фінансовий механізм.

PROMISING AREAS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT: FINANCIAL ASPECT

Andrii G. Katsidym, postgraduate student, Department of Finance, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: andrey7k7@gmail.com
ORCID:0009-0007-8680-6038

Abstract. The article is devoted to the issues of innovative development in Ukraine. The purpose of the article is to study the indicators of innovation development in Ukraine and the directions and sources of financing of innovation activities. The following scientific methods were used in the course of the study: general scientific methods of cognition, the method of comparison, grouping and generalization, the method of analysis and synthesis, and the analytical and calculation method. The study revealed negative trends in innovative development in Ukraine: a decrease in the share of industrial enterprises that introduced innovations (products and/or technological processes) in the total number of industrial enterprises in the dynamics of previous years; a decrease in the number of industrial enterprises that sold innovative products (goods, services) that are new to the market in absolute terms; a decrease in the number of new types of machinery and equipment introduced at industrial enterprises. The carried out analysis of financial support for the innovation activities of industrial enterprises has shown that there are negative trends in the domestic economy in this area: during the study period, the volume of expenditures on innovation has been decreasing and that during the study period, the enterprises' own funds are the main source of financing innovation activities for industrial enterprises in Ukraine, etc. Conclusions are drawn about the need to form an effective mechanism for financial support of innovation activities of business structures in Ukraine. The main areas of such support include: optimization of funding sources; financial and economic measures of state regulation; use of tax benefits; attraction of external sources of funding, etc. Prospects for further research will include determining the importance and methods of state and regional institutions in the implementation of financial support for the innovative development of entrepreneurial structures in the strategic perspective based on international approaches and experience.

Keywords: innovative development, innovative activity, entrepreneurial structures, financing of innovations, sources of financing, financial mechanism.

JEL Classification: G380; O330

Постановка проблеми. Економічне зростання більшості розвинених країн світу базується нині на інтенсивному використанні досягнень науково-технічного прогресу та активізації інноваційного розвитку підприємницьких структур. Стрімка зміна технологій, збільшення винаходів у всіх сферах діяльності, удосконалення систем управління на основі використання автоматизованих систем та штучного інтелекту потребує від підприємств швидких рішень щодо зміни формату діяльності та впровадження новітніх технологій.

Важливого значення для зростання конкурентоспроможності підприємств набуває також відповідність технологій виробництва та усієї матеріально-технічної бази сучасним світовим стандартам, спроможність виготовляти якісну продукцію відповідно до вимог споживачів у мінливому ринковому середовищі. Інноваційна продукція, інтелектуальний капітал та сучасні технології набувають все більшого значення для зростання ринкової вартості підприємств та формування їх іміджевих характеристик.

Вітчизняна економіка зазнала негативного впливу з початком повномасштабних воєнних дій росії на території України: окуповані території; зруйновані будівлі та матеріально-технічна база підприємств та організацій; скорочення кількості фахівців різного профілю внаслідок переселення за кордон у безпечні країни; скорочення інвестування в багатьох сферах економіки; зростання податків і тарифів тощо. Для відновлення економіки країни потрібні будуть значні інвестиційні ресурси та новітні технології, що є важливим завданням як для державних і регіональних інституцій, так і для окремих підприємницьких структур. Таке положення обумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням активізації інноваційного розвитку присвятили свої дослідження багато науковців та практиків. Зокрема, слід зазначити наукові дослідження А. М. Безус, який підкреслює роль інноваційного розвитку для забезпечення стійкості підприємств [1]. О. Г. Вагонова, С. В. Госалова та Є. В. Терехов досліджували сучасний стан інноваційної діяльності вітчизняних підприємств [2]. О. Єфремов, В. В. Іжевський та І. В. Колодяжна розглядають інноваційну діяльність як вагомий чинник економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності на ринках збуту [3-5]. Дослідженням питань щодо джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств присвятили свої дослідження такі науковці, як О. Корольова-Казанська, І. В. Руденко, Н. О. Постольна, О. М. Голованова, Т. М. Приходько, В. П. Золотоверха [6-7]. В. Г. Семенова та Ю. К. Маслов досліджували шляхи фінансового забезпечення трансферу технологій [8].

Також щодо питань фінансування інноваційного розвитку, на нашу думку, заслуговують на увагу дослідження О. М. Савастєєвої, Т. О. Журавльової, Д. Ю. Склярова, які визначили основні напрями державної фінансової підтримки інноваційної діяльності в сучасних умовах [9]; І. М. Кобушко, Е. І. Гусейнової, які розглядали особливості фінансування інноваційного розвитку вітчизняних підприємств [10], та інших авторів.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, що розглядають питання щодо значення та необхідності інноваційного розвитку економіки та підприємницьких структур, доцільним вбачається уточнення та узагальнення питань пов'язаних із визначенням джерел та напрямів фінансування інноваційних проєктів та заходів.

Метою статті є дослідження показників інноваційного розвитку в Україні та напрямів і джерел фінансування інноваційної діяльності.

Основний матеріал. Нині орієнтація на інноваційний розвиток є важливим напрямом стратегії кожної країни у міжнародному середовищі. Стрімкий розвиток науки сприяє створенню нових технологій практично у всіх сферах людської діяльності. Зростаючі потреби на конкурентних ринках товарів та послуг спонукають підприємства здійснювати пошук новітніх рішень щодо видів продукції, технологій їх виготовлення, просування, взаємодії з потенційними споживачами тощо.

Мірилом ефективності як економічних систем, так і окремих підприємств стають показники та критерії, пов'язані з наукомісткістю виробництва, впровадженням нових технологій, створенням інноваційної продукції, формуванням інтелектуального капіталу.

У таблиці 1 наведено показники щодо обсягів впровадження інноваційних розробок у промисловості України.

Аналіз показників таблиці 1 свідчить, що протягом останніх років спостерігається зменшення частки промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси) у загальній кількості промислових підприємств – на 7,3%. Спостерігається зменшення в абсолютному виразі кількості промислових підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію (товари, послуги), що є новою на ринку – на 92 підприємства.

Також спостерігається збільшення за досліджуваний період кількості впроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг) – на 567 одиниць. Разом з тим зменшується кількість впроваджених нових видів машин та обладнання – на 272 одиниці.

Таблиця 1

Впровадження інновацій на промислових підприємствах в Україні

Показники	2019	2020	2021	2022	2023	Відхилення 2023 р. до 2019 р., (+; -)
Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), у загальній кількості промислових підприємств, %	13,8	14,9	5,4	6,3	6,5	-7,3
Кількість впроваджених видів інноваційної продукції (товарів, послуг) у звітному році, усього одиниць	2148	4066	1756	2347	2715	+567
з них:						
- нових для ринку;	418	691	375	405	437	+19
- впроваджених машин, обладнання.	760	647	689	420	488	-272
Кількість промислових підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію (товари, послуги), яка є новою на ринку, одиниць	148	145	62	64	56	-92

Джерело: складено автором за матеріалами [12]

Наочно тенденцію до зміни частки інноваційно активних промислових підприємств можна спостерігати на рис. 1.

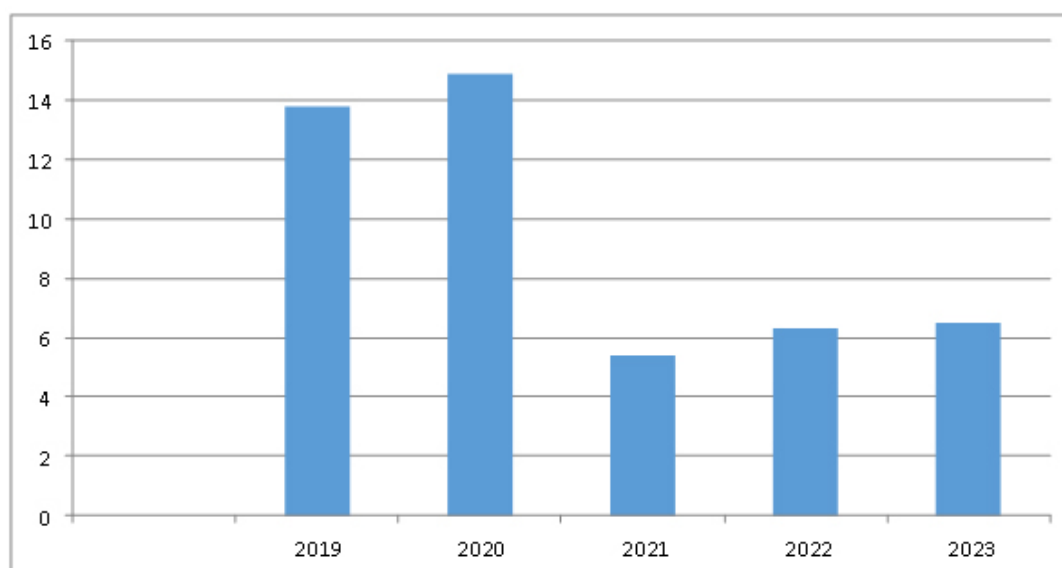

Рис. 4. Питома вага інноваційно активних промислових підприємств в Україні за 2019-2023 рр.

Джерело: складено автором за матеріалами [12]

Розглянемо більш детально питання щодо фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств. У таблиці 2 наведено дані щодо напрямків витрат на виконання наукових досліджень та розробок.

Таблиця 2

Витрати на виконання наукових досліджень та розробок за видами робіт в Україні протягом 2019-2023 років, млн. грн.

Рік	Витрати на виконання наукових досліджень та розробок – усього	Зокрема на виконання фундаментальних наукових досліджень	Зокрема на виконання прикладних наукових досліджень	Зокрема на виконання науково-технічних розробок	Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %
2019	17254,6	3740,4	3635,7	9878,5	0,43
2020	17022,4	4259,0	3971,4	8792,1	0,41
2021	20973,8	5163,7	4821,3	10988,8	0,38
2022	17117,8	4081,4	4827,6	8208,9	0,33
2023	21348,1	4424,4	6348,4	10575,3	0,33
Відхилення 2023 р. до 2019 р (+;-)	4 093,5	684,0	2 712,7	696,8	-0,1

Джерело: складено автором за матеріалами [12]

Аналіз показників таблиці 2 свідчить, що спостерігається збільшення загального обсягу витрат на виконання наукових досліджень та розробок за усіма напрямками в абсолютному виразі – на 4093,5 млн. грн. Найбільше зростання витрат відбулось на виконання прикладних наукових досліджень – 2712,7 млн. грн.

Значний приріст фінансування спостерігається також щодо виконання фундаментальних наукових досліджень – 684 млн. грн. та щодо виконання науково-технічних розробок – на 696,8 млн. грн. Проте також спостерігаємо зниження на 0,1% частки фінансування виконання наукових досліджень і розробок у ВВП протягом 2019-2023 рр.

Промисловість є важливою складовою економіки як високорозвинених країн, так і економіки України. Вітчизняна економіка представлена низкою різноманітних галузей промисловості: від харчової промисловості до важкого машинобудування. Інноваційний розвиток напряму впливає на технології виробництва у промисловості та є потужним чинником створення інноваційної промислової продукції.

Наступним етапом дослідження є аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні (табл. 3).

Таблиця 3

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні, млн. грн.

Показники	2019	2020	2021	2022	2023	Темп приросту 2023 р. до 2019 р., %
Витрати на інновації, всього:	14220,9	14406,7	10171,65	7640,46	6989,18	-50,85
Зокрема:						
- за рахунок власних коштів підприємств	12474,9	12297,7	8114,66	6028,14	5713,27	-54,20
- за рахунок коштів державного бюджету	556,5	279,5	-	258,04	-	-
- за рахунок коштів інвесторів-нерезидентів	42,5	125,3	-	31,69	-	-
- інші джерела	1147,0	1704,2	2 056,99	1322,58	1 275,91	11,24

Джерело: складено автором за матеріалами [12]

Аналізуючи показники, які наведено у таблиці 3, можна зробити висновки, що протягом періоду дослідження на 50,85% зменшуються обсяги витрат на інновації на вітчизняних промислових підприємствах. Фінансування за рахунок власних коштів підприємств зменшується на 54,2%. Натомість протягом 2019-2023 рр. збільшується обсяг фінансування за рахунок інших джерел.

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств промисловості наведена у табл. 4.

Таблиця 4

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні, %

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
Витрати на інновації, всього:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
зокрема:					
- за рахунок власних коштів підприємств	87,7	85,4	79,78	78,90	81,74
- за рахунок коштів державного бюджету	3,9	1,9	-	3,38	-
- за рахунок коштів інвесторів-нерезидентів	0,3	0,9	-	0,41	-
- інші джерела	8,1	11,8	20,22	17,31	18,26

Джерело: складено автором за матеріалами [12]

Аналіз показників у таблиці 4 свідчить, що протягом досліджуваного періоду власні кошти підприємств є основним джерелом фінансування інноваційної діяльності для промислових підприємств в Україні. Незважаючи на незначну тенденцію до зменшення у 2023 році питомої ваги фінансування за власний рахунок підприємств, порівнюючи з показником 2019 року, цей показник залишається на рівні більше 80%. Отже, можна стверджувати, що існує низка проблем щодо фінансування інноваційного розвитку в Україні. Таке становище потребує формування на державному рівні ефективного механізму фінансової підтримки інноваційної діяльності підприємств та організацій.

Узагальнення підходів науковців дозволило нам виділити такі напрями фінансової підтримки інноваційного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності:

- оптимізація джерел фінансування (залучення бюджетних та позабюджетних фондів; централізоване фінансування комплексних інноваційно-інвестиційних проєктів тощо);
- фінансово-економічні заходи державного регулювання (залучення комерційних інвестицій і кредитів, зокрема й на основі державних гарантій інвесторам; іноземні прямі інвестиції та ін.);
- застосування комплексу податкових пільг для інноваційно активних підприємств;
- використання зовнішніх джерел фінансування (довгострокове комерційне кредитування; лізингові угоди; франчайзинг; емісія облігацій тощо);
- розвиток системи фінансування регіональних інноваційних проєктів;
- сприяння формуванню системи неприбуткових організацій, орієнтованих на залучення іноземних інвестицій;
- формування та розвиток інноваційної інфраструктури (інкубатори, технопаркові структури тощо) з метою підтримки (зокрема фінансової) інноваційної діяльності підприємницьких структур;
- застосування пільгових режимів прямого та непрямого оподаткування;
- поширення механізму прискореної амортизації [6, с. 281-282; 9; 11].

Висновки. Вітчизняна економіка нині зазнає значних втрат внаслідок російської воєнної агресії, наслідками якої є руйнування інфраструктурних та виробничих об'єктів, міграція населення у безпечні локації всередині країни та за її межами, виведення підприємницької діяльності за кордон тощо. Кризові явища потребують від державних та регіональних органів управління формування низки дієвих заходів, спрямованих на відбудову підприємств та підтримку підприємницької діяльності. Важливого значення набуває орієнтація економіки на інноваційний шлях розвитку, оскільки саме застосування сучасних технологій та інноваційних

методів дає можливість швидко та якісно відбудувати зруйновані підприємства, налагодити сучасне виробництво конкурентоспроможної продукції, сприяти розвитку підприємств усіх галузей та сфер діяльності. Однак проведене дослідження показало, що вагома частина проблем стосується обмеженості обсягів та джерел фінансування інноваційного розвитку, що призводить до скорочення кількості підприємств, що впроваджують інноваційні проєкти. Таке становище потребує формування механізму фінансової підтримки на рівні держави та визначення ефективних напрямів фінансового забезпечення інноваційного розвитку.

Перспективи подальших наукових досліджень будуть орієнтовані на визначення основних підходів щодо формування ефективних механізмів стимулювання інноваційного розвитку на державному та регіональному рівнях; пошук нових напрямів та форм підтримки інноваційно активних підприємств.

Список літератури

1. Безус А. М. Роль інноваційного розвитку у стійкості підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №8. С. 22-25.
2. Вагонова О. Г., Госалова С. В., Терехов Є. В. Сучасний стан інноваційної діяльності на промислових підприємствах України. Економічний вісник. 2020. № 3. С. 189-196.
3. Єфремов О. Інтенсифікація інноваційної діяльності підприємства як чинник економічного зростання. Віче. 2008. №12. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1003/> (дата звернення 25.01.2025).
4. Іжевський В. В. Економічна суть інновації та інноваційної діяльності підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.3. С. 121–127.
5. Колодяжна І. В. Розвиток інноваційної діяльності підприємства в умовах конкуренції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. №18. С. 58-62.
6. Корольова-Казанська О. Джерела фінансування інноваційних проєктів підприємства. Економічний аналіз. 2010. Випуск 5. С. 280-283.
7. Руденко І. В., Постольна Н. О., Голованова О. М., Приходько Т. М., Золотоверха В. П. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств в Україні. Scientific Journal «ScienceRise». 2019. №5(58). С. 18–22.
8. Семенова В. Г., Маслов Ю. К. Фінансові аспекти формування інтелектуального капіталу підприємств та забезпечення трансферу технологій. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2019. Випуск 2 (29). С. 188-196.
9. Савастєєва О. М., Журавльова Т. О., Скляров Д. Ю. Державна фінансова підтримка інноваційної діяльності в національних умовах неоіндустріального розвитку. Економіка та суспільство. 2022. Випуск № 35. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-31>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1088/1045> (дата звернення 26.01.2025).
10. Кобушко І. М., Гусейнова Е. І. Шляхи покращення фінансування інноваційного розвитку в Україні з використанням міжнародного досвіду. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 2. С. 124–130.
11. Семенова В. Г. Особливості фінансового забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні. Інноваційна економіка : науково-виробничий журнал. 2017. №1-2 (67). С. 13–18.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 26.01.2025).

References

1. Bezus, A. M. (2018). The role of innovative development in the sustainability of the enterprise. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 8, 22-25. [In Ukrainian].
2. Vagonova, O. G., Gosalova, S. V., & Terekhov, E. V. (2020). The current state of innovative activity at industrial enterprises of Ukraine. *Ekonomichnyi visnyk*. 3, 189-196. [In Ukrainian].
3. Efremov, O. Intensification of innovative activity of the enterprise as a factor of economic growth. (2008). *Viche*, 12. Retrieved from: <https://veche.kiev.ua/journal/1003/> (accessed 25 January 2025). [In Ukrainian].
4. Izhevskiy, V. V. (2010). Ekonomichna sut innovatsii ta innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 20.3, 121–127. [In Ukrainian].

5. Kolodyazhna, I. V. (2018). Development of innovative activity of the enterprise in conditions of competition. *Naukovyi visnyk Uzhgorodzkogo natsionalnogo universytetu*, 18, 58-62. [In Ukrainian].
6. Koroleva-Kazanska, O. (2010). Sources of funding for innovative enterprise projects. *Ekonomichnyi analiz*, 5, 280-283. [In Ukrainian].
7. Rudenko, I. V., Postolna, N. O., Golovanova, O. M., Prykhodko, T. M., Zolotoverha, V. P. (2019). Financial support of innovative activities of enterprises in Ukraine. *Scientific Journal «ScienceRise»*, 5(58), 18–22. [In Ukrainian].
8. Semenova, V. H., Maslov, Yu. K. (2019). Financial aspects of the formation of the intellectual capital of enterprises and the provision of technology transfer. *Finansovo-kredytna dijalnist: problemy teorii ta praktyky*, 2 (29), 188-196. [In Ukrainian].
9. Savasteyeva, O. M., Zhuravleva, T. O., & Sklyarov, D. Y. (2022). State financial support of innovation activity in the national conditions of neo-industrial development. *Ekonomika ta suspilstvo*, 35. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-31>. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1088/1045> (accessed 26 January 2025). [In Ukrainian].
10. Kobushko, I. M., Huseynova, E. I. (2011). Ways to improve the financing of innovative development in Ukraine using international experience. *Marketyngh I menedzhment innovatsii*, 2, 124–130. [In Ukrainian].
11. Semenova, V. H. (2017). Peculiarities of financial provision of innovative activity of industrial enterprises in Ukraine. *Innovatziina ekonomika: naukovy-vyrobnychi zchurnal*, 1-2 (67), 13-18. [In Ukrainian].
12. Ofitsijnyi sayt Derzhavnoji sluzhby stystyky Ukraïny. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 26 January 2025). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.02.2025

Прийнята до публікації 19.02.2025

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ

Коваленко В. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: kovalenko-6868@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2783-186X

Гайдукович Д.С., кандидат економічних наук, доцент, незалежний дослідник, Каліфорнія, Лос-Анджелес, США

e-mail: gaidukovych@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1238-3734

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ключових питань розвитку ринку цінних паперів в Україні. Метою статті є дослідження основних тенденцій функціонування ринку цінних паперів України та формулювання напрямів його розвитку. Під час проведення наукового дослідження використано методи аналізу, синтезу, узагальнення, розрахунково-аналітичний, графічний, а також застосовано системний підхід. На підставі проведеного дослідження встановлено, що ключовою парадигмою розвитку ринку цінних паперів в Україні є доведення нормативно-правової бази функціонування ринку до вимог та стандартів Європейського Союзу. Проведений аналіз активності учасників на ринку цінних паперів засвідчив наявність чинників, які негативно впливають на його розвиток. Практично обґрунтовано, що розвиток вітчизняного ринку цінних паперів у повній мірі залежить від створеної системи його регулювання та місії регуляторів на ньому. Перспективи подальших наукових досліджень мають бути спрямовані на вирішення питань інвестиційної привабливості ринку та врахування сучасних факторів ризику, які пов'язані зі зміною вектору корпоративного управління суб'єктами економічної діяльності.

Ключові слова: ринок цінних паперів, фінансові інструменти, регулятори, чинники кризи, учасники ринку, стейкхолдери.

MODERN DETERMINANTS OF THE DEVELOPMENT OF THE SECURITIES MARKET IN UKRAINE

Kovalenko V. Victoria, D. Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine

e-mail: kovalenko-6868@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2783-186X

Gaidukovych S. Dmytro, Ph.D. (Econ), Associate Professor, Independent Researcher, California, Los-Angeles, USA

e-mail: gaidukovych@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1238-3734

Abstract. The article is dedicated to the study of key issues related to the development of the securities market in Ukraine. The securities market is one of the key components of the financial market, ensuring the processes of mobilization, allocation, and direction of resources for the development of the national economy. Today, the global securities market has reached a level where differences between national markets are almost non-existent, and territorial boundaries have disappeared, requiring the formation of an organized and interconnected global market. The successful resolution of challenges related to accelerating economic growth and restoring the national economy in the post-war period, which is particularly relevant in the current conditions of financial instability, as well as increasing investments, largely depends on the effective functioning of the financial market, particularly its segment—the securities market. The purpose of the article is to examine the main trends in the functioning of Ukraine's securities market and to outline directions for its development. The research employs methods of analysis, synthesis, generalization, computational-analytical, graphical methods, and a systematic approach. Based on the conducted study, it has been established that the key paradigm for the development of Ukraine's securities market is aligning the regulatory and legal framework with the requirements and standards of the European Union. The analysis of market participants' activity has revealed the presence of factors negatively affecting its development. It has been practically substantiated that the development of the domestic securities market fully depends on the regulatory system established and the role of regulators within it. Future research prospects should focus on addressing issues related to the investment attractiveness of the market and considering modern risk factors associated with shifts in corporate governance vectors of economic entities. Additionally, emphasis should be placed on supporting the development of the fintech sector—digital platforms for securities trading, the use of blockchain to enhance transaction transparency and protect investors' rights. The implementation of ESG investments should also be given due attention.

Keywords: securities market, financial instruments, regulators, crisis factors, market participants.

JEL Classification: E220; G110; G230

Постановка проблеми. Ринок цінних паперів є одним із ключових складників фінансового ринку, що забезпечує процеси мобілізації, алокації та спрямування ресурсів у розвиток національної економіки.

Нині глобальний ринок цінних паперів досяг того рівня, коли відмінності між національними ринками майже відсутні та зникли територіальні межі, що вимагає формування організованого та пов'язаного глобального ринку.

Успішне виконання завдань підвищення темпів економічного зростання та відновлення національної економіки у післявоєнний період, що особливо актуально у сучасних умовах фінансової нестабільності, а також забезпечення збільшення інвестицій багато в чому залежить від ефективної роботи фінансового ринку, зокрема такого його сегменту, як ринок цінних паперів [1, с. 172]. Ефективно функціонуючий ринок цінних паперів дає змогу мобілізувати ринковими методами вільні грошові кошти домогосподарств та нефінансових корпорацій, спрямувати їх у найбільш конкурентоспроможні та стратегічно важливі галузі, реалізуючи цим низку важливих соціально-економічних програм.

Відповідно до розробленої Національним банком України Стратегії «Фінансова фортеця України», у розділі «Фінансова система працює на відновлення країни та інтегрується до ЄС» йдеться про «...підвищення ефективності роботи центральних елементів інфраструктури та створення умов для залучення національних та іноземних інвесторів» [2].

Водночас для більшості суб'єктів економічної діяльності ринок цінних паперів дає можливість вирішити проблему щодо забезпечення достатності власної ресурсної бази. Тому в умовах посилення впливу геополітичних шоків та чинників воєнно-конфліктної ситуації на розвиток фінансового ринку України набуває актуальності питання щодо виявлення та запровадження стратегічних змін ринку цінних паперів та ринку капіталів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці розвитку ринку цінних паперів присвячено наукові праці багатьох вчених та практиків. Серед них наукові здобутки з цього питання М. Савченко та співавторів [3] та С. Кушнеренка [4], які охарактеризували український ринок цінних паперів та запропонували заходи для реалізації стратегії України до його інтеграції до Європейського Союзу.

Заслужують на увагу наукові здобутки таких авторів, як Т. Бороденко [5], Н. Татарин та Д. Половко [6], З. Мацук [7], В. Харабара та співавтори [8], А. Бабенко [9], які визначили стратегічні вектори розвитку вітчизняного ринку цінних паперів з урахуванням сучасних чинників, що стримують цей процес. Щодо проблем регулювання та безпечного розвитку ринку цінних паперів, то, на наш погляд, слід взяти до уваги наукові праці С. Черкасової [10], М. Головача [11], О. Копилук [12], О. Воронкової [13] та багатьох інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок, в якому представлено різноманітність і неоднозначність теоретичних та методичних підходів до розвитку вітчизняного ринку цінних паперів, проблематика функціонування ринку цінних паперів, особливо під час воєнного стану в Україні, залишається невирішеною, і насамперед це викликано недовірою з боку реальних інвесторів, які потенційно можуть здійснювати операції на фондовому ринку.

Метою статті є дослідження основних тенденцій функціонування ринку цінних паперів України та формулювання напрямів його розвитку.

Основний матеріал. Еволюційний шлях становлення ринку цінних паперів в Україні розпочався у 1991 р. з прийняттям Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» (пізніше поновлено Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок») [1, с. 173]. У цей період в Україні на законодавчому рівні затверджено механізм функціонування ринку цінних паперів, а також визначено професійних учасників, які приймають активну участь у створенні фінансового сектору національної економіки.

Найбільш важливим кроком щодо визначення правових засад здійснення державного регулювання ринку цінних паперів було створення у 1995 р. Державної комісії із цінних паперів та фондового ринку відповідно до Указу Президента України (нині – це Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР)). На той час, у Законі України «Про державне регулювання ринку цінних паперів» визначено завдання Державної комісії із цінних паперів та фондового ринку (нині НКЦПФР), її функції, повноваження, права, відповідальність та відносини з іншими державними органами з питань регулювання та контролю на ринку цінних паперів. Сучасний етап правового регулювання функціонування ринку цінних паперів супроводжується прийняттям новітніх законотворчих документів, які доведені до європейських стандартів організації діяльності фінансових посередників на фондовому ринку, а саме: прийняття Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [14] та Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [15].

За роки існування вітчизняного ринку цінних паперів відбувається адаптація законодавчої бази до європейських стандартів проведення операцій на ринку цінних паперів. За цих

обставин слід виокремити основні проблеми такої адаптації, зокрема до яких, відповідно до висновків дослідження С. Кушнеренко (з якими ми згодні), належать:

По-перше, це відсутність стійкої інтегрованості ринку цінних паперів у фінансову систему України.

По-друге, вітчизняний ринок цінних паперів має низьку капіталізацію для вирішення стратегічних питань у соціально-економічних та фінансових процесах у країні та регіоні.

По-третє, ринок цінних паперів в Україні є недостатньо відкритим та прозорим для стейкхолдерів.

По-четверте, на ринку цінних паперів представлена надто вузька їхня видова лінійка – для потенційного інвестора такий стан є непривабливим через обмеженість вибору інвестиційних інструментів [4, с. 86].

Важливо, що автор цього наукового доробку виокремив групи ключових стейкхолдерів на ринку цінних паперів (табл. 1).

Таблиця 1

Групи ключових стейкхолдерів на ринку цінних паперів

Стейкхолдери	Характеристика
Емітенти	Фінансові та нефінансові корпорації, які емітують цінні папери, переважно являють собою споживачів ресурсу на ринку цінних паперів
Посередники	Компанії на ринку цінних паперів, що спеціалізуються на супроводженні емісії та подальших торгів, інших транзакцій, фактично являють собою професіональних радників з транзакцій з цінними паперами
Інвестори	Економічні агенти (домогосподарства, компанії, інституційні інвестори (пенсійні фонди, страхові компанії, інші), що інвестують на фондовому ринку з цілями заощадження та/або отримання інвестиційного доходу; фактично являють собою провайдерів ресурсу на фондовому ринку
Інфраструктура ринку	Компанії на ринку цінних паперів, що забезпечують безперебійність транзакцій і функціонування ринку; блок переважно представлений депозитаріями, кліринговими компаніями, організаторами торгів, інформаційно-аналітичними та рейтинговими агенціями
Регулятори	Державні та недержавні (саморегульовані) органи, що регулюють роботу ринку цінних паперів з метою забезпечення прозорості роботи та дотримання встановлених правил

Джерело: складено авторами за матеріалами [4, с. 87; 14; 15]

У 2021 році було вдосконалено нормативно-правову базу щодо функціонування ринку цінних паперів в Україні, яка була доведена до відповідності вимогам Європейського Союзу. Було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» [16].

Слід зазначити, що розвиток ринку цінних паперів залежить від впливу екзогенних та ендогенних чинників. Т. Бороденко до найбільш суттєвих викликів для вітчизняного ринку цінних паперів віднесла пандемію COVID-19 та повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну [5, с. 92]. Проте слід також виокремити чинники, які є визначальними для вітчизняного ринку цінних паперів (рис. 1).

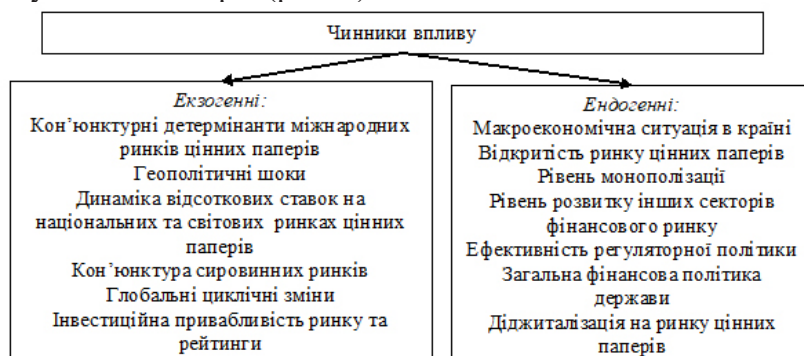

Рис. 1. Екзогенні та ендогенні чинники, які впливають на вітчизняний ринок цінних паперів

Джерело: систематизовано авторами

Якщо говорити про вітчизняний ринок цінних паперів, то, звісно, його розвиток залежить від загальнодержавних тенденцій розвитку фінансової системи загалом та фінансового ринку зокрема. Еволюційний розвиток фінансового ринку супроводжується певними позитивними та негативними тенденціями, які прямо пропорційно впливають на ринок цінних паперів. Ми погоджуємося з думкою Н. Татарина та Д. Половко щодо етапів становлення та розвитку фінансового ринку України [6], а саме:

Перший етап (2014–2016 рр.) – банківська, валютна та політична кризи, глибока економічна стагнація. Наслідки: падіння реального сектору економіки, макроекономічна нестабільність, девальвація гривні та банкрутство банків.

Другий етап (2017–2019 рр.) – період активних реформ та змін у регуляторній політиці, спрямованих на забезпечення макрофінансової стабільності. Результат: подолання системних ризиків та створення конкурентоспроможного середовища відповідно до європейських стандартів; підвищення рівня регуляторної спроможності й захист прав споживачів та інвесторів.

Третій етап (2020–2025 рр.) – спрямованість на задоволення потреб кінцевих споживачів фінансових послуг на засадах клієнтоорієнтованості. Результат: створення нових каналів взаємодії на фінансовому ринку з метою надання актуальних сервісів та продуктів для споживачів [6, с. 81].

Отже, можемо стверджувати, що всі зміни на ринку цінних паперів залежать від трендових тенденцій розвитку самого ринку фінансових послуг.

Можна погодитися з висновками, зробленими В. Левченком, що за світовими та вітчизняними підходами можна виокремити три базові сфери фінансового ринку та відповідні структури їх регулювання і нагляду – це банківський сектор, діяльність щодо операцій із цінними паперами та діяльність небанківських фінансових установ [17, с. 86]. Тому нині все ж таки існує проблематика щодо розмежування повноважень та охоплення певних напрямів регулювання з боку НБУ та НКЦПФР. Водночас слід констатувати факт відсутності єдиних підходів до регулювання ринку цінних паперів.

На думку авторів статті, регулювання ринку цінних паперів необхідно розглядати з використанням системного та об'єктно-суб'єктного підходів як сукупність взаємопов'язаних елементів щодо мобілізації фінансових ресурсів та розміщення цінних паперів на ринку на засадах ефективності, справедливості, мінімізації системного ризику, захисту інтересів інвесторів (рис. 2). Розглянемо детальніше підсистеми процесу регулювання ринку цінних паперів.

Організаційно-структурна підсистема відображає організаційні засади функціонування, виконання повноважень та здійснення регуляторної політики розвитку ринку цінних паперів. У межах цієї підсистеми регулятор має повноваження, націлені на забезпечення режиму законності у діяльності суб'єктів ринку цінних паперів.

Компетентна підсистема містить повноваження, які стосуються: особливостей обігу цінних паперів, зокрема встановлення вимог до емісії та обігу цінних паперів, проспекту емісії, його затвердження, реєстрації випуску, рішення про емісію, звіту щодо результатів емісії та порядку скасування реєстрації випуску; визначення особливостей розміщення, публічної пропозиції та обігу цінних паперів іноземним інвесторів; регламентації вимог до деривативних контрактів, які укладаються на організованому ринку, їх реєстрації.

Адміністративна підсистема регламентує порядок надання адміністративних послуг НКЦПФР. Вони визначені «Порядком надання адміністративних послуг Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку» [18].

Контрольна підсистема відіграє у системі регулювання важливу роль, оскільки забезпечує процес відслідковування за дотриманням процедур захисту прав інвесторів, контролю за діяльністю учасників ринку цінних паперів щодо ціноутворення, рейтингових агентств тощо.

Якщо проаналізувати сучасний стан розвитку ринку цінних паперів в Україні, то слід зазначити, що у 2024 році загальний обсяг випусків емісійних цінних паперів, зареєстрованих НКЦПФР становив 411,82 млрд. грн. (17,50 млн. дол. США). Загальний обсяг випусків емісійних цінних паперів, номінованих у гривні, зареєстрованих у 2024 році, порівнюючи з аналогічним періодом 2023 року, збільшився на 335,75 млрд. грн. НКЦПФР зареєстровано 60 випусків акцій на суму 364,56 млрд. грн. Порівнюючи з 2023 роком, обсяг зареєстрованих випусків акцій у 2024 році збільшився на 355,41 млрд. грн. (Рис. 3).

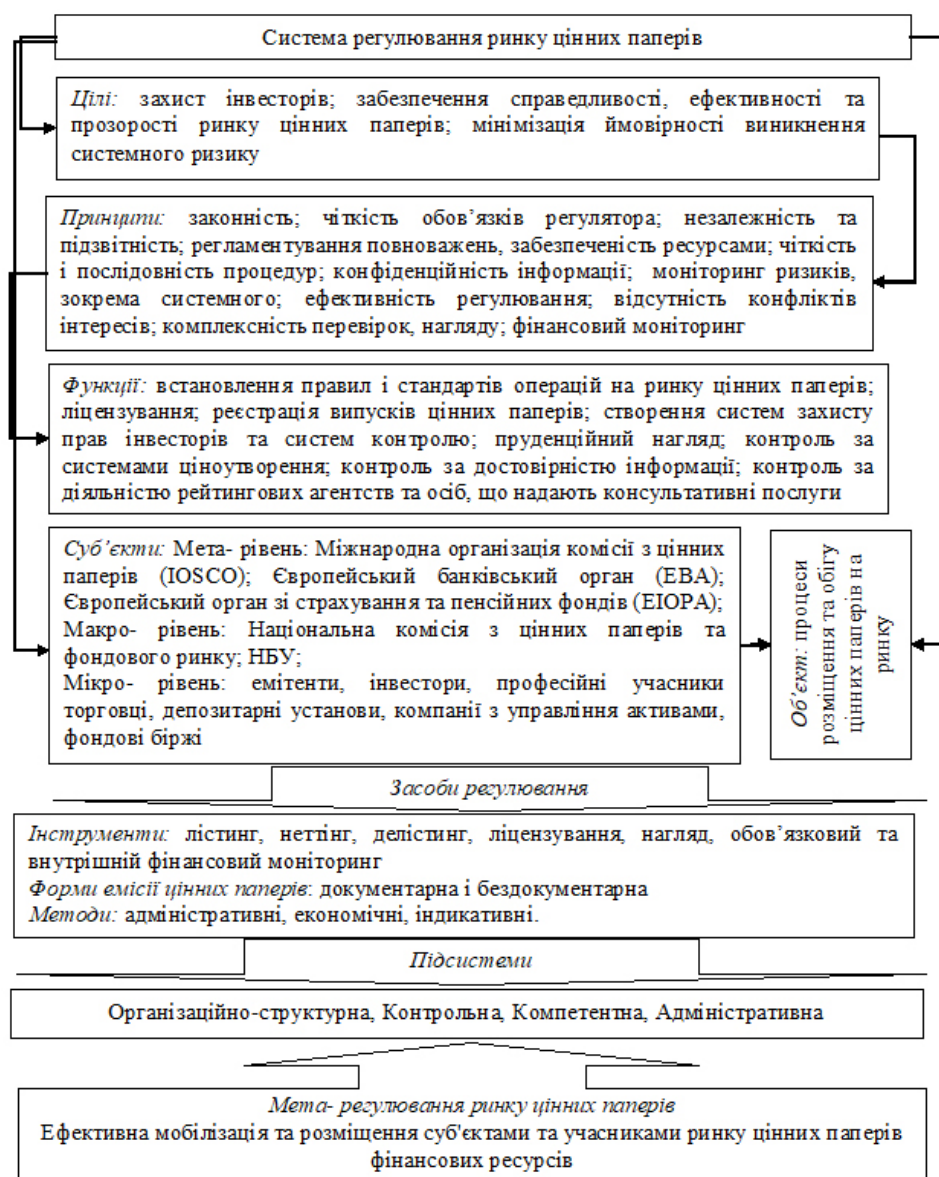

Рис. 2. Модель регулювання ринку цінних паперів з використанням системного підходу

Джерело: побудовано авторами за матеріалами [7; 8, с. 196; 12, с. 75-76]

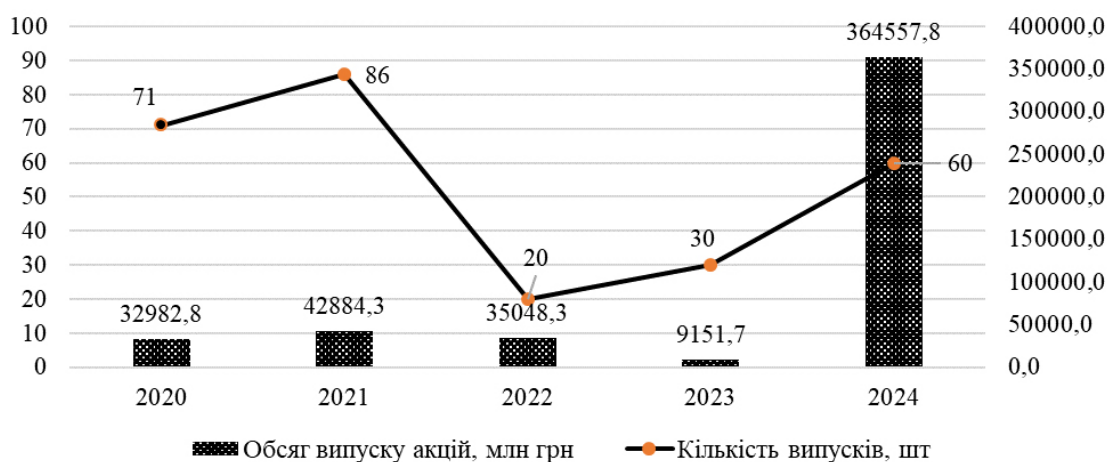

Рис. 3. Динаміка обсягу та кількості випусків акцій, НКЦПФР за період 2020-2024 рр.

Джерело: побудовано авторами з використанням матеріалу [19]

Слід констатувати той факт, що період 2022-2023 рр. був найбільш кризовим для емісії акцій, що, зрозуміло, пов'язано з воєнним станом в Україні, особливо це прослідковується у 2022 році, коли учасники ринку цінних паперів втратили можливість повноцінної присутності на ринку.

У 2024 р. НКЦПФР зареєстровано 38 випусків корпоративних облігацій на суму 5,08 млрд. грн. (17,5 млн. дол. США) (таблиця 2).

Таблиця 2

Динаміка обсягу та кількості випусків корпоративних облігацій за період 2020-2024 рр.

Період	Обсяг випуску корпоративних облігацій, млн. грн.				Обсяг випуску корпоративних облігацій у млн. доларів США	Кількість випусків, шт
	Загальний обсяг зареєстрованих випусків	Підприємства (крім банків та страхових компаній)	Банки	Страхові компанії		
2020	32949,00	32749,00	200,00	0	32949,00	96
2021	9979,08	9779,08	200,00	0	9979,08	113
2022	2026,45	2026,45	0	0	-	39
2023	13045,0	13045,0	0	0	-	24
2024	5075,00	4875,00	200,00	0	17,50	38
Ланцюгові темпи зміни, %						
2021	30,29	29,86	100,00	0	30,29	117,71
2022	20,31	20,72	0	0	-	34,51
2023	643,74	643,74	0	0	-	61,54
2024	38,90	37,37	0	0	-	158,33

Джерело: розраховано авторами з використанням матеріалу [19]

Обсяг випусків інвестиційних сертифікатів пайових інвестиційних фондів, зареєстрованих НКЦПФР у 2024 р., становив 13,19 млрд. грн., у порівнянні з аналогічним періодом 2023 р. та зменшився на 16,92 млрд. грн. Відповідно, обсяг випусків акцій корпоративних інвестиційних фондів становив 29,01 млрд. грн. та збільшився на 5,23 млрд. грн., порівнюючи з аналогічним періодом 2023 р. За аналізований період можемо констатувати той факт, що страховий бізнес за цим напрямком засвідчив свою бездіяльність.

За результатами торгів на організованих ринках капіталу у 2024 р. обсяг торгів фінансовими інструментами склав 656,69 млрд. грн., 1597,70 млн. доларів США та 226,85 млн. євро відповідно (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка обсягу торгів фінансовими інструментами на операторах організованих ринків капіталу протягом 2020-2024 рр., млн. грн.

Період	УБ	ПФТС	УМВБ	ПЕРСПЕКТИВА	Усього
2020	2413,95	131534,53	6,77	201455,17	335410,42
2021	13290,61	221543,78	13,12	217113,06	451960,57
2022	15416,82	83974,32	4,44	61240,43	160636,02
2023	14768,6	274684,7	-	146978,9	436432,1
2024	21217,15	466957,77	-	168510,34	656685,25
Темпи зміни, млн. грн.					
2021	10876,66	90009,25	6,35	15657,89	116550,2
2022	2126,21	-137569	-8,68	-155873	-291325

2023	-648,22	190710,4	-	85738,47	275796,1
2024	6448,55	192273,1	-	21531,44	220253,2

Джерело: розраховано авторами з використанням матеріалу [19]

Найбільшу активність у 2024 році продемонструвала АТ «Фондова біржа ПФТС» з обсягом торгів фінансовими інструментами на суму 466957,77 млн. грн., яка зросла у порівнянні з 2023 роком на 192273,1 млн. грн.

Найбільший обсяг торгів на операторах організованих ринків капіталу протягом 2024 р. серед фінансових інструментів зафіксовано з ОВДП – 547,93 млрд. грн. (83,44% від загального обсягу торгів фінансовими інструментами на операторах організованих ринків капіталу). Найбільші обсяги торгів фінансовими інструментами спостерігалися на двох операторах організованих ринків капіталу «Перспектива» та «ПФТС», обсяг становив 635,47 млрд. грн. (96,77% від вартості торгів фінансовими інструментами). У 2024 р. обсяг торгів поза організованим ринком капіталу становив 1059,42 млрд. грн. та збільшився на 129,01 млрд. грн., порівнюючи з аналогічним періодом 2023 р. Відповідно, загальний обсяг торгів на ринках капіталу у 2024 р. становив 1716,11 млрд. грн. (збільшився на 349,26 млрд. грн., порівнюючи з 2023 р.) та 1597,70 млн. дол. США і 226,85 млн. євро торгів фінансовими інструментами відбувалися на вторинному ринку.

Висновки. Ринок цінних паперів завжди відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку національної економіки. Покращення практики інвестування на вітчизняному ринку цінних паперів в умовах макроекономічної кризи та воєнного стану вимагає особливих підходів і стратегій для подолання ризиків та підтримки інвестиційної активності й привабливості ринку. До таких напрямів слід віднести: підвищення прозорості та довіри до ринку, створення стимулів для інвесторів, розвиток державних програм підтримки, підтримка інновацій та нових технологій, диверсифікація ринкових інструментів (ринку похідних фінансових інструментів, «зелені облігації»), залучення іноземних інвесторів, освітні ініціативи та підвищення фінансової грамотності, розвиток інвестиційної страхової інфраструктури.

Також слід констатувати той факт, що розмежування наглядових функцій та повноважень на ринку цінних паперів між двома регуляторами, а саме НБУ та НКЦПФР, повинні бути узгоджені в єдині стандарти, які б не суперечили ухваленій стратегії розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг.

Перспективи подальших досліджень полягають у підтримці розвитку фінтех-сектору – цифрові платформи для торгівлі цінними паперами, використання блокчейну для підвищення прозорості угод та захисту прав інвесторів. Також слід приділити увагу запровадженню ESG-інвестицій. Інвестори у всьому світі все більше звертають увагу на екологічну, соціальну та управлінську відповідальність компаній (ESG). Вітчизняним компаніям доцільно обрати вектор на ці стандарти, щоб бути конкурентоспроможними на міжнародних ринках.

Список літератури

1. Коваленко В. В. Ринок цінних паперів в умовах структурних дисбалансів розвитку фінансового ринку України. Приазовський економічний вісник. 2019. Вип. 1(12). С. 172-178. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/1_12_uk/33.pdf. (дата звернення 15.01.2025).
2. Стратегія Національного банку України «Фінансова фортеця України». URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=9. (дата звернення 16.01.2025).
3. Савченко М., Луштейн К., Пльонсак А. Інтеграція України до ринку цінних паперів Європейського Союзу. Галицький економічний вісник. 2021. № 2 (69). С. 168-178. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.02.168.
4. Кушнеренко С. М. Інтеграція ринку цінних паперів України в міжнародний фондовий ринок як фактор розвитку української економіки. Академічні візії. 2022. Вип. 8-9. С. 83-91. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6929823>.
5. Борошенко Т. М. Сучасні аспекти розвитку ринку цінних паперів в Україні. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2023. № 24. С. 91-99. DOI: [10.36074/grail-of-science.17.02.2023.010](https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.010).

6. Татарин Н., Половко Д. Фінансовий ринок України: аналіз сучасного стану, загрози, проблеми та перспективи. Галицький економічний вісник. 2023. № 4 (83). С. 77-88. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04
7. Мацук З. Глобальні виклики та тенденції розвитку ринку цінних паперів в Україні. Міжнародна економічна політика. 2020. № 1-2 (32-33). С. 153-173. DOI: 10.33111/ier.2020.32_33.07.
8. Харабара В. М., Грешко Р. І., Харабара В. І. Фондовий ринок України: стан, актуальні проблеми та перспективи. «Young Scientist». 2024. № 6 (130). С. 195-200. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-16>.
9. Бабенко А. Процеси інституціоналізації фінансового сектору України та роль ринку корпоративних цінних паперів. Вісник Хмельницького національного університету. 2024. № 2. С. 59-63. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-8>.
10. Черкасова С. В. Регулювання діяльності банків на вітчизняному ринку цінних паперів. Економіка та суспільство. 2023. № 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-93>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2633>. (дата звернення 16.01.2025).
11. Головач М. Поняття та значення фінансової безпеки ринку цінних паперів. Економічний аналіз. 2022. Т. 32. № 2. DOI: 10.35774/econa2022.02.045.
12. Копилук О. І., Музичка О. М. Системний підхід до регулювання ринку цінних паперів в Україні. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2022. № 69. С. 73-79. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-69-10>.
13. Воронкова О. М. Фінансовий моніторинг на ринку цінних паперів України: сучасні реалії та перспективи. Економічний вісник університету. 2020. Вип. 45. С. 175-184. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-184-195>
14. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15>. (дата звернення 17.01.2025).
15. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 14 грудня 2021 р. № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>. (дата звернення 17.01.2025).
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 19 червня 2020 року № 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (дата звернення 17.01.2025).
17. Левченко В. П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг : монографія. К. : Центр учбової літератури, 2013. 368 с.
18. Про затвердження Порядку надання адміністративних послуг Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.11.2021р. № 1124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0147-22#Text> (дата звернення 17.01.2025).
19. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/>. (дата звернення 18.01.2025).

References

1. Kovalenko, V. V. (2019). Securities market in conditions of structural imbalances in the development of the financial market of Ukraine. Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk, 1(12), 172-178. Retrieved from http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/1_12_uk/33.pdf. (accessed 15 January 2025). [In Ukrainian].
2. Strategy of the National Bank of Ukraine “Financial Fortress of Ukraine”. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=9. (accessed 16 January 2025). [In Ukrainian].
3. Savchenko M., Lushtey K., & Plyonsak A. (2021). Integration of Ukraine into the securities market of the European Union. Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, 2 (69), 68-178. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.02.168. [In Ukrainian].
4. Kushnerenko, S. M. (2022). Integration of the Ukrainian securities market into the international stock market as a factor in the development of the Ukrainian economy. Akademichni vizii, 8-9, 83-91. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6929823>. [In Ukrainian].

5. Borodenko, T. M. (2023). Modern aspects of the development of the securities market in Ukraine. *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Hraal' nauky»*, 24, 91-99. DOI: 10.36074/grail-of-science.17.02.2023.010. [In Ukrainian].
6. Tataryn, N., Polovko, D. (2023). Financial market of Ukraine: analysis of the current state, threats, problems and prospects. *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, 4, (83). 77-88. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04. [In Ukrainian].
7. Matsuk, Z. (2020). Global challenges and trends in the development of the securities market in Ukraine. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1-2 (32-33), 153-173. DOI 10.33111/iep.2020.32_33.07. [In Ukrainian].
8. Kharabara, V. M., Greshko, R. I., & Kharabara, V. I. (2024). The stock market of Ukraine: state, current problems and prospects. *«Young Scientist»*, 6 (130), 195-200. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-716>. [In Ukrainian].
9. Babenko, A. (2024). Institutionalization processes of the financial sector of Ukraine and the role of the corporate securities market. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, 2, 59-63. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-8>. [In Ukrainian].
10. Cherkasova, S. V. (2023). Regulation of Bank Activities in the Domestic Securities Market. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-93>. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2633>. (accessed 16 January 2025). [In Ukrainian].
11. Golovach, M. (2022). The concept and significance of financial security of the securities market. *Ekonomichnyj analiz*, 32, 2. DOI: 10.35774/econa2022.02.045. [In Ukrainian].
12. Kopylyuk, O. I., Muzychka, O. M. (2022). Systemic approach to securities market regulation in Ukraine. *Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 69, 73-79. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-69-10>. [In Ukrainian].
13. Voronkova, O. M. (2020). Financial monitoring in the securities market of Ukraine: modern realities and prospects. *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, 45, 175-184. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-45-184-195>. [In Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2006). On Capital Markets and Organized Commodity Markets. (Law of Ukraine, No. 3480-IV, February 23). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15>. (accessed 17 January 2025). [In Ukrainian].
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2021). On financial services and financial companies: Law of Ukraine. (Law of Ukraine, No. 1953-IX, December 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>. (accessed 17 January 2025). [In Ukrainian].
16. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplifying Investment Attraction and Introducing New Financial Instruments: Law of Ukraine. (Law of Ukraine, No. 738-IX, June 19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text>. (accessed 17 January 2025). [In Ukrainian].
17. Levchenko, V. P. (2013). *Rozvytok rynku nebankiv's'kykh finansovykh posluh : monohrafiia*. K. : Tsentr uchbovoi literatury. [In Ukrainian].
18. National Securities and Stock Market Commission (2021). On approval of the Procedure for the Provision of Administrative Services. (Decision, November 17, No. 1124. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0147-22#Text>. (accessed 17 January 2025). [In Ukrainian].
19. National Securities and Stock Market Commission (2025). Official website. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/>. (accessed 17 January 2025). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.02.2025

Прийнята до публікації 24.02.2025

МОНІТОРИНГ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кулікова Є.О., старший викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: kulikovaelizaveta92@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6652-3387

Анотація. Метою даної роботи є дослідження стану пенсійного страхування в Україні в умовах воєнного стану, виявлення основних проблем пенсійної системи та пошук шляхів їх вирішення для забезпечення фінансової стабільності та стійкості Пенсійного фонду України. Для досягнення мети було використано аналіз офіційних статистичних даних, звітів органів державної влади, а також міжнародних організацій. Використано методи порівняння, аналізу фінансових показників Пенсійного фонду, а також вивчення міжнародного досвіду підтримки пенсійних систем у кризових умовах.

Дослідження виявило, що війна та економічна криза значно вплинули на фінансову стабільність Пенсійного фонду України, зменшивши надходження ЄСВ через зростання безробіття та міграцію населення. Дефіцит Пенсійного фонду досяг історичного максимуму. Також визначено необхідність реформування пенсійної системи, включаючи запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування та залучення додаткових фінансових ресурсів. Результати дослідження можуть бути використані для розробки та впровадження політичних і економічних заходів, спрямованих на стабілізацію пенсійної системи України в умовах війни. Вони також можуть стати основою для реформ у сфері пенсійного забезпечення, що сприятиме забезпеченню соціальної справедливості та економічної стабільності в Україні.

Ключові слова: пенсії, фінансова стабільність, соціальне забезпечення, війна, економічна криза, бюджет, дефіцит, трудова міграція, пенсійна реформа, соціальний захист.

MONITORING OF THE PENSION INSURANCE SYSTEM OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS

Yelyzaveta O. Kulikova, Senior Lecturer at the Department of Financial Management and Stock Market, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

e-mail: kulikovaelizaveta92@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6652-3387

Abstract. The aim of this paper is to investigate the state of pension insurance in Ukraine under martial law, identify the main problems of the pension system, and explore solutions to ensure the financial stability and sustainability of the Pension Fund of Ukraine.

To achieve this goal, the analysis of official statistical data, reports from government bodies, and international organizations was used. The methods of comparison, analysis of financial indicators of the Pension Fund, as well as studying international experience in supporting pension systems in crisis conditions, were employed.

The research revealed that the war and economic crisis have significantly impacted the financial stability of the Pension Fund of Ukraine, reducing the contributions to the Pension Fund due to rising unemployment and population migration. The deficit of the Pension Fund reached a historical maximum. The study also highlighted the need for pension system reform, including the introduction of mandatory accumulative pension insurance and attracting additional financial resources.

The results of the study can be used to develop and implement political and economic measures aimed at stabilizing the pension system of Ukraine under wartime conditions. They may also serve as a basis for reforms in pension provision, contributing to social justice and economic stability in Ukraine.

Keywords: Pensions, financial stability, social security, war, economic crisis, budget, deficit, labor migration, pension reform, social protection.

JEL Classification: H550; J380; O110; O150; I380

Постановка задачі. Війна значно впливає на всі сфери економічного життя країни, зокрема на систему соціального забезпечення, в тому числі пенсійне страхування. За умов воєнного стану Україна стикається з численними проблемами в управлінні пенсійною системою: значні фінансові навантаження на державний бюджет, зменшення доходів Пенсійного фонду через економічні труднощі та міграцію працездатного населення, а також необхідність переорієнтації ресурсів для задоволення нагальних потреб національної безпеки. Під час війни багато громадян залишаються без стабільного доходу, що ставить під загрозу своєчасність і повноту пенсійних виплат. У цих умовах особливо важливим є моніторинг та оцінка функціонування пенсійної системи, виявлення можливих прогалин у її роботі та розробка рекомендацій щодо адаптації до нових економічних реалій. Дослідження також є важливим для розробки стратегії поствоєнного відновлення соціальної сфери та забезпе-

чення справедливості в розподілі ресурсів серед громадян, особливо вразливих категорій населення, таких як пенсіонери, люди з інвалідністю та інші соціально незахищені групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем системи пенсійного страхування є предметом наукових досліджень таких вчених як Пікус Р., Циганок О., Сидор І., Денисюк Т., Доценко І., Лібанова Е., Юрій С. та інших.

Проблематика недержавного пенсійного страхування в Україні є предметом досліджень у вчених Е.Лібанової, О.Шабанова, І.Варченка, Т.Тищука, Н.Ткаченка, Г.Забарного, Н.Зеленко.

Проблеми та ризики функціонування системи пенсійного страхування в умовах воєнного стану представлені у наукових роботах О.Длугопольського, Н.Липко, В.Гаврилук, Г.Писаревської та інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявні дослідження щодо функціонування пенсійної системи України, вплив воєнного стану на пенсійне страхування залишається недостатньо вивченим. Зокрема, потребують подальшого аналізу питання забезпечення фінансової стійкості Пенсійного фонду в умовах зростаючого дефіциту державного бюджету, адаптації механізмів пенсійних виплат до потреб внутрішньо переміщених осіб і громадян, які втратили джерела доходу через війну, а також перспективи реформування пенсійної системи в контексті післявоєнного відновлення економіки.

Таким чином, актуальним є подальше дослідження ефективності існуючих механізмів пенсійного страхування, виявлення можливих шляхів їх удосконалення та розробка стратегічних рекомендацій щодо забезпечення фінансової стабільності та соціальної справедливості в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Мета дослідження. Аналіз функціонування системи пенсійного страхування України в умовах воєнного стану, визначення основних проблем та викликів, з якими стикається пенсійна система, а також розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо її стабілізації та подальшого розвитку.

Основний матеріал. Система пенсійного страхування України в умовах воєнного стану зазнала суттєвих змін та викликів, зумовлених економічною нестабільністю, зменшенням надходжень до Пенсійного фонду та зростанням соціального навантаження на бюджет [6]. Війна спричинила значне скорочення кількості працюючих громадян, зростання рівня безробіття та міграційні процеси, що безпосередньо впливають на можливості фінансування пенсійних виплат [2].

Воєнний стан в Україні суттєво вплинув на фінансову стійкість Пенсійного фонду, зокрема через скорочення його доходів. Основним джерелом надходжень до Пенсійного фонду є єдиний соціальний внесок (ЄСВ), який сплачують роботодавці та працівники. Зменшення кількості платників ЄСВ та загальне скорочення економічної активності призвели до зниження доходів фонду [14].

Згідно з даними Міністерства фінансів України, у 2021 році доходи державного бюджету становили 1 298,1 млрд. грн., у 2022 році — 1 345,2 млрд. грн., а у 2023 році — 1 406,1 млрд. грн. [5]. Хоча ці цифри відображають загальні доходи бюджету, вони вказують на тенденцію зростання бюджетних надходжень. Однак, частка ЄСВ у структурі доходів могла змінюватися через економічні виклики, спричинені воєнним станом. Єдиний соціальний внесок є ключовим джерелом фінансування Пенсійного фонду. Розмір ЄСВ залежить від мінімальної заробітної плати та встановлених ставок (рис.1).

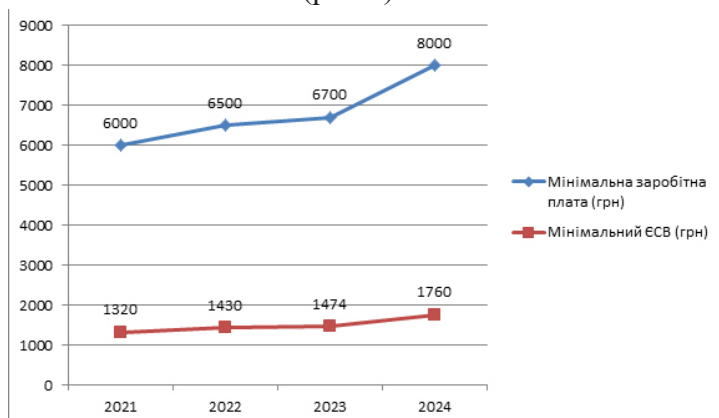

Рис.1. Динаміка мінімальної заробітної плати та мінімального ЄСВ за період 2021-2024 рр.
Джерело: побудовано на основі даних [3,5]

Зменшення кількості платників ЄСВ, зокрема через зростання безробіття та міграцію населення, призвело до скорочення надходжень до Пенсійного фонду. Це створює додаткове навантаження на державний бюджет, оскільки дефіцит Пенсійного фонду потребує покриття за рахунок бюджетних коштів (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка показників, які впливають на рівень надходжень до бюджету ПФУ за період 2021-2024 рр.

Рік	Рівень безробіття (%)	Кількість мігрантів (млн осіб)	Обсяг надходжень до ПФУ (млрд грн)	Дефіцит ПФУ (млрд.грн.)	Власні надходження (млрд. грн.)	Видатки ПФУ (млрд. грн.)
2021	9,8	6,1	460,0	23,9	375,4	520,9
2022	14,5	7,5	400,0	29,9	386,5	574,3
2023	17,0	7,0	380,0	26,5	451,1	746,3
2024	14,2	6,74	390,0	31,6	563,9	821,5

Джерело: побудовано автором на основі даних [3,5,8-11]

Руйнування підприємств та скорочення виробництва призвели до зростання безробіття. За оцінками дослідницької агенції «Info Sapiens», у січні 2024 року рівень безробіття в Україні становив 17% [4]. Це свідчить про значне зростання кількості осіб, які втратили роботу, що, у свою чергу, зменшує надходження до Пенсійного фонду.

Війна спричинила масштабну вимушену міграцію населення. За даними дослідження аналітичного центру CEDOS, мільйони людей в Україні були змушені покинути свої домівки через війну, переміщуючись як всередині країни, так і за кордон [1]. Це призвело до зменшення кількості платників єдиного соціального внеску, що негативно вплинуло на фінансову стабільність Пенсійного фонду.

У грудні 2024 року уряд України створив Міністерство національної єдності з метою сприяння поверненню від 6 до 10 мільйонів біженців та емігрантів, які покинули країну через російське вторгнення [7]. Це є важливим кроком для відновлення демографічного потенціалу та економічної активності країни.

Для стабілізації фінансового стану Пенсійного фонду необхідно вживати заходів щодо підтримки та відновлення економічної активності, стимулювання зайнятості та розширення бази платників ЄСВ.

В умовах воєнного стану уряд вживає заходів для підтримки стабільності пенсійної системи. Зокрема, були запроваджені механізми компенсації виплат через державний бюджет, залучення міжнародної фінансової допомоги та оптимізація витрат Пенсійного фонду. Програма допомоги від міжнародних партнерів, зокрема Міжнародного валютного фонду та Світового банку, сприяє забезпеченню своєчасності виплат пенсій, хоча залежність від зовнішніх фінансових ресурсів залишається значним викликом.

Видатки Пенсійного фонду України залишаються значним фінансовим навантаженням для держави. Основними статтями видатків є фінансування пенсійних виплат, допомога особам з інвалідністю, а також адміністративні витрати. Через скорочення надходжень ЄСВ та зростання кількості пенсіонерів, дефіцит Пенсійного фонду покривається за рахунок бюджетних дотацій. У 2024 році частка бюджетного фінансування у загальному обсязі виплат Пенсійного фонду перевищила 50%, що свідчить про високу залежність системи від державної підтримки [11].

Дефіцит Пенсійного фонду України залишається критичною проблемою, що загрожує стійкості системи пенсійного страхування. За оцінками Міністерства фінансів України, у 2024 році дефіцит ПФУ перевищив 200 мільярдів гривень, що є історичним максимумом. Основними факторами, що спричинили його зростання, є скорочення кількості платників ЄСВ, підвищення пенсійних виплат у зв'язку з інфляційними процесами та збільшення кількості отримувачів пенсійних виплат через втрату працездатності. Враховуючи поточні тенденції, дефіцит може ще більше зрости у 2025 році, що потребує термінових реформ у сфері пенсійного забезпечення.

Окрім цього, уряд розглядає можливість розширення джерел фінансування пенсійної системи шляхом залучення додаткових інвестицій у державні облігації та активізацію розвитку недержавного пенсійного страхування. Це дозволить частково зменшити навантаження на солідарну систему та забезпечити більш стабільне фінансування виплат у довгостроковій перспективі.

Також одним із заходів стало реформування пенсійної системи та запровадження додаткових механізмів фінансування, таких як обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування. Очікується, що така модель дозволить зменшити навантаження на солідарну систему та підвищити рівень пенсійного забезпечення у довгостроковій перспективі. Проте, ефективність цих заходів значною мірою залежатиме від стабілізації економічної ситуації в країні та зростання рівня зайнятості населення.

Важливим аспектом моніторингу пенсійної системи в умовах воєнного стану є аналіз демографічних змін, рівня інфляції та економічної активності населення. Уповільнення економічного зростання, висока інфляція та падіння реальних доходів громадян можуть спричинити подальше погіршення фінансового стану Пенсійного фонду.

Таким чином, для забезпечення стійкості пенсійної системи України необхідно здійснювати регулярний моніторинг ключових макроекономічних показників [12], запроваджувати ефективні антикризові заходи та активізувати роботу щодо залучення додаткових фінансових ресурсів. Довгострокова перспектива розвитку пенсійного страхування потребує комплексного підходу, що включає як реформування існуючої системи, так і створення сприятливих умов для економічного відновлення країни [13]. Основними шляхами забезпечення стійкості пенсійної системи України можуть бути стимулювання економічної активності та зайнятості населення, адже одним із пріоритетів є створення нових робочих місць, підтримка малого та середнього бізнесу, а також реформа трудового ринку для зниження рівня безробіття. Крім того, заохочування добровільного пенсійного страхування надасть можливість зменшити тягар на солідарну систему пенсійного страхування. Використання облігацій державних позик, інвестицій у фінансові активи, активізація недержавного пенсійного страхування допоможе диверсифікувати джерела фінансування пенсійних виплат. Необхідно створити механізми, які б дозволили забезпечити більш збалансовану та ефективну пенсійну систему, зокрема через змішану модель пенсійного страхування, що поєднує солідарну та накопичувальну частини. Регулярний аналіз економічних і демографічних показників дозволить своєчасно реагувати на зміни та коригувати стратегію реформування пенсійної системи. Забезпечення стійкості пенсійної системи потребує комплексного підходу та залучення усіх зацікавлених сторін, зокрема уряду, роботодавців та громадян. Успіх цих заходів залежить від стабільності економіки, відновлення соціальної активності та готовності суспільства до змін.

Висновки. Система пенсійного страхування України в умовах воєнного стану стикається з численними викликами, які значно послаблюють її стійкість. Серед основних проблем — скорочення кількості платників ЄСВ через безробіття, міграцію та зниження економічної активності, а також зростання дефіциту Пенсійного фонду, що вимагає додаткового фінансування з державного бюджету. Війна та її наслідки стали важким випробуванням для соціальних виплат та забезпечення пенсіями, що поставило під загрозу майбутнє пенсійного страхування в країні.

Проте уряд вживає заходи для стабілізації пенсійної системи, такі як збільшення бюджетних дотацій, оптимізація витрат та розвиток недержавного пенсійного страхування. Важливим кроком є також розширення накопичувальної пенсійної системи, що дозволить зменшити навантаження на солідарну систему в майбутньому.

Список літератури:

1. CEDOS. Вимушена міграція та її вплив на соціально-економічну ситуацію в Україні. URL: <http://cedos.org.ua> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
2. Європейська комісія. Фінансова підтримка України в умовах війни: роль ЄС у відновленні економіки. URL: <http://europa.eu> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
3. Головне управління статистики України. Статистика зайнятості та безробіття в Україні. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
4. Info Sapiens. Безробіття в Україні: тенденції та прогнози. 2024. URL: <http://info-sapiens.ua> (дата звернення: 20.02.2025 р.)

5. Міністерство фінансів України. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2023 рік. URL: <http://mof.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
6. Міжнародний валютний фонд. Прогнози економічного розвитку України: вплив війни на соціальну політику. URL: <http://imf.org> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
7. Офіс Президента України. Пенсійна реформа в умовах війни: нові виклики та рішення. URL: <http://president.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
8. Пенсійний фонд України. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2023 рік. URL: <http://www.pfu.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
9. Пенсійний фонд України. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2022 рік. URL: <http://www.pfu.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
10. Пенсійний фонд України. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2021 рік. URL: <http://www.pfu.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
11. Пенсійний фонд України. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: <http://www.pfu.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
12. Рада Європи. Рекомендації щодо реформування пенсійних систем у кризових умовах. URL: <http://coe.int> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
13. Світовий банк. Економічна ситуація в Україні та її вплив на соціальну сферу. URL: <http://worldbank.org> (дата звернення: 20.02.2025 р.)
14. Суб'єкти соціального страхування України. Механізми підтримки пенсійної системи під час війни. URL: <http://social-insurance.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2025 р.)

References:

1. CEDOS. (2024). Vymushena mihratsiia ta yii vplyv na sotsialno-ekonomichnu sytuatsiiu v Ukraini. [Forced migration and its impact on the socio-economic situation in Ukraine]. CEDOS. Retrieved from: <http://cedos.org.ua>. (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
2. Evropeiska komisiia. (2024). Finansova pidtrymka Ukrainy v umovakh viiny: rol YeS u vidnovlenni ekonomiky. [Financial support for Ukraine in wartime: the role of the EU in economic recovery]. Evropeiska komisiia. Retrieved from: <http://europa.eu> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
3. Info Sapiens. (2024). Bezrobittia v Ukraini: tendentsii ta prohnozy. [Unemployment in Ukraine: Trends and Forecasts]. Info Sapiens. Retrieved from: <http://info-sapiens.ua> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
4. Mizhnarodnyi valiutnyi fond. (2024). Prohnozy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: vplyv viiny na sotsialnu polityku. [Economic Development Forecasts for Ukraine: The Impact of War on Social Policy] Mizhnarodnyi valiutnyi fond. Retrieved from: <http://imf.org> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
5. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Zvit pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy za 2023 rik. [Report on the Execution of the Budget of the Pension Fund of Ukraine for 2023] Ministerstvo finansiv Ukrainy. Retrieved from <http://mof.gov.ua>. (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
6. Ofis Prezydenta Ukrainy. (2024). Pensiina reforma v umovakh viiny: novi vyklyky ta rishennia. [Pension Reform in Wartime: New Challenges and Solutions] Ofis Prezydenta Ukrainy. Retrieved from <http://president.gov.ua> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
7. Pensiinyi fond Ukrainy. (2024). Zvit pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy za 2023 rik. [Report on the Implementation of the Budget of the Pension Fund of Ukraine for 2023] Pensiinyi fond Ukrainy. Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
8. Pensiinyi fond Ukrainy. (2023). Zvit pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy za 2022 rik. [Report on the Implementation of the Budget of the Pension Fund of Ukraine for 2022] Pensiinyi fond Ukrainy. Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
9. Pensiinyi fond Ukrainy. (2022). Zvit pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy za 2021 rik. [Report on the Implementation of the Budget of the Pension Fund of Ukraine for 2021] Pensiinyi fond Ukrainy. Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
10. Pensiinyi fond Ukrainy. (2024). Ofitsiinyi sait Pensiinoho fondu Ukrainy. [Official Website of the Pension Fund of Ukraine] Pensiinyi fond Ukrainy. Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].

11. Holovne upravlinnia statystyky Ukrainy. (2024). Statystyka zainiatosti ta bezrobittia v Ukraini. [Employment and Unemployment Statistics in Ukraine] Holovne upravlinnia statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
12. Rada Yevropy. (2024). Rekomendatsii shchodo reformuvannia pensiinykh system u kryzovykh umovakh. [Recommendations for Pension System Reform in Crisis Conditions] Rada Yevropy. Retrieved from <http://coe.int> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
13. Svitovyi bank. (2024). Ekonomichna sytuatsiia v Ukraini ta yii vplyv na sotsialnu sferu. [Economic Situation in Ukraine and Its Impact on the Social Sector] Svitovyi bank. Retrieved from <http://worldbank.org> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].
14. Subiekty sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy. (2024). Mekhanizmy pidtrymky pensiinoi systemy pid chas viiny. [Mechanisms for Supporting the Pension System During Wartime] Subiekty sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy. Retrieved from <http://social-insurance.gov.ua> (accessed February 20, 2025) [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.02.2025

Прийнята до публікації 22.02.2025

ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ЗАХОДІВ МАКРО- ТА МІКРОПРУДЕНЦІЙНИХ ПОЛІТИК ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

Няньчук Н. Ю., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: natalya.nyanchuk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7686-4727

Анотація. У статті розглянуто цілі та заходи макро- та мікропруденційних політик, проведено їх порівняння. Метою статті є оцінка обґрунтованості заходів макро- та мікропруденційних політик, їх своєчасності та наслідків для забезпечення фінансової стійкості банківської системи України. Визначено значення цих політик для забезпечення фінансової стійкості як окремих банків, так і банківської системи загалом. Аналіз окремих показників діяльності банків в Україні дозволив дійти висновку, що банки дотримуються рекомендацій регулятора щодо вжиття заходів макро- та мікропруденційних політик. Це дозволило банкам проводити зважену політику щодо здійснення їхньої діяльності та загалом позитивно впливало на їхню фінансову стійкість на тлі дії таких несприятливих чинників, як коронакриза та повномасштабна війна. Практичне значення дослідження полягає у розмежуванні розуміння сутності макро- та мікропруденційних політик, їх ролі та місця у забезпеченні сталого та послідовного розвитку банківського сектору.

Ключові слова: банк, макропруденційна політика, мікропруденційна політика, банківський нагляд, фінансова стійкість.

JUSTIFICATION OF MACRO-AND MICRO-PRUDENT POLICY MEASURES TO ENSURE THE FINANCIAL STABILITY OF BANKS

Nianchuk U. Natalia, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Banking, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine

e-mail: natalya.nyanchuk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7686-4727

Abstract. The article is devoted to the study of nature, goals and instruments of microprudential policy. The main differences between micro- and macroprudential policies are identified. The evolution of the Ukrainian banking sector under the influence of microprudential policies is studied. The directions of improving interaction between micro- and macroprudential supervision authorities are identified. The methods of analysis, synthesis, generalization, calculation-analytical, graphical methods, coefficient analysis and systematic approach were used in the conduct of scientific research. The conducted analysis of the banking sector data confirmed that the measures of macro and microprudential policies were implemented by banks, which had a positive effect on their financial stability. The originality of the scientific research lies in the aims and measures of macro- and microeconomic policies in accordance with the phases of the credit cycle, which allows more effective resistance to systemic risk and loss of financial stability. The value of scientific research lies in the combined with an understanding of macro- and micro-prudential policies as a systemic set of actions and measures to ensure the financial stability of banks and timely response of the regulator to the growth of systemic risk.

Prospects for further scientific research should be aimed at developing the design of microprudential policy in accordance with the bank's business models, which will contribute to ensuring the stability of not only individual banks, but the system as a whole, adapting the regulator's requirements to the management of the banks' current activities. The main task may be the creation of a mechanism for the implementation of microprudential policy in the context of compliance with the requirements of macroprudential policy. It can also be the development of a road map of actions that the bank should take into account when developing its policy under various conditions of the influence of external factors. Future research will also be devoted to the explored possibilities of applying artificial intelligence for the timely adoption of macro- and microprudential policy measures.

Keywords: bank, macroprudential policy, microprudential policy, banking supervision, financial stability.

JEL Classification: E500; E510; G230

Постановка задачі. Виникнення макро- та мікропруденційних політик є наслідком усвідомлення складності сучасних фінансових криз. Як зазначено у Стратегії макропруденційної політики Національного Банку України, «світовий досвід засвідчив, що для гарантування належного функціонування фінансової системи в кризові періоди недостатньо мати ефективний нагляд за окремими фінансовими установами, адже система не є простою сумою окремих складових» [1]. Отже, підхід до регулювання має бути системним. Крім того, з розвитком цифрових технологій, ускладненням фінансових інструментів змінюються характер криз та фактори, що можуть до неї привести. Тому в сучасних умовах невизначеності, постійних викликів, високого рівня ризиків особливої актуальності набувають заходи

макро- та мікропруденційних політик, які мають сприяти підтримці фінансової стійкості банків та збереженню фінансової стабільності системи загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впровадження заходів макро- та мікропруденційних політик у діяльність банків з метою забезпечення сталого розвитку банківської системи України присвячено науковій праці багатьох вчених. Оцінку наслідків макропруденційної політики у вітчизняній економіці під час коронакризи та повномасштабної війни росії проти України здійснює у своїх дослідженнях Л. Жердецька [2].

В. Рудевська та О. Погоріла провели компаративний аналіз основних ролей, завдань, характерних ризиків, а також взаємозалежності та взаємозв'язків між установами та інститутами пруденційного регулювання [3]. Р. Бачо аналізує як пов'язані макро- та мікропруденційні політики на ринку фінансових послуг [4]. Серед іноземних дослідників заслуговують на увагу результати досліджень експертів Міжнародного валютного фонду Яцека Осінські, Катаріні Сіал та Лекса Хукдуїна [5].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень присвячених теоретичним та методичним аспектам макро- та мікропруденційних політик, враховуючи постійні зміни та високий рівень невизначеності, доречним є аналіз необхідних удосконалень та модифікацій пруденційного нагляду.

Метою статті є оцінка обґрунтованості заходів макро- та мікропруденційних політик, їх своєчасності та наслідків для забезпечення фінансової стійкості банківської системи України.

Основний матеріал. Мікропруденційна політика спрямована на забезпечення фінансової стійкості окремих фінансових установ. Ця політика реалізується через мікропруденційний нагляд. Мета мікропруденційного нагляду – стабільність фінансових установ, захист їх вкладників, клієнтів і кредиторів. Стійкість окремих установ є необхідною (проте недостатньою) передумовою міцності фінансового сектору загалом. Однією із ключових цілей фінансового нагляду є вчасна ідентифікація проблем на рівні окремих установ та вчасне реагування, а в деяких випадках виведення їх із ринку. Фінансові установи, неспроможні протягом тривалого часу виконувати мінімальні регуляторні вимоги, послаблюють стійкість фінансового сектору [1].

Незважаючи на спільну мету макро- та макропруденційних політик позитивно впливати на розвиток фінансового сектору, між ними існує конфлікт інтересів. Наприклад, під час фази зростання макропруденційною політикою передбачається накопичення запасів (буферів) капіталу, хоча з позиції мікропруденційного нагляду окремі установи можуть їх не потребувати. Під час кризи продаж застави банками може попередити погіршення їхнього фінансового стану, але спровокувати терміновий розпродаж активів за заниженими цінами (fire sales) [1]. Порівняльний аналіз макро- та мікропруденційних політик наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Компаративний аналіз макро- та мікропруденційних політик
на ринку фінансових послуг

Характеристика	Макропруденційна політика	Мікропруденційна політика
Кінцева мета	мінімізація витрат (збитків) на випадок реалізації системного ризику на ринку фінансових послуг в цілому	мінімізація витрат (збитків) під час реалізації певного фінансового ризику (кредитного, ринкового, ризику ліквідності, операційного тощо) конкретних фінансових інститутів
Проміжна мета	підтримка фінансової стабільності загалом	запобігання фінансовій неспроможності окремих суб'єктів ринків фінансових послуг
Взаємозв'язки та сукупні ризики фінансової системи	досліджуються взаємозв'язки між суб'єктами фінансової системи («ефект доміно»), а також між фінансовим і реальним секторами економіки	не оцінюються

Регульовані суб'єкти	тільки системно значимі фінансові інститути	всі фінансові інститути, насамперед банківського сектору
Застосовувані джерела даних, на основі яких базується методологія пруденційного нагляду	- показники фінансової стабільності системоформуючих учасників ринків фінансових послуг; - макропруденційні індикатори; - сигнали моделей раннього попередження	- стандартизовані звіти фінансових інститутів; - конференційна інформація для цілей нагляду
Методологія	- інструменти макро- і мікропруденційної політики	
Прогнозування економічної кон'юнктури ринку на макро- та мікрорівні	- імовірнісний підхід у рамках оцінки фінансових ризиків; - використання сценарного аналізу в рамках стрес-тестування	- аналіз формальної звітності; - проведення внутрішнього контролю

Джерело: [4]

У процесі порівняння макро- і мікропруденційної політик необхідно зазначити, що макропруденційні органи регулювання відповідають за підтримку стабільності фінансової системи винятково на агрегованому рівні, а не на рівні окремих її суб'єктів, що є характерним для мікропруденційного регулювання.

Макропруденційне регулювання відіграє більшу роль у період фінансової нестабільності, коли всі суб'єкти фінансового сектору рівною мірою піддані економічним шокам; у цю фазу фінансового циклу органи мікропруденційного регулювання дозволяють оцінити фінансовий стан тільки окремих установ фінансового ринку, а не фінансової системи загалом.

Кінцева мета макропруденційної політики – зниження витрат у випадку реалізації системного ризику фінансової системи – досягається через проміжну мету – підтримку фінансової стабільності. Кінцева мета мікропруденційної політики – мінімізація витрат у рамках реалізації одного з фінансових ризиків (кредитного, ринкового, ризику ліквідності, операційного ризику тощо) конкретних фінансових інститутів – реалізується через проміжну мету – запобігання неспроможності окремих суб'єктів фінансової системи.

В результаті реалізації засад мікропруденційної політики станом на 01.01.2024 року забезпечити свою фінансову стійкість змогли 63 банки, з яких 27 банків з іноземним капіталом, зокрема 19 банків зі 100% іноземним капіталом. Слід зауважити, що ще на початку 2016 року їх кількість становила 117, 41 та 17 відповідно (рис. 1). Отже, застосування інструментів мікро- та макропруденційних політик призвело до скорочення кількості банків.

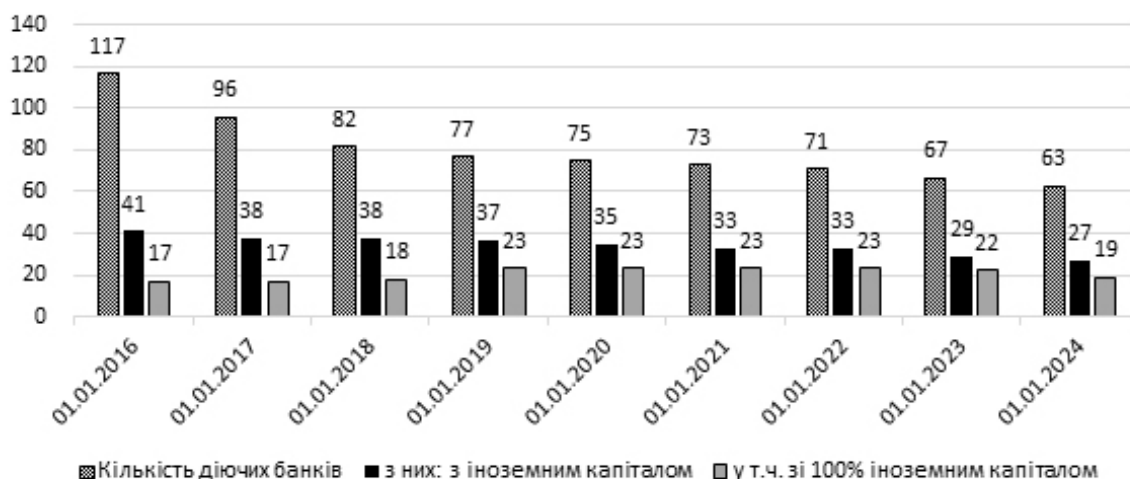

Рис. 1. Динаміка кількості банків на фінансовому ринку України за період 2016-2023 рр.

Джерело: складено авторкою за матеріалами [6]

Однак скорочення кількості установ не призвело до погіршення фінансових показників по банківській системі загалом. Як свідчать дані рис. 2, обсяги чистих активів за період 2016-2023 рр. зросли.

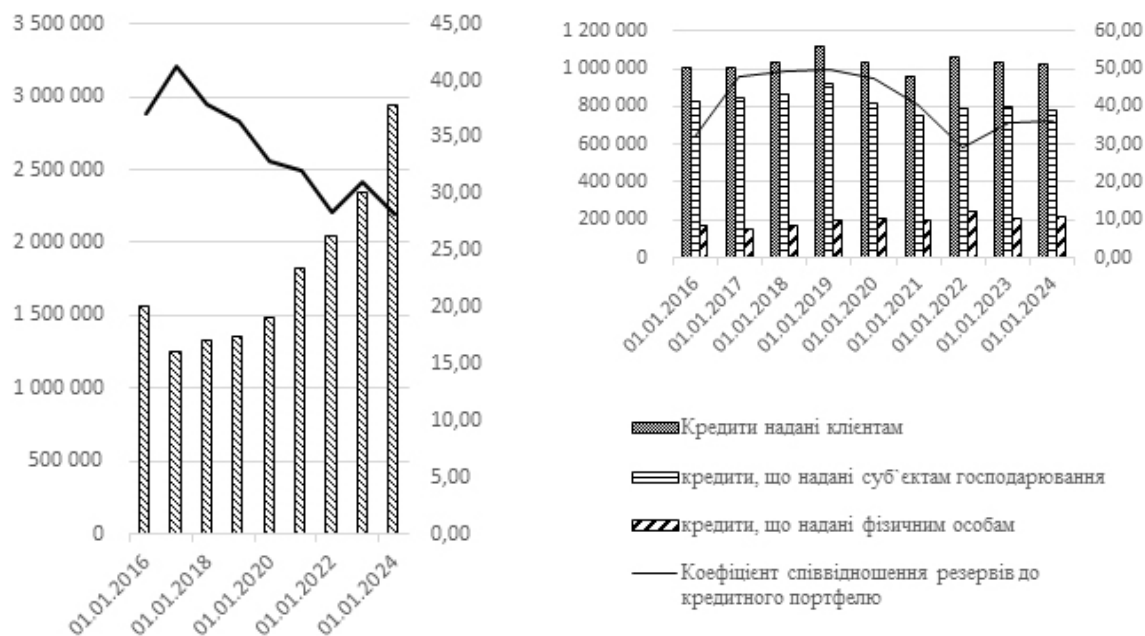

Рис. 2. Динаміка чистих активів та заборгованості за кредитами наданими клієнтам за період 2016-2023 рр.

Джерело: складено авторкою за матеріалами [6]

На початку цього періоду до 2019 року можемо спостерігати певне скорочення, пов'язане з переоцінкою активів, виходячи із нових вимог щодо оцінки кредитного ризику на підставі Постанови Правління НБУ №351 від 30.06.2016 року «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [7]. Після 2018 року банки починають більш зважено підходити до організації процесу управління ризиками та проблемною заборгованістю на підставі рекомендацій Постанови Правління НБУ №64 від 11.06.2018 року «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» [8] та Постанови Правління НБУ №97 від 18.07.2018 року «Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України» [9], що дозволило удосконалити процес управління банківськими ризиками та «зафіксувати проблемність» портфелів та почати їх нарощування, що сприяло зростанню чистих активів. Також підґрунтям для удосконалення мікропруденційної політики, на нашу думку, можна вважати впровадження Національним банком рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках, зміст яких відповідає Принципам корпоративного управління, розроблених Базельським Комітетом у 2015 році [10, 11]. Ці рекомендації надали можливість банкам України розробити відповідне методологічне супроводження та інструменти для удосконалення корпоративного управління та його наближення до європейських стандартів.

У цей період банки також стикаються із послідовними шокowymi явищами, які негативно вплинули на їхню діяльність і створили ризики для втрати фінансової стійкості, – коронакриза, яка почалась наприкінці 2019 року, та повномасштабна війна з росією з лютого 2022 року, яка триває і досі.

Як свідчать дані рис. 2, складні економічні умови обмежили можливості банків нарощувати обсяги кредитування. Передумови щодо покращення якості кредитних вкладень, які можна було спостерігати на тлі скорочення співвідношення суми резервів до заборгованості за кредитами, до кінця 2021 року було знівлено початком повномасштабної війни та появою нових ризикотворюючих чинників.

Діяльність банків щодо формування ресурсів за цей період не зазнала суттєвих потрясінь. Обсяги ресурсів за період, що аналізується, збільшились у 2,5 рази (рис. 3). Зважена політика

Національного банку на валютному ринку та низький рівень ставок на депозити в іноземній валюті призвели до скорочення частки зобов'язань в іноземній валюті. Рівень капіталу залишається стабільним і навіть демонструє тенденцію до зростання, незважаючи, що за 2022 рік спостерігалось скорочення. Однак вчасно вжиті заходи макро- та мікропруденційних політик дозволили втримати фінансову стійкість банків і продовжити їхню діяльність у складних воєнних умовах.

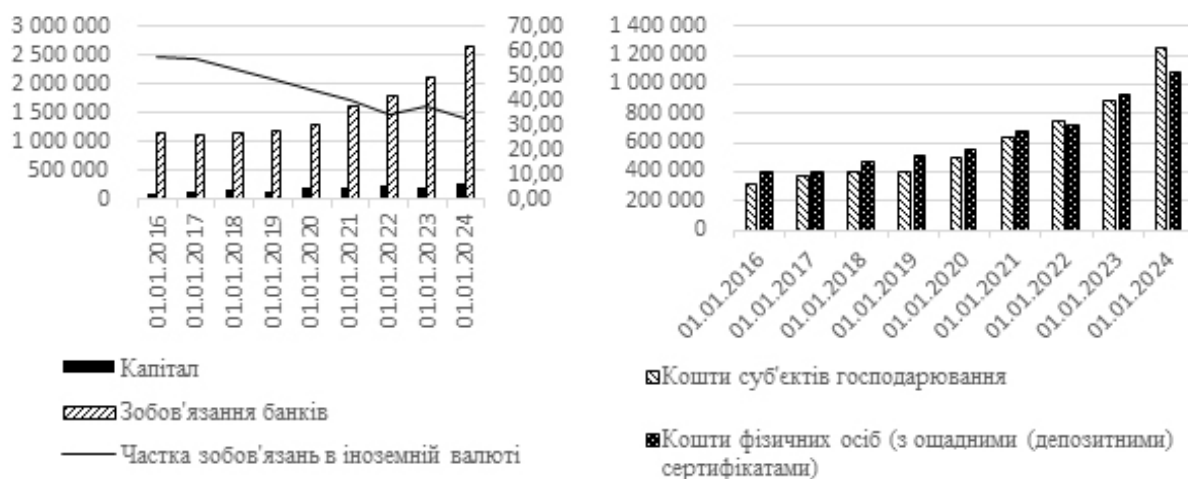

Рис. 3. Динаміка капіталу, зобов'язань та коштів клієнтів банків за період 2016-2023 рр.

Джерело: складено авторкою за матеріалами [6]

Слід зауважити, що навіть при реалізації ризиків через коронакризу (зниження прибутку станом на 01.01.2021 р.) та через початок повномасштабної війни (зниження прибутку станом на 01.01.2023 р.) банки залишаються прибутковими (рис. 4).

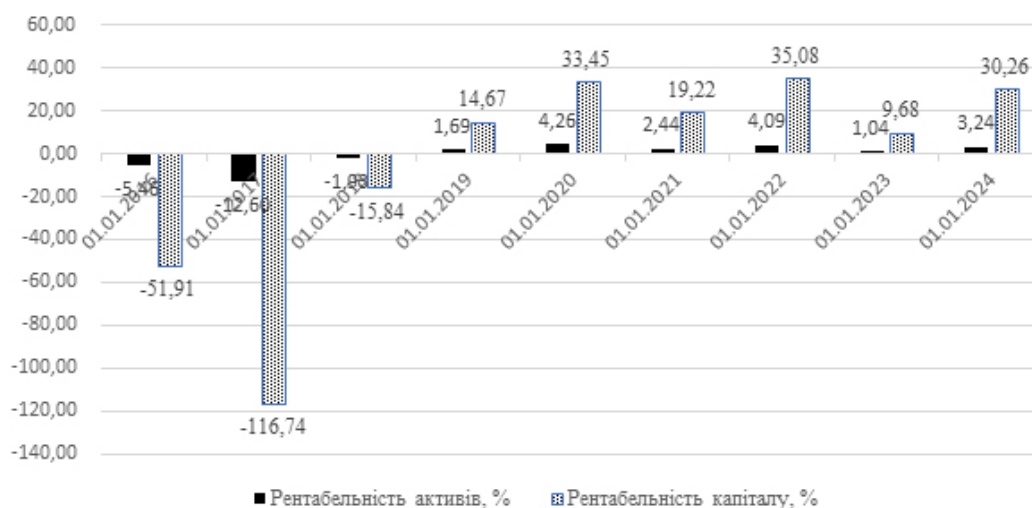

Рис. 4. Динаміка фінансових результатів банків за період 2016-2023 рр.

Джерело: складено авторкою за матеріалами [6]

Однією з ключових сфер перетину мікропруденційного нагляду і макропруденційної політики є встановлення вимог до капіталу банків. Мінімальні вимоги до капіталу – це класичний мікропруденційний інструмент, тоді як контрциклічний буфер, буфер системної важливості і буфер системного ризику – це класичні макропруденційні інструменти. Буфер консервації та буфер за результатами оцінки банків SREP є інструментами як мікро-, так і макронагляду.

На думку експертів Міжнародного валютного фонду Яцека Осінські, Катаріни Сіал та Лекса Хукдуїна, інші інструменти також можуть бути використані для досягнення цілей обох політик, наприклад, прямі обмеження на накопичення кредиту або такі показники, як співвідношення позики до вартості (LTV), борг до доходу (DTI), а також обов'язкові резерви або збори. Ці інструменти можуть бути не під прямим контролем органу мікропруденційного нагляду або макропруденційного органу, а також можуть торкнутись координації з цілями інших політик, наприклад, такими як житлова політика [5].

Відповідно до Базельських основних принципів ефективного банківського нагляду «кінцева мета» нагляду (тобто мікропруденційної політики) полягає в сприянні «безпеці та надійності банків і банківської системи» [12]. У деяких юрисдикціях на орган банківського нагляду чітко покладено відповідальність за фінансову стабільність або за сприяння фінансовій стабільності – відповідальність, яка зазвичай неявно або прямо є частиною повноважень центрального банку. Загалом досліджується мікропруденційна політика як реакції окремого банку на екзогенні та ендогенні ризики і взаємозв'язок з рештою системи. При цьому наголос робиться у першу чергу на ендогенні чинники впливу.

Конфлікт між політиками частіше виникає на певних етапах кредитного циклу, зокрема під час фази спаду та в критичні поворотні моменти. Обмін інформацією, спільний аналіз ризиків та загальний діалог між мікропруденційними та макропруденційними органами може зменшити ймовірність розбіжностей у поглядах між ними. Конфлікт під час спаду також є менш імовірним, якщо політики заохочують створення амортизуючих буферів разом і якщо діють ефективні механізми врегулювання, які дозволяють вивести нежиттєздатні установи з ринку. Нарешті, щоб мінімізувати ризик неправильного сприйняття на ринку, учасники, мікро- та макропруденційні органи повинні створити надійну спільну комунікаційну стратегію, яка може зміцнити довіру інвесторів у складні періоди. Цілі політик і дії, які мають бути застосовані для окремих фаз циклу наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Цілі та дії у рамках мікро-та макропруденційних політик відповідно до фаз кредитного циклу

Фаза циклу	Цілі та дії у рамках мікропруденційної політики	Цілі та дії у рамках макропруденційної політики
«Бум» Зростання кредитування і ціни активів, що, здається, містить високі доходи, надмірний оптимізм і ослаблення стандартів андеррайтингу. Експансивний леверидж.	Немає необхідності втручатися (банки є високорентабельними і можуть поповнити капітал і ліквідність якщо потрібно). Втручання в андеррайтинг стандартів для дослідження більш маржинальних та «frothy» («пінистих») угод буде дуже бажаним. Frothy («пінний») ринок означає ринковий стан, коли базові активи демонструють нестійке швидке зростання цін. Це відбувається, коли учасники ринку надмірно впевнені в існуючих ринкових умовах і підвищують ціни базових активів до точки, коли вони відокремлюються від їх справжньої внутрішньої вартості.	Усунути причини системного ризику, виправлення надмірних дисбалансів та/або зміцнення фінансової стійкості системи. Створити сильні антициклічні буфери капіталу та ліквідності.

Bust type-I («Тип злому -I») (в результаті кризи немає) Уповільнення зростання кредитування, ціни на активи стабільні або падають, нижча віддача, можливі втрати	Зберегти фінансову стабільність установи. Стабілізувати (або збільшити вибірково) коефіцієнти капіталу та ліквідності; деякі обмеження на дивіденди, більше перевіряти	Уникати серйозного зменшення боргу. Вивільнення створених антициклічних буферів капіталу і ліквідності
Bust type-II («Тип злому -II»)(в результаті настає криза) Делевередж, значне падіння ціни на активи через розпродаж, значні фінансові втрати, висока ймовірність втрат	Відновити довіру до інституцій. Збільшити коефіцієнти капіталу і ліквідності, тому що мінімум був неправильно визначений, порівнюючи з ризиком, ретельний аналіз і можлива реструктуризація	Повернути впевненість у фінансовій системі та уникати зменшення боргу. Зменшити буфери капіталу і ліквідності, якщо вони вважаються достатніми, або збільшити їх, якщо вони недостатні
Відновлення Обережне повторне використання, Помірне зростання цін кредитів та активів	Підтримувати коефіцієнти капіталу і ліквідності для відновлення під час кризи або збільшити, якщо потрібно	Не потрібно втручатися

Джерело: [5]

Обмежуючи накопичення системного ризику, макропруденційна політика має на меті протистояти фінансовому циклу та зміцнювати стійкість фінансової системи. І навпаки, інструменти мікропруденційної політики, такі як вимоги щодо достатності капіталу на основі оцінки ризику проциклічні. Орган мікропруденційного нагляду в основному стурбований мінімальним рівнем капіталу, який необхідний для забезпечення стійкості окремої установи в будь-який момент часу.

Незважаючи на те, що орган мікропруденційного нагляду може врахувати вплив циклу на окремі установи (наприклад, за допомогою стрес-тестів), макропруденційний орган призначений для оцінки нездорового накопичення кредитних циклів і оцінки взаємодії всередині фінансової системи та між фінансовою системою та економікою. Можуть бути випадки, коли виникає конфлікт між системним підходом макропруденційної системи та специфічними для установи заходами, встановленими органом мікропруденційного нагляду, наприклад, потенційний тиск зменшення боргу, коли мікропруденційні стандарти підвищуються до дуже високого рівня після кризи. Зі свого боку, під час спадної фази кредитного циклу макропруденційне рішення вивільнити буфери капіталу, щоб запобігти надмірному зменшенню боргу, має негативні наслідки для слабкіших банків, що ускладнює мікропруденційний нагляд.

Висновки. Розуміння функцій мікропруденційної та макропруденційної політик може допомогти використати взаємодоповнюваність між ними. Це полегшить координацію та консультації між відповідними органами. Відкрите спілкування, обмін інформацією і прозорість є важливою основою для ефективного функціонування.

Відкритий діалог і конструктивний виклик виявляються дуже важливими для вироблення здорового судження щодо складних за своєю суттю рішень про те, коли і як діяти, щоб стримати небезпечні кредитні цикли або зменшити ендегенні ризики у таких напрямках:

1. Оцінка системного ризику. Як мікропруденційним, так і макропруденційним органам потрібен погляд на системний ризик, на якому базуватимуться їхні дії для оцінки, відповідно, наслідки для підконтрольних установ і загалом уразливості фінансової системи, зокрема ті, що є результатом взаємодії з економікою. Вони зроблять це з різних позицій та з використанням різних наборів навичок і аналітичних методів, які можуть привести до кращого підходу до оцінювання. Досягнення спільного погляду на системний ризик на основі спільної інформації зменшить стимули для розбіжностей і неузгоджених політичних дій з боку відповідних органів та може підвищити довіру до вжитих заходів.

Загальний погляд макропруденційного органу повинен включати висхідні спостереження мікропруденційного органу, а в останніх має враховуватися оцінка наслідків для установ,

які він контролює. Спільне обговорення є необхідним для взаєморозуміння та збільшення ймовірності обґрунтованого та спільного погляду.

2. Розробка політики. Якість і обґрунтованість загальної політики має базуватися на спільних думках та аналізі обох груп політик. Макропруденційний орган має поширити цей контроль на ширше коло, щоб забезпечити повне бачення факторів, що впливають на системну стабільність, зокрема, породжених іншими державними політиками. Приклади політичних дебатів у пруденційному контексті включають трактування елементів проциклічного мікропруденційного регулювання та помилковості їх складу.

Можливість хибності композиції у регулюванні означає, що результат на макрорівні залежить не лише від характеристики окремих інституцій, а від їх взаємодії на фінансових ринках, структури мережі (фінансової системи), частиною якої вони є, і поведінки інших фінансових установ. Негативний зворотній зв'язок, який спостерігається під час кризи, коли ціни на активи впали, а маржинальні вимоги зросли, що продемонструвало, що безпека забезпечена заставою. Вплив, який виглядає розумним на рівні окремого банку, може призвести до системних проблем після шоку. У цьому разі може бути визначено, що політики можуть потребувати коригування або в певний момент часу, або протягом циклу.

3. Нагляд. Мікропруденційний орган виконує наглядову функцію та має відносини з окремим банком. Наглядова функція – це первинне джерело інформації про банки у системі, але макропруденційний орган також може мати ринкову інформацію про поведінку банків, що необхідна для мікропруденційного органу. Нагляд повинен також слідкувати за фінансовими інноваціями, розробленими банками, які можуть бути джерелом розвитку системного ризику.

Отже, слід зазначити, що обидві політики підсилюють одна одну і їх необхідно розглядати як взаємодоповнюючі частини спільної політики регулятора, спрямованої на збереження фінансової стабільності. Відсутність чіткості щодо деяких аспектів меж мікропруденційної та макропруденційної політик має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивним є те, що забезпечується гнучкість пристосування рішень до конкретних обставин, а негативним – нечітка відповідальність за результати політики.

У пошуках узгодження мікропруденційної та макропруденційної політик єдиний підхід неможливий, щоб задовольнити діапазон юрисдикцій з їх різними наявними структурами та досвідом. Все ще існує значна невизначеність щодо впливу політик та еволюції розуміння системного ризику, також потрібен гнучкий підхід до заходів, спрямованих на подальшу координацію між ними. Проте, ймовірно, можна розробити керівництво та принципи, які могли б допомогти окремій країні вибрати підходи, що сприятимуть підвищенню якості формулювання політик та пропозицій, зменшенню конфліктності та забезпеченню більшої визначеності та ясності результатів політик.

Список літератури

1. Національний банк України. Стратегія макропруденційної політики НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_MaP_2020.pdf?v=4. (дата звернення 15.09.2024).
2. Жердецька Л. В., Камбур М. В. Макроекономічна політика центральних банків у сучасних умовах. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2023. №1-2 (302-303). С. 65-74. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/302-303/pdf/65-74.pdf>. (дата звернення 25.12.2024).
3. Рудевська В. І., Погоріла О. В. Ефективне регулювання фінансового сектора в умовах трансформації: гібридна вертикальна модель. БІЗНЕС-ІНФОРМ. 2023. № 5. С. 159-166. URL: https://mail.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2023-5_0-pages-159_166.pdf. (дата звернення 10.01.2025).
4. Бачо Р. Й. Механізми державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг зарубіжних країн. Регіональні студії. 2017. Випуск 11. С. 5-11. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/11/3.pdf>. (дата звернення 12.12.2024).
5. Jacek Osiński, Katharine Seal, Lex Hoogduin Macroprudential and Microprudential Policies: Toward Cohabitation. International Monetary Fund. 2013. June. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2013/sdn1305.pdf>. (дата звернення 20.12.2024).
6. Національний банк України. Наглядова статистика. Офіційний веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 19.12.2024).

7. Національний банк України. Постанова Правління №351 від 30.06.2016 року. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>. (дата звернення 25.11.2024).
8. Національний банк України. Постанова Правління №64 від 11.06.2018 року. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>. (дата звернення 22.11.2024).
9. Національний банк України. Постанова Правління №97 від 18.07.2018 року. Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19#Text>. (дата звернення 22.11.2024).
10. Національний банк України. Рішення Правління №816-рш від 03.12.2018 року. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18#Text>. (дата звернення 5.12.2024).
11. Національний банк України. Принципи корпоративного управління для банків. Базельський комітет з питань банківського нагляду. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/. (дата звернення 10.12.2024).
12. Національний банк України. Основні принципи ефективного банківського нагляду. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Basel_Core_principles_2012.pdf?v=9 (дата звернення 29.11.2024).

References

1. National Bank of Ukraine. Macroprudential policy strategy of the NBU. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_MaP_2020.pdf?v=4. (accessed 15 September 2024). [In Ukrainian].
2. Zherdeska, L. V., Kambur, M. V. (2023). Macroeconomic policy of central banks in modern conditions. *Naukovyj visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, 1-2 (302-303), 65-74. DOI:10.32680/2409-9260-2023-1-2-302-303-65-74. Retrieved from <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/302-303/pdf/65-74.pdf>. (accessed 25 December 2024). [In Ukrainian].
3. Rudevskaya, V. I., Pogorila, O. V. (2023). Effective regulation of the financial sector in the conditions of transformation: a hybrid vertical model. *BIZNES-INFORM*, 5, 159-166. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-5-159-166> Retrieved from https://mail.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2023-5_0-pages-159_166.pdf. (accessed 10 January 2025). [In Ukrainian].
4. Bacho, R. I. (2017). Mechanisms of state regulation of non-bank financial services markets of foreign countries. *Rehional'ni studii*, 11, 5-11. Retrieved from <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/11/3.pdf>. (accessed 12 December 2024). [In Ukrainian].
5. Jacek Osiński, Katharine Seal, Lex Hoogduin (2013). Macroprudential and Microprudential Policies: Toward Cohabitation. *International Monetary Fund*. June. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2013/sdn1305.pdf>. (accessed 20 December 2024).
6. National Bank of Ukraine. Supervisory statistics. Official website. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (accessed 19 December 2024). [In Ukrainian].
7. National Bank of Ukraine. Resolution of the Board №351. 30.06.2016. On the approval of the Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk for active banking operations. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>. (accessed 25 November 2024). [In Ukrainian].
8. National Bank of Ukraine. Resolution of the Board №64. 11.06.2018. On the approval of the Regulation on the organization of the risk management system in Ukrainian banks and banking groups. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>. (accessed 22 November 2024). [In Ukrainian].
9. National Bank of Ukraine. Resolution of the Board №97. 18.07.2018. On the approval of the Regulation on the organization of the process of managing problem assets in banks of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19#Text>. (accessed 22 November 2024). [In Ukrainian].

10. National Bank of Ukraine. Decision of the Board №816-rsh 03.12.2018. On the approval of Methodological recommendations on the organization of corporate governance in banks of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500-18#Text>. (accessed 5 December 2024). [In Ukrainian].

11. National Bank of Ukraine. Principles of corporate governance for banks. Basel Committee on Banking Supervision. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/. (accessed 10 December 2024). [In Ukrainian].

12. National Bank of Ukraine. Basic principles of effective banking supervision. Basic principles of effective banking supervision. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Basel_Core_principles_2012.pdf?v=9 (accessed 29 November 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.02.2025

Прийнята до публікації 22.02.2025

~ МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ~

УДК: 338.435:005.311:6

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2025-2-327-65-72>

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ У СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ

Андрейченко А. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: a.andreichenko@oneu.ukr.eduORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1854-9099>

Журило С. С., кандидат юридичних наук, викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: oneu.sergzhurilo@gmail.comORCID: orcid.org/0000-0002-4355-5060

Анотація. Мета дослідження – розробка науково обґрунтованих підходів до прийняття управлінських рішень у сфері агробізнесу з урахуванням сучасних інформаційних технологій, спрямованих на підвищення ефективності та стійкості аграрних підприємств в умовах невизначеності. Досліджено стратегічне, тактичне та оперативне управління аграрним сектором, оцінено адаптивний підхід до ухвалення рішень у контексті ризиків. Особливу увагу приділено цифровим технологіям: штучному інтелекту, Big Data, блокчейн-рішенням та автоматизованим системам моніторингу.

В результаті дослідження підтверджено, що інтеграція інноваційних технологій підвищує точність прогнозування, оптимізує виробничі процеси та мінімізує ризики, підвищуючи конкурентоспроможність агропідприємств. Водночас визначено, що є проблеми цифрової трансформації: нерівний доступ малих підприємств до технологій, високі витрати та необхідність підвищення цифрової грамотності управлінців. Практична значимість дослідження полягає в тому, що визначено перспективні напрями розвитку технологічного управління та сформульовано стратегічні рекомендації щодо підвищення ефективності управлінських рішень в агробізнесі.

Ключові слова: управлінські рішення, агробізнес, цифрові технології, штучний інтелект, стратегічне управління, інновації, цифрова трансформація, ризик-менеджмент.

DECISION-MAKING IN AGRIBUSINESS MANAGEMENT

Andreichenko V. Andrii, Doctor of Economics, Professor, Head of Economics, Law and Business Management Department, Odesa National Economics University, Odesa, Ukraine

e-mail: a.andreichenko@oneu.ukr.eduORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1854-9099>

Zhurylo S. Serhii, candidate of legal sciences, Lecturer at the Department of Economics, Law and Business Administration, Odesa National Economics University, Odesa, Ukraine

e-mail: oneu.sergzhurilo@gmail.comORCID: orcid.org/0000-0002-4355-5060

Abstract. Purpose. Development of scientifically based approaches to making management decisions in the field of agribusiness, taking into account modern information technologies, aimed at increasing the efficiency and sustainability of agricultural enterprises in conditions of uncertainty.

Method. The study is based on an analysis of strategic, tactical, and operational management in the agricultural sector, as well as an assessment of the adaptive approach to decision-making in the context of uncertainty and risks. Particular attention is paid to the role of digital technologies such as artificial intelligence, big data analysis, blockchain solutions, and automated monitoring systems.

Results. The integration of innovative technologies into the management processes of agricultural enterprises contributes to improving forecasting accuracy, optimizing production processes, and minimizing risks. This ensures the resilience, productivity, and competitiveness of agricultural enterprises in both domestic and international markets. At the same time, the challenges of digital transformation in agribusiness have been identified, including unequal access of small and medium-sized enterprises to advanced technologies, high implementation costs, and the need to enhance the digital literacy of managers.

Scientific novelty. Despite existing research, issues of integrating modern information technologies into the process of making managerial decisions in agribusiness remain unresolved. In particular, methods of analyzing big data (Big Data), the use of artificial intelligence for predicting yields and market trends, as well as the implementation of decision support systems adapted to the specifics of the agricultural sector, require further study.

Practical importance. Prospective directions for technological management development in the agricultural sector have been identified, and strategic recommendations for enhancing the effectiveness of managerial decision-making have been formulated. These findings can be utilized by enterprises to improve management activities, adapt to modern challenges, and ensure sustainable development.

Keywords: managerial decisions, agribusiness, digital technologies, artificial intelligence, strategic management, innovations, digital transformation, risk management.

JEL Classification: O330; D200; M150; Q130; Q160

Постановка проблеми. Агробізнес є однією з ключових сфер економіки, що забезпечує продовольчу безпеку країни та сприяє соціально-економічному розвитку. Управлінські рішення у цій сфері мають критичне значення, оскільки вони впливають на ефективність виробництва, фінансову стабільність підприємств, екологічну стійкість та конкурентоспроможність національного аграрного сектору. Однак процес ухвалення рішень у цій сфері ускладнюється через високий рівень невизначеності, сезонність, залежність від природно-кліматичних умов, коливання ринкової кон'юнктури та законодавчі обмеження. З урахуванням цих обставин актуальним є дослідження теоретичних і практичних аспектів прийняття управлінських рішень в агробізнесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага у наукових працях приділяється процесу прийняття управлінських рішень в аграрному секторі. Зокрема, питання управлінських рішень у сфері агробізнесу висвітлюються у роботах І. Абрамович [1], В. Вороненко [5], Т. Гуренко [6], О. Карінцевої [8], О. Круковської [9], І. Кузнецової [12], К. Мазур [10], Л. Мельник [11], Л. Яреми [14] та інших. Дослідження охоплюють питання стратегічного менеджменту, оптимізації аграрного виробництва, фінансового аналізу та ризик-менеджменту. У працях вітчизняних науковців наголошується на важливості державного регулювання та підтримки аграрного бізнесу в умовах інтеграції до світових ринків.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявні дослідження, залишаються невирішеними питання інтеграції сучасних інформаційних технологій у процес прийняття управлінських рішень в агробізнесі. Зокрема, потребують подальшого дослідження методи аналізу великих даних (Big Data), застосування штучного інтелекту для прогнозування врожайності та ринкових тенденцій, а також впровадження систем підтримки прийняття рішень, адаптованих до специфіки аграрного сектору.

Метою дослідження є розробка науково обґрунтованих підходів до прийняття управлінських рішень у сфері агробізнесу з урахуванням сучасних інформаційних технологій, спрямованих на підвищення ефективності та стійкості аграрних підприємств в умовах невизначеності.

Основний матеріал. Прийняття управлінських рішень у сфері агробізнесу є складним процесом, що вимагає системного підходу та врахування багатьох факторів. Управлінські рішення поділяються на стратегічні, тактичні та оперативні. Стратегічні рішення охоплюють довгострокове планування, визначення ключових напрямів розвитку підприємства та впровадження інноваційних технологій. Тактичні рішення спрямовані на середньострокове планування виробничих і фінансових процесів, а оперативні – на вирішення поточних виробничих завдань.

Агробізнес характеризується низкою специфічних рис, які суттєво впливають на процес управління:

- Залежність від природно-кліматичних умов. Сільськогосподарське виробництво значною мірою залежить від погодних умов, які можуть бути непередбачуваними та змінюватися з року в рік. Це створює високий рівень невизначеності та ризику при плануванні виробничих процесів.

- Сезонність виробництва. Більшість аграрних продуктів виробляються у певні періоди року, що вимагає від управлінців ретельного планування ресурсів, фінансів та логістики для забезпечення безперервності бізнес-процесів протягом усього року.

- Коливання ринкових цін. Ціни на сільськогосподарську продукцію можуть значно варіюватися залежно від попиту та пропозиції на ринку, глобальних економічних тенденцій, політичних рішень та інших факторів. Це ускладнює процес прогнозування доходів та прийняття фінансових рішень.

- Регуляторні обмеження та підтримка. Державна політика відіграє важливу роль в аграрному секторі, встановлюючи правила, норми та стандарти, а також надаючи підтримку у вигляді субсидій, дотацій та інших програм. Управлінці повинні враховувати ці аспекти при прийнятті рішень та стратегічному плануванні.

У зв'язку з цим вирішальну роль в агропромисловому бізнесі відіграють управлінські рішення, які задають напрямок руху бізнесу, обирають шляхи подолання проблем та впровадження новітніх технологій прогресу у діяльності.

Управлінське рішення – це логічне завершення процесу управління, що полягає у виборі керівником оптимальної альтернативи серед можливих варіантів дій у межах його посадових повноважень. Головною метою прийняття управлінського рішення є досягнення стратегічних і тактичних цілей організації через здійснення впливу на керований об'єкт.

Процес ухвалення рішення є складним і багатофакторним, оскільки вимагає врахування внутрішніх та зовнішніх чинників, які можуть вплинути на ефективність його реалізації. Вибір рішення виконує функцію своєрідної формули управлінського впливу, що визначає конкретні дії для зміни поточного стану керованого об'єкта та спрямування його в бажаному напрямку.

Щоб рішення було ефективним і сприяло досягненню організаційних цілей, воно повинно відповідати певним вимогам: обґрунтованості – базування на аналізі фактичних даних, прогнозів, досліджень ринку та інших аналітичних матеріалів, що дозволяють оцінити можливі наслідки ухвалення того чи іншого рішення; чіткості формулювань – рішення повинно бути зрозумілим, недвозначним і доступним для виконавців, щоб уникнути помилок у процесі реалізації; реалістичності та здійсненності – прийняте рішення має відповідати наявним ресурсам організації (кадровим, фінансовим, технічним) та бути можливим до реалізації у конкретних умовах; своєчасності – рішення має прийматися в потрібний момент, коли ситуація вимагає реагування, щоб мінімізувати ризики та використати можливості; економічності – ефективне використання ресурсів, оптимізація витрат та мінімізація невикористаних витрат; ефективності – досягнення поставлених цілей із максимізацією вигід (наприклад, прибутку) при певних витратах; відповідальності та повноважності – рішення мають приймати менеджери відповідного рівня, які мають компетенції та повноваження для їх реалізації; узгодженості – кожне нове рішення має бути інтегроване в загальну систему управління організацією, узгоджуватися як із попередніми рішеннями, так і з існуючими процесами. Узгодженість має бути забезпечена як по вертикалі управління (між рівнями керівництва), так і по горизонталі (між різними підрозділами організації) [7].

Вимоги до управлінських рішень надають можливість керівнику обрати найкращий спосіб їх реалізації і досягнення відповідних цілей. При визначенні, на підставі яких даних мають бути обґрунтовані рішення, що ухвалюються, слід враховувати наскільки здійснення рішень залежить від наявних ресурсів, посадових повноважень і рівня компетентності виконавців. Основним критерієм оцінки є баланс між витратами, пов'язаними з організацією внутрішніх чи зовнішніх заходів (пов'язані з оточуючим бізнес-середовищем), їх наслідками і кінцевими результатами, які відображають користь або благополуччя підприємства.

Процес ухвалення управлінських рішень передбачає застосування ключових управлінських функцій, які реалізуються в межах відповідних процедур: планування, мотивації, організації та контролю. Під час аналізу проблемної ситуації визначаються основні фактори, що впливають на розвиток подій, оцінюється їхня динаміка та закономірності функціонування об'єкта управління, що дозволяє обґрунтовано обирати оптимальні шляхи досягнення бажаного результату.

Важливим етапом у цьому процесі є створення прогнозних моделей управлінських рішень, які дають змогу оцінити широкий спектр можливих варіантів, спрогнозувати ймовірні проблеми в майбутньому та проаналізувати потенційні наслідки кожного рішення. Контроль за якістю ухвалених рішень та їх коригування здійснюються на основі даних оперативного прогнозування, що забезпечує своєчасне внесення необхідних змін для досягнення максимальної ефективності управління.

Причому кількість прийнятих рішень не є показником ефективності роботи керівника. Загальна якість управління підприємством оцінюється за динамікою зростання обсягів виробництва, а також за співвідношенням отриманих кінцевих результатів і понесених витрат.

Отже, управлінське рішення є не тільки процесом розв'язання проблем, але й стратегічним кроком, орієнтованим на досягнення цілей організації та забезпечення її ефективної діяльності.

Від досконалості, прогресивності управлінських рішень залежить успішність, повнота, оперативність досягнення поставлених цілей та виконання завдань, що стоять перед підприємством. Управлінські рішення – це не лише процес та результат, а й мистецтво, що вимагає відповідальності, професіоналізму, уважності до деталей та прогресивності.

У сучасному світі штучний інтелект, інтернет-технології, роботизація тощо повинні відігравати провідну роль у розвитку агробізнесу та прийнятті управлінських рішень.

Недарма, під час заходу, приуроченому до 3-ї річниці Дія.City, Прем'єр-міністр України

заявив, що в Україні планують впровадити штучний інтелект в усі ключові сфери управління і до 2030 року увійти до трійки країн-лідерів за рівнем інтеграції рішень на базі ШІ [13].

Отже, з розвитком технологій та наукових підходів з'являються нові можливості для підвищення ефективності управлінських рішень в агробізнесі. Так, використання цифрових платформ, автоматизованих систем аналізу даних та алгоритмів штучного інтелекту, блокчейн-технології дозволяє підвищити точність прогнозування, оптимізувати ресурси та зменшити ризики. Сучасні інформаційні системи відіграють ключову роль в оптимізації управлінських процесів в аграрному секторі. Вони забезпечують ефективний збір, обробку та аналіз даних, що сприяє прийняттю обґрунтованих рішень.

Інноваційні технології активно впроваджуються, зокрема, й у аграрний сектор. Щороку на поля виходить все більше високотехнологічних машин, оснащених GPS-навігацією та елементами штучного інтелекту. Процеси, які раніше вимагали значних людських ресурсів, тепер виконуються автоматизованими пристроями, що суттєво підвищує ефективність та продуктивність господарств.

Розумні технології в агропромисловому комплексі зосереджені також і на зборі та аналізі даних, що дозволяє ефективніше контролювати роботу великогабаритної техніки, обробіток ґрунту, посів, збирання врожаю та внесення добрив. Українські аграрні підприємства активно впроваджують такі рішення:

- Системний облік палива – використання апаратно-програмних комплексів для контролю витрат палива з похибкою до 1%. Це допомагає запобігти зловживанням та економити ресурси.

- Облік виконаних робіт – контроль якості робіт на полі, що дозволяє уникати помилок, пов'язаних з людським фактором.

- Землеробство – складання електронних карт завдань та впровадження аналітичних систем для прогнозування врожайності.

Щорічно в Україні проводяться форуми, присвячені ІТ-технологіям в агросекторі, де компанії та стартапи презентують свої інновації. Багато технологій перебувають на стадії тестування, а їх подальший розвиток залежить від фінансування. Однак впровадження смарт-технологій в аграрний сектор поки що здебільшого здійснюється великими компаніями та є досить дорогим за ціною для середніх і малих господарств.

Розглядаючи сучасні світові аграрні технології, слід зазначити, що вони зосереджені на вирішенні глобальних завдань, таких як виробництво штучного м'яса, розвиток вертикальних ферм та виведення нових сортів рослин. Відмінність українських високотехнологічних рішень полягає у їхньому фокусі. В Україні технології спрямовані на посилення контролю та протидію розкраданням, тоді як за кордоном основна увага приділяється підвищенню врожайності та загальної ефективності виробництва [2].

Однак український аграрний сектор поступово інтегрує сучасні технології, адаптуючи їх до специфіки вітчизняного ринку, прагнучи досягти високих стандартів ефективності та продуктивності.

Поряд з цим, перехід до цифровізації супроводжується і низкою проблем. По-перше, малі та середні сільськогосподарські підприємства часто використовують застаріле обладнання й технології, що знижує їх конкурентоспроможність на внутрішньому ринку. По-друге, брак фінансових ресурсів для впровадження сучасної техніки та обладнання. По-третє, доступ до спеціалізованих інформаційних ресурсів, які допомагають оптимізувати діяльність, для малих підприємств залишається обмеженим. По-четверте, на ринку технологічного обладнання для аграрного сектору домінують кілька компаній, що пропонують власні платформи для аналізу та обробки даних, змушуючи користувачів освоювати одночасно кілька систем. По-п'яте, державні та регіональні програми підтримки аграрного сектору не мають чіткої спрямованості на впровадження передових технологій саме в малих і середніх підприємствах [4].

Отже, у зв'язку з досить високими фінансовими затратами на впровадження ІТ технологій, малий та середній агробізнес відстають від великих агрохолдингів в освоєнні новітніх прогресивних рішень (зокрема, управлінських), що базуються на цифровому розвитку. Але слід зазначити поступове зменшення ціни цих цифрових продуктів та постійну конкуренцію між ними (варто лише згадати про китайський ШІ DeepSeek, який буквально увірвався на початку 2025 року на світовий ринок штучного інтелекту, зробивши певний фурор своєю дешевизною та спровокувавши падіння акцій технологічних компаній). Тому основний напрям малого і середнього агробізнесу необхідно спрямовувати на освоєння передових технологій з урахуванням конкуренції на цьому ринку та широкої можливості вибору.

З цієї метою слід звернути увагу на перспективні напрями впровадження та розвитку технологій в агробізнесі:

- Точне землеробство – використання сенсорів, GPS-навігації, дронів та інших технологій дозволяє збирати детальні дані про склад ґрунту, рівень вологості, стан рослин і можливі хвороби. Це сприяє раціональному використанню добрив, води та засобів захисту рослин, що в результаті підвищує врожайність і зменшує вплив на довкілля.

- Автоматизація агропроцесів – сучасні цифрові рішення дають змогу автоматизувати посів, полив, збирання врожаю, сортування та пакування продукції. Використання роботизованих систем та автономної техніки значно знижує потребу в ручній праці, підвищує продуктивність і точність виконання робіт.

- Аналітика та великі дані – за допомогою датчиків і систем моніторингу аграрні підприємства можуть збирати великі обсяги інформації та використовувати аналітичні інструменти для глибокого розуміння процесів. Це допомагає прогнозувати врожайність, аналізувати ринкові тенденції, планувати сівоzmіну та ефективно розподіляти ресурси.

- Електронна комерція та цифрові ринки – розвиток онлайн-платформ дозволяє аграрним виробникам продавати свою продукцію безпосередньо кінцевим споживачам та партнерам, розширюючи географію збуту. Цифрові ринки спрощують вихід фермерів на глобальні торговельні майданчики, підвищуючи їхню конкурентоспроможність.

- Блокчейн – технологія блокчейн забезпечує прозорість та простежуваність усього ланцюга поставок: від вирощування продукції до її доставки кінцевому споживачу. Це сприяє підвищенню довіри до виробників, покращенню контролю якості та мінімізації шахрайства на ринку.

- Штучний інтелект (AI) – алгоритми машинного навчання допомагають прогнозувати погодні умови, виявляти хвороби та шкідників на ранніх стадіях, аналізувати попит на ринку та автоматизувати управління виробництвом. Впровадження AI-асистентів сприяє ефективному використанню ресурсів і мінімізації втрат.

- Віддалений моніторинг і керування – агропідприємства можуть контролювати стан полів, техніки та об'єктів інфраструктури в режимі реального часу за допомогою супутникових даних, IoT-рішень та мобільних додатків. Це дає змогу своєчасно реагувати на зміни, скорочуючи витрати на персонал та знижуючи ризики [3].

- Розвиток робототехніки та автономної техніки – використання автоматично керованих тракторів, роботизованих систем збирання врожаю та автоматизованих дронів для внесення добрив дозволяє значно підвищити ефективність аграрного виробництва та знизити залежність від людського фактору.

- Інтернет речей у агробізнесі – підключені до мережі пристрої можуть взаємодіяти між собою, забезпечуючи безперервний збір даних та їх аналіз у реальному часі. Це сприяє точному прогнозуванню врожайності, покращенню управління водними ресурсами та зменшенню витрат.

- Зелені технології та стале агровиробництво – цифрові рішення сприяють впровадженню екологічних підходів у сільське господарство, таких як використання біотехнологій, розумних систем зрошення, альтернативної енергетики (сонячні батареї, біогазові установки) та зменшення кількості хімічних добрив.

Вказані аспекти інформатизації аграрного сектору чітко демонструють значні можливості для впровадження цифрових технологій у агробізнесі, які радикально змінюють традиційні методи виробництва, забезпечуючи більш точний, ефективний і стійкий підхід до вирощування культур.

Ці інновації сприяють оптимізації агротехнічних процесів, що безпосередньо впливає на підвищення врожайності та покращення якості продукції. Цифрові технології відіграють ключову роль у сучасному агробізнесі, допомагаючи зменшити виробничі витрати завдяки більш раціональному використанню ресурсів.

Впровадження таких технологій дозволяє аграріям ефективніше застосовувати воду, добрива, засоби захисту рослин і трудові ресурси, що веде до зниження витрат на виробництво продукції та підвищення рентабельності агровиробництва. Це також надає можливість приймати рішення швидше, на підставі більш широкого спектру даних, аналізувати значно ширший об'єм даних та отримувати висновки, рекомендації від ІІІ, які надалі знижують ризик помилок.

Отже, цифровізація агробізнесу є ключовим чинником його сталого розвитку, що дозволяє підвищити продуктивність, зменшити витрати та покращити екологічну ефективність господарської діяльності.

Незважаючи на те, що цифрова трансформація агробізнесу приносить значні переваги, поряд із цими можливостями зростає і рівень кіберзагроз, які можуть завдати серйозної шкоди підприємствам агропромислового комплексу.

Збільшення обсягу даних, що збираються та аналізуються за допомогою цифрових технологій, робить аграрні підприємства потенційними мішенями для кібератак. Наприклад, хакери можуть зламувати системи управління сільськогосподарською технікою, викрадати дані про врожайність або навіть блокувати доступ до критично важливих систем, вимагаючи викуп. Крім того, атаки на логістичні та постачальні ланцюги можуть призвести до зривів поставок продукції та фінансових втрат.

Для ефективного захисту агробізнесу від кіберзагроз необхідно впроваджувати комплексні заходи безпеки. До них належать використання сучасних засобів захисту інформації, таких як багаторівневе шифрування, системи моніторингу загроз і регулярне оновлення програмного забезпечення. Важливо також проводити періодичні аудити безпеки, щоб виявляти потенційні вразливості та вчасно їх усувати.

Ключову роль у забезпеченні кіберзахисту відіграє навчання персоналу основам інформаційної безпеки. Працівники повинні знати, як розпізнавати фішингові атаки, використовувати складні паролі та уникати використання незахищених мереж для доступу до корпоративних систем.

Окрім заходів на рівні окремих підприємств, необхідно розвивати загальнонаціональну систему кібербезпеки, яка забезпечуватиме захист критичної інфраструктури агропромислового комплексу. Це включає розробку нормативно-правової бази, створення спеціалізованих центрів моніторингу загроз і тісну співпрацю між державними органами, бізнесом та експертною спільнотою у сфері кіберзахисту.

Забезпечення кібербезпеки агробізнесу є одним із ключових викликів цифрової трансформації. Впровадження сучасних технологій захисту, підвищення рівня обізнаності працівників та розвиток національної системи кіберзахисту дозволять зменшити ризики атак і забезпечити стабільну роботу підприємств у цій важливій сфері економіки.

Висновки. Ухвалення управлінських рішень у сфері агробізнесу є складним багатофакторним процесом, що потребує врахування природно-кліматичних умов, економічних коливань, регуляторних вимог та технологічного розвитку. Проведене дослідження наголошує на необхідності використання сучасних інформаційних технологій у процесі управління аграрними підприємствами, зокрема штучного інтелекту, Big Data, блокчейну та автоматизованих систем моніторингу.

У процесі дослідження зроблено висновки про:

1. Необхідність системного підходу. Управлінські рішення в агробізнесі мають бути стратегічно орієнтованими, тактично виваженими та оперативно гнучкими. Їх ефективність залежить від інтеграції у загальну бізнес-стратегію підприємства та відповідності поточним викликам ринку.

2. Роль цифровізації. Використання сучасних інформаційних технологій дозволяє підвищити точність прогнозування, оптимізувати управлінські процеси та зменшити ризики. Інновації, такі як точне землеробство, аналітика великих даних та автоматизоване керування, сприяють ефективному використанню ресурсів.

3. Нерівність у доступі до технологій. Великі агрохолдинги мають значні переваги у впровадженні цифрових рішень, тоді як малі та середні підприємства стикаються з фінансовими та технічними обмеженнями. Для усунення цього дисбалансу необхідно вдосконалити державні програми підтримки, що стимулюватимуть доступність новітніх технологій.

4. Ризики кібербезпеки. Цифровізація агробізнесу супроводжується зростанням кіберзагроз. Захист даних, контроль логістичних процесів та безпека автоматизованих систем повинні стати ключовими пріоритетами для підприємств та державного регулювання.

5. Перспективи подальшого розвитку. Український агробізнес активно інтегрує світові технології, зокрема автоматизацію виробництва, розумне землеробство та електронну комерцію. Подальший розвиток залежатиме від підтримки інновацій, державного сприяння та конкурентного середовища у сфері технологічних рішень.

Отже, цифрова трансформація агробізнесу є ключовим чинником його сталого розвитку, що дозволяє підвищити продуктивність, зменшити витрати та забезпечити економічну та екологічну ефективність управлінських рішень. Для успішного впровадження інновацій необхідна консолідована стратегія, що включатиме інституційну підтримку, фінансування технологій та підвищення кваліфікації фахівців цієї сфери.

Інтеграція новітніх технологій у виробництво сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українських аграрних підприємств на світовому ринку, забезпечуючи стабільний розвиток цієї сфери та продовольчу незалежність країни.

Список літератури

1. Абрамович І. А. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу. Ефективна економіка. 2011. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_57 (дата звернення 15.02.2025).
2. Агробізнес України: проблеми, рішення, інструменти, інновації. Інтернет-сторінка, Лют 7, 2022. Думка практика. URL: <https://www.bca.education/agrobiznes-ukrayini-problemi-rishennya/> (дата звернення 15.02.2025).
3. Бурдяк М. І., Томашук І. В. Загальні аспекти застосування цифрових технологій у діяльності аграрних підприємств. Управління змінами та інновації. 2023. № 7. С. 12-18. DOI: <https://doi.org/10.32782/СМІ/2023-7-2>. URL: <https://cmi.politehnica.zp.ua/index.php/journal/article/view/81>. (дата звернення 15.02.2025).
4. Водянка Л. Д., Юрій Т. П. Цифровізація та цифрова платформа в економічному розвитку аграрного сектору. Економіка АПК. 2020. № 12. С. 67-73. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202012067>. URL: https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Ekonomika%20APK_Iss.12_2020_67-73.pdf. (дата звернення 15.02.2025).
5. Вороненко В. І., Кубатко О. В., Ковальов Б. Л., Гриценко П. В., Омеляненко В. А. Динаміка цифрової трансформації соціально-економічних та екологічних систем. Агросвіт. 2022. № 15-16. С. 15-22. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/89229>. (дата звернення 15.02.2025).
6. Гуренко Т. О. Обліково-аналітичний інструментарій в управлінні стратегією підприємств агробізнесу. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-34>. URL: <https://www.researchgate.net/publication/372097731>. (дата звернення 15.02.2025).
7. Дарушин О. В., Боденчук С. В., Левченко А. Б. Техніка прийняття управлінських рішень та їх особливості в економіці України. The 9 th International scientific and practical conference "Science and innovation of modern world" (May 18-20, 2023) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2023. 727 p. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/51695/1/SCIENCE-AND-INNOVATION-OF-MODERN-WORLD-18-20.05.23.pdf#page=565>. (дата звернення 15.02.2025).
8. Карінцева О. І., Харченко М. О., Пономарьова Г. С. Підвищення ефективності бізнес-процесів на виробничому підприємстві. Механізм регулювання економіки. 2020. № 4. С. 58-69. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/83754>. (дата звернення 15.02.2025).
9. Круковська О. В., Борковська В. В., Короленко О. Б. Прийняття управлінських рішень, моделі та методи в аналізі, та аудиті. Інвестиції: практика та досвід. 2021. Вип. № 6. С. 10-16. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.6.10>. URL: <https://www.academia.edu/124952414/>. (дата звернення 15.02.2025).
10. Мазур К. В., Кубай О. Г. Менеджмент аграрного підприємства: навч. посібник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 284 с.
11. Мельник Л. Г., Карінцева О. І., Кубатко О. В., Сотник І. М., Завдов'єва Ю. М. Цифровізація економічних систем та людський капітал: підприємство, регіон, народне господарство. Механізм регулювання економіки. 2020. № 2. С. 9-28. DOI: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82236>. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_45/Leonid_Hr_Melnyk_Oleksandra_I_Karintseva_Oleksandr_V_Kubatko_Iryna_M_Sotnyk_Yuliia_M_Zavdovieva_Digitization_of_Economic_S.pdf. (дата звернення 15.02.2025).
12. Технології прийняття управлінських рішень: монографія. За заг. ред. І. О. Кузнецової. Харків: Діса плюс, 2023. 430 с.
13. Україна хоче до 2030 року увійти до трійки країн за використанням штучного інтелекту. Інформація Укрінформ від 07.02.2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3957500-ukraina-hoce-do-2030-roku-uvijti-do-trijki-krain-za-vikoristannam-stucnogo-intelektu-smigal.html>. (дата звернення 15.02.2025).
14. Ярема Л. В., Замора О. І., Герчанівська С. В. Менеджмент у сфері регіонального агробізнесу. Ефективна економіка. 2022. № 2. DOI: 10.32702/2307-2105-2022.2.71. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2022/73.pdf. (дата звернення 15.02.2025).

References

1. Abramovych, I. A. (2011). Theoretical foundations and forms of manifestation of agrarian business. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_57 (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
2. Agribusiness of Ukraine: problems, solutions, tools, innovations. (2022). Internet-storinka, Dumka praktyka. Retrieved from <https://www.bca.education/agrobiznes-ukrayini-problemi-rishennya/> (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
3. Burdiak, M. I., Tomashuk, I. V. (2023). General aspects of the application of digital technologies in the activities of agricultural enterprises. *Upravlinnia zminamy ta innovatsii*, 7, 12-18. DOI: <https://doi.org/10.32782/CMI/2023-7-2> Retrieved from <https://cmi.politehnica.zp.ua/index.php/journal/article/view/81> (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
4. Vodianka, L. D., Yurii, T. P. (2020). Digitalization and digital platform in the economic development of the agricultural sector. *Ekonomika APK*, 12, 67-73. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202012067>. Retrieved from https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Ekonomika%20APK_Iss.12_2020_67-73.pdf. (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
5. Voronenko, V. I., Kubatko, O. V., Kovalov, B. L., Hrytsenko, P. V., Omelianenko, V. A. (2022). Dynamics of digital transformation of socio-economic and environmental systems. *Ahrosvit*, 15-16, 15-22. Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/89229>. (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
6. Hurenko, T. O. (2023). Accounting and analytical tools in strategic management of agribusiness enterprises. *Ekonomika ta suspilstvo*, 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-34>. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/372097731>. (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
7. Darushyn, O. V., Bodenchuk, S. V., Levchenko, A. B. (2023). "Techniques for making managerial decisions and their features in the economy of Ukraine". The 9 th International scientific and practical conference "Science and innovation of modern world". Cognum Publishing House, London, United Kingdom, 565-575. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/51695/1/SCIENCE-AND-INNOVATION-OF-MODERN-WORLD-18-20.05.23.pdf#page=565>. (accessed 15 February 2025).
8. Karintseva, O. I., Kharchenko, M. O., Ponomarova, H. S. (2020). Improving the efficiency of business processes at a manufacturing enterprise. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, 4, 58-69. Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/83754>. (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
9. Krukovska, O. V., Borkovska, V. V., Korolenko, O. B. (2021). Management decision-making, models and methods in analysis and audit. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 6, 10-16. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.6.10>. Retrieved from <https://www.academia.edu/124952414/>. (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
10. Mazur, K. V., Kubai, O. H. (2020). *Menedzhment ahrarynoho pidpriemstva: navch. posibnyk*. [Agricultural enterprise management: a textbook]. Vinnytsia: TVORY. [In Ukrainian].
11. Melnyk, L. H., Karintseva, O. I., Kubatko, O. V., Sotnyk, I. M., Zavdovieva, Yu. M. (2020). Digitalization of economic systems and human capital: enterprise, region, national economy. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, 2, 9-28. DOI: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82236>. Retrieved from https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_45/Leonid_Hr_Melnyk_Oleksandra_I_Karintseva_Oleksandr_V_Kubatko_Iryna_M_Sotnyk_Yuliia_M_ZavdovievaDigitization_of_Economic_S.pdf. (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
12. Kuznetsova, I. O. (2023). *Tekhnolohii pryiniattia upravlinskykh rishen: monohrafiia*. [Technologies for making managerial decisions: monograph]. Kharkiv: Disa plus. [In Ukrainian].
13. Ukraine wants to become one of the top three countries in the use of artificial intelligence by 2030. (2025). *Informatsiia Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3957500-ukraina-hoce-do-2030-roku-uvijti-do-trijki-krain-za-vikoristannam-stucnogo-intelektu-smigal.html>. (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].
14. Iarema, L. V., Zamora, O. I., Herchanivska, S. V. (2022). Management in the field of regional agribusiness. *Efektivna ekonomika*, 2. DOI: [10.32702/2307-2105-2022.2.71](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.71). Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2022/73.pdf. (accessed 15 February 2025). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.02.2025

Прийнята до публікації 23.02.2025

ВИКОРИСТАННЯ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В УПРАВЛІННІ ГНУЧКИМИ ВИРОБНИЦТВАМИ

Захарченко В. І., доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародного менеджменту та інновацій, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

e-mail: v.i.zaharchenko@op.edu.ua

ORCID: 0000-0003-2903-2471

Швагірев М. Д., аспірант кафедри міжнародного менеджменту та інновацій, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

e-mail: max.shvagirev99@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7452-5091

Анотація. Метою дослідження є обґрунтування можливості використання інструментарію імітаційного моделювання для складних виробничих процесів у машинобудуванні. Для досягнення мети автори використовували такі методи: системний підхід, аналіз і синтез, систематизація, моделювання. У зв'язку зі складністю та різноманітністю виробничих процесів на машинобудівних підприємствах їх аналіз та оптимізацію було запропоновано здійснювати за допомогою інструментів імітаційного моделювання. В результаті дослідження побудовано імітаційну модель цеха механообробки корпусних деталей для виробництва металеворізаних верстатів, де працює гнучка виробнича система, яка складається з восьми обробувальних центрів, транспортної системи для міжопераційних переміщень, складу заготовок, складу готових виробів, обчислювальних машин. Практичне значення запропонованої моделі – вона дає змогу досліджувати варіанти ситуацій, які зустрічаються на практиці, робити обґрунтовані статистичні прогнози. При використанні імітаційної моделі можливі різні варіанти оптимізації: визначення оптимального розміру серії деталей, визначення оптимальної черговості варіантів, модель дозволяє імітувати рух деталей у процесі виробництва, визначати час простою верстатів тощо.

Ключові слова: моделювання, виробництво, імітація, модель, оптимізація, система, програмування, технологія.

USE OF SIMULATION MODELING IN FLEXIBLE PRODUCTION MANAGEMENT

Zakharchenko I. Vitaliy, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of International Management and Innovation, National University «Odesa Polytechnic», Odesa, Ukraine

e-mail: v.i.zaharchenko@op.edu.ua

ORCID: 0000-0003-2903-2471

Shvahirev D. Maksym, PhD student of the Department of International Management and Innovation, National University «Odesa Polytechnic», Odesa, Ukraine

e-mail: max.shvagirev99@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7452-5091

Abstract. The purpose of the study is to substantiate the possibility of using simulation modeling tools for complex production processes in mechanical engineering. To achieve the goal, the authors used the following methods: systemic approach; analysis and synthesis, generalization and systematization. Due to the complexity and diversity of production processes at machine-building enterprises, it is proposed to consider the analysis and further optimization using simulation modeling tools. A simulation model is a formalized description of a production system through its elements and dependencies between them, the procedure for calculating indicators that characterize these elements and dependencies is presented in the form of an algorithm that is implemented on a PC using special programs. As a result of the study, a simulation model was built of a machining shop for body parts for the production of metal-cutting machine tools has been built, where a flexible production system operates, consisting of eight cutting centers, a transport system for inter-operational movements, a warehouse of blanks, a warehouse of finished products, and computing machines. The practical significance of the proposed model makes it possible to explore variants of situations encountered in practice and to make substantiated statistical predictions. Its use is also necessary in economic recessions. Accounting for downtime, equipment repairs, and optimizing production output (without economic and mathematical modeling) are also necessary in these conditions. When using a simulation model, various optimization options are possible: determining the optimal size of a batch of parts, determining the optimal sequence of options. As a result of using this approach, the given rules made it possible to simulate the movement of parts in the production process, determine the downtime of machine tools in the production process, including due to equipment repairs. One of the most important properties of simulation models is the ability to reproduce the action and consequences of the influence of random factors, for example, machine failure, failure to deliver raw materials on time, the appearance of urgent orders, etc.

Keywords: modeling, production, imitation, model, optimization, system, programming, technology.

JEL Classification: D240; L230; M110

Постановка проблеми. Урядова Національна економічна стратегія на період до 2030 р. констатує: «Результати аудиту дали змогу побачити глибокі трансформації секторів економіки. Україна відставала у 90-ті роки і продовжує відставати в розвитку з точки зору продуктивності праці, енергоефективності, доданої вартості в промисловості та сільському господарстві. Причинами такої стагнації є відсутність інвестицій, поступова зношеність та відсутність модернізації обладнання, повільні темпи запозичення та розвитку передових технологій та інновацій у виробництві» [7, с. 8].

Виробничі процеси на машинобудівних підприємствах надзвичайно складні та різноманітні. Це призводить до того, що в рамках відомих теорій лінійного та нелінійного програмування, статистичного моделювання, мережевого планування описати їх з достатнім ступенем достовірності не завжди можливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі підготовки цієї статті автори аналізували праці таких фахівців: Т. Блудова і О. Шапошник [1], С. Єрмак і С. Онешко [2], М. Меркулов і Л. Ширяєва [3], С. Ілляшенко і О. Біловодська [4], А. Колосов [5], І. Крамаренко [6], Й. Петрович [8].

Так, І. Крамаренко у своїй роботі доходить висновку, «... що тільки швидке втілення наукових досягнень у нові технології та продукцію надасть країні можливості впевнених та постійних темпів економічного зростання...» [6, с. 77]. Й. Петрович, як і автори цього дослідження, віддаючи належне значення гнучким виробничим системам [8, с. 72], зауважує: «Інтеграція гнучкого виробництва дозволяє персоналу, який обслуговує ГВС, обмінюватись інформацією через центральні банки даних як по вертикалі, так і по горизонталі. Це забезпечує належну технічну взаємодію і швидке ухвалення рішень у межах своєї компетенції, а також краще виконання розпоряджень відповідного вищого рівня управління за кожним вертикальним зв'язком» [8, с. 86]. С. Єрмак і С. Онешко роблять «... спробу запропонувати підхід до формування моніторингу параметрів процесів на прикладі гнучкої виробничої системи, який веде до максимізації фактичної продуктивності кожного об'єкту, що проходить через універсальну організаційно-технологічну систему сучасного промислово виробництва» [2, с. 236]. А. Колосов досліджує основні положення організації управління стійкістю підприємства на основі вирішення таких питань: «...використання концептуальних основ сучасного економічного управління підприємством як об'єктом; створення інформаційної моделі систем підготовки вихідних даних для моніторингу стану; створення функціональної моделі управління стійкістю підприємств; внесення змін в організаційну структуру управління підприємством; розробка методичного забезпечення виконання всіх елементів управлінської діяльності в частині моніторингу стану» [5, с. 239-240]. Але більшість фахівців не звертають увагу на такий важливий елемент, як оптимізація виробництва.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. У таких ситуаціях, коли відомі математичні моделі та методи виявляються надто спрощеними і не можуть адекватно відобразити економічну та виробничу реальність, на допомогу приходить метод імітаційного моделювання. Його використання також потрібне і в умовах економічного спаду. Облік часу простою, ремонту обладнання та проведення (без економіко-математичного моделювання) оптимізації випуску продукції в цих умовах також необхідні.

Мета дослідження полягає у наданні обґрунтування можливості використання інструментарію імітаційного моделювання для складних виробничих процесів у машинобудуванні у тих випадках, коли відсутні або неможливі для застосування розроблені аналітичні методи вирішення завдань оптимізації виробництва.

Основний матеріал. Імітаційна модель є формалізованим описом виробничої системи через її елементи та залежності між ними, порядок розрахунку показників, що характеризують ці елементи та залежності, представлений у вигляді алгоритму, що реалізується на ПК за допомогою спеціальних програм. Численні розрахунки – імітаційні експерименти, що проводяться на ПК, – необхідні для отримання знань про особливості функціонування об'єкта, що моделюється.

Складність системи, що моделюється, зумовила виділення в ній окремих складових (елементів) і формалізований їх опис або за допомогою раніше розроблених аналітичних моделей, або новостворених з подальшою їх інтеграцією в єдину імітаційну модель. Вивчення окремого елемента досягається циклічним виконанням щодо нього розрахунків

у межах всієї імітаційної моделі. Тим самим забезпечується можливість вивчення як системи загалом з урахуванням аналітичної обробки підсумкових результатів розрахунків, отриманих при різних значеннях вхідних даних, так і елементів системи, яка моделюється, що дозволить досліджувати ступінь впливу цього елемента на функціонування системи, встановити характер цього впливу для найбільш ефективного його використання у керуванні всією системою чи її окремими складовими тощо.

Імітаційне моделювання включає такі етапи: формулювання мети, розробка концепції побудови моделі, побудова моделі у вигляді схеми або алгоритму розрахунків, складання методики обробки результатів імітаційних експериментів, розробка програмного забезпечення проведення імітаційних експериментів на ПК, проведення розрахунків, аналіз та узагальнення результатів моделювання.

Використовуючи імітаційне моделювання, можна будувати моделі аналізованих об'єктів будь-якої складності. Імітаційну модель можна також використовувати для всебічного аналізу діяльності підприємства або його окремих підрозділів, застосовувати як для аналізу, так і для планування роботи окремих ланок виробничого процесу та виробництва загалом. Імітаційне моделювання набуло широкого поширення в Україні та за кордоном.

До переваг методу імітаційного моделювання можна віднести:

1) можливість з'ясування численних питань, пов'язаних із функціонуванням виробничої системи, не вдаючись до натурного експерименту, що позбавляє витрат на дорогі експерименти;

2) можливість використання отриманих під час імітаційних експериментів даних для статистичного прогнозу;

3) скорочення тривалості дослідження об'єкта, що моделюється;

4) дослідження різних варіантів ситуацій, які можуть зустрітись на практиці, дій системи при зміні вхідних характеристик або навколишніх умов, а також характеристик самої системи шляхом використання методу Монте-Карло.

Вдаватися до імітаційного моделювання слід у тих випадках, коли відсутні або не можуть бути використані розроблені аналітичні методи розв'язання задачі, є повна впевненість в успішному створенні моделі розв'язання задачі, є можливість отримати достатню кількість експериментальних розрахунків за допомогою імітаційної моделі.

При розробці програмного забезпечення імітаційної моделі можуть використовуватись мови високого рівня (Фортран, Паскаль тощо), а також спеціальні мови моделювання (Динамо, Сімскрипт, GPSS, Імітак). Застосування цих спеціальних мов підвищує швидкість створення імітаційної моделі на ПК, проте відповідна мова не завжди може бути в розпорядженні розробника, не завжди може бути реалізована на певному типі ПК, не обов'язково забезпечить всі бажані обчислювальні та логічні операції, які необхідно врахувати в імітаційній моделі. Тому імітаційне моделювання із застосуванням програм, написаних мовами високого рівня, залишається дієвим засобом створення програм для імітаційних моделей.

Одна з найважливіших властивостей імітаційних моделей – можливість відтворення дії та наслідків впливу випадкових факторів, наприклад, виходу з ладу верстата, непоставки сировини та матеріалів устрок, появи термінових замовлень тощо. В результаті спостереження невеликої кількості випадкових величин практично неможливо зробити обґрунтований висновок про характеристики цих величин. При спостереженні над великою кількістю випадкових величин можна встановити їх середні характеристики. Тому в імітаційному моделюванні широко використовують метод статистичних випробувань Монте-Карло.

Як приклад збудуємо імітаційну модель цеху механообробки на ПАТ «Одеський завод радіально-свердильних верстатів» (ПАТ «ОЗРСВ»), на якому діє гнучка виробнича система (ГВП). Цей цех технологічно орієнтований на обробку середньокорпусних деталей. У цеху є 8 обробних центрів, а також візок для транспортування деталей від верстата до верстата та від складу-штабелера заготовок до складу-штабелера готових деталей. Схема розташування верстатів, оснащених роботами-маніпуляторами, і маршрут руху візка рейками показані на рис. 1.

Сірим кольором показані місця розташування контейнерів з деталями; ОЦ 1 - ОЦ 4 – обробні центри моделі IP400 ПМ1; ОЦ 5 - ОЦ 8 – обробні центри моделі I800 ПМ1 Ф4; — — — маршрут руху візка.

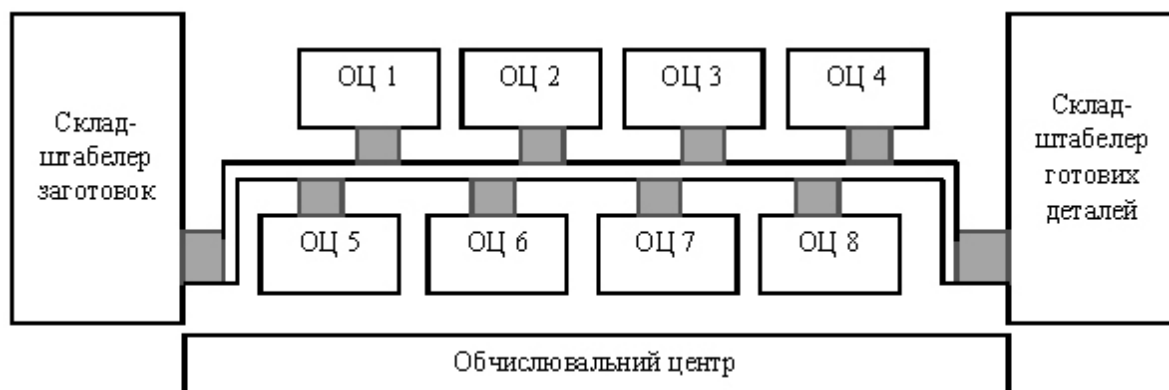

Рис. 1. Схема розташування обладнання та маршрут руху візка в цеху механообробки, оснащеному ГВС

Джерело: складено авторами

Щоб охарактеризувати виробничі можливості цеху, необхідно знати ряд чисельних величин: час руху візка від одного об'єкта в цеху до іншого, час обробки деталей в цеху на технологічних операціях, виробничу програму. У процесі імітації можна варіювати порядок обробки деталей різних найменувань, закріплення деталей за тим чи іншим верстатом однієї й тієї ж назви, виходу з ладу та час ремонту верстата. Час руху від одного об'єкта до іншого може бути заданий матрицею (табл. 1).

Таблиця 1
Час руху візка між виробничими об'єктами в цеху механообробки, хв.

Об'єкт	Об'єкт									
Склад-штабелер заготовок	Склад-штабелер заготовок	ОЦ 1	ОЦ 2	ОЦ 3	ОЦ 4	ОЦ 5	ОЦ 6	ОЦ 7	ОЦ 8	Склад-штабелер готових деталей
	0	3	5	7	2	4	6	5	8	10
	3	0	2	4	1	1	3	4	5	7
	5	2	0	2	3	1	1	6	3	5
	7	4	2	0	5	2	4	6	7	3
	2	1	3	5	0	2	4	5	6	8
	4	1	1	2	2	0	2	7	4	6
	6	3	1	4	4	2	0	2	5	4
	5	4	6	6	5	7	2	0	4	2
	8	5	3	7	6	4	5	4	0	6
Склад-штабелер готових деталей	10	7	5	3	8	6	4	2	6	0

Джерело: складено авторами

Час обробки та послідовність проходження технологічних операцій від окремих середніх корпусних деталей представлені у таблиці 2.

Програма випуску виробів: кришка 2М55.50.00050 – 200 шт., фланець 2570.2012.034 – 50 шт., корпус 2М55.504.90.47 – 200 шт.

Таблиця 2

Час обробки та послідовність проходження технологічних операцій

Деталь	Вид операції у порядку обробки	Час обробки, хв.
Кришка 2 М55.50.00050	Фрезерна	16
	Розточувальна	18
	Свердлильна	12
	Розточувальна	18
Фланець 2570.2012.034	Фрезерна	14
	Розточувальна	20
	Розточувальна	18
	Свердлильна	16
Корпус 2 М55.504.90.47	Фрезерна	18
	Свердлильна	10
	Розточувальна	12
	Свердлильна	10
	Свердлильна	12

Джерело: складено авторами

При використанні імітаційної моделі можливі різні варіанти оптимізації: визначення оптимального розміру серії деталей, визначення оптимальної черговості варіантів (рис. 2).

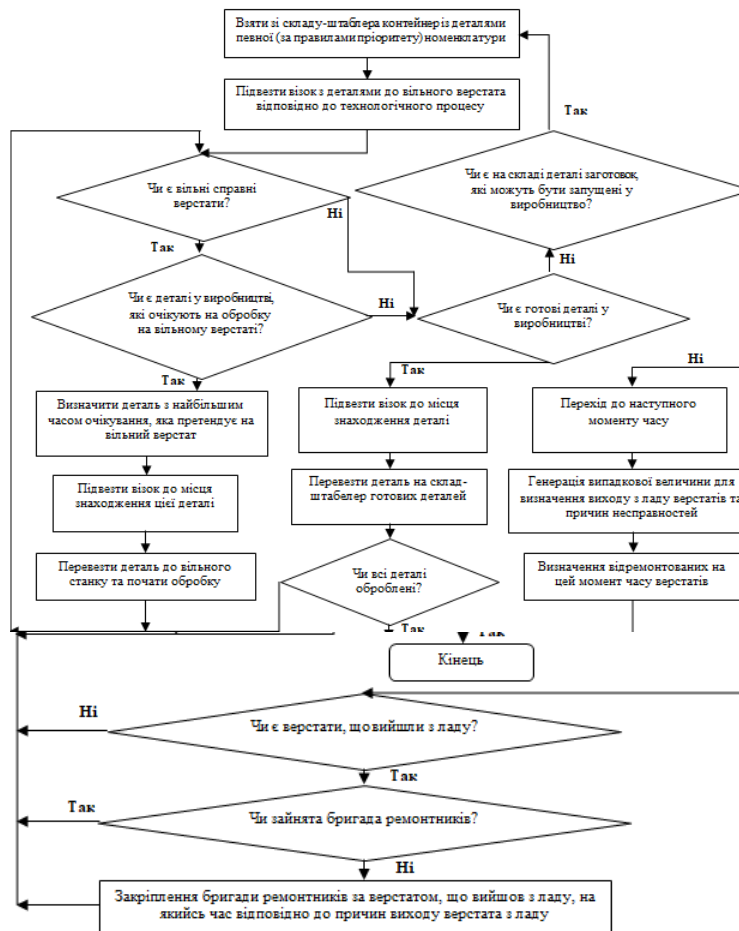

Рис 2. Логічна схема імітаційної моделі цеху механообробки ГВС

Джерело: складено авторами за матеріалами [2, 9]

У процесі дослідження вирішувалося приватне завдання оптимальної черговості варіантів використання одного й того ж устаткування кількох видів виробів. Розмір витрат за переналагодження устаткування залежить від послідовності виготовлення різних варіантів продукції. При оптимальній послідовності варіантів витрати на переоснащення обладнання повинні бути найнижчими.

У таблиці 3 показані зміни витрат за переналагодження устаткування (при всіх можливих переходах) для процесу виробництва з трьома варіантами продукції. Можливі два типи послідовності варіантів:

$$A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow A; \quad (1)$$

$$A \rightarrow C \rightarrow B \rightarrow A.$$

Витрати на переналагодження обладнання для кожного циклу варіанта:

$$10 + 7 + 9 = 26; \quad (2)$$

$$20 + 12 + 5 = 37.$$

Це означає, що оптимальною послідовністю буде:

$$A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow A. \quad (3)$$

Таблиця 3

Оптимальна послідовність варіантів

Об'єкт	Кришка (А)	Фланець (В)	Корпус (С)
Кришка (А)	-	5	9
Фланець (В)	10	-	12
Корпус (С)	20	7	-

Джерело: складено авторами

Верстати можуть відмовляти з трьох причин, причому на усунення першої причини потрібно 1,5 год., другої – 0,5 год., третьої – 10 хв. незалежно від типу верстата. Розмежування типів верстатів лише трохи ускладнить алгоритм розв'язання задачі.

Візок може перевозити не більше чотирьох контейнерів, у кожному контейнері знаходиться по десять деталей одного найменування. Контейнер повинен бути повністю оброблений на заданій операції і після цього перевозиться візком до іншого верстата або до складу-штабелера готових деталей.

В імітаційній моделі слід задати кілька раціональних правил вибору найменування деталей на обробку, наприклад, нехай насамперед буде обрано деталь, яка має найменший час обробки. У цьому випадку спочатку оброблятиметься корпус, потім кришка і після цього кришка циліндра. Можна скористатися іншими правилами, заснованими на завантаженні вільних верстатів.

Потім необхідно вказати правила переміщення деталей:

- якщо верстат вільний, то на нього завантажуються деталь, яка чекає у черзі обробки довше;

- якщо одночасно закінчено обробку кількох деталей, то на вільний верстат завантажуються та деталь, що має меншу величину залишкового часу обробки.

Висновки. Задані правила дозволяють імітувати рухи деталей у процесі виробництва, визначити час простою верстатів у процесі виробництва, зокрема через ремонт. Передбачається, що у цеху є одна ремонтна бригада, яка не може одночасно виконувати роботи з ремонту кількох верстатів. У правилах не фігурував час руху візка від одного виробничого об'єкта до іншого. Він буде врахований в імітаційній моделі, хоча, ввівши інші правила переваг, можна було б врахувати цей параметр при виборі порядку обробки деталей.

Список літератури

1. Блудова Т. В., Шапошник О. Л. Реінжиніринг бізнес-процесів підприємства та управлінські рішення: оцінка стратегії впровадження. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. №4 (277). С. 67-74. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3886960>
2. Єрмак С. О., Онешко С. В. Формування системи моніторингу функціонування організаційно-технологічної системи на прикладі гнучкого виробництва. Теорія створення і функціонування організаційно-технологічних систем у високотехнологічному виробництві / за ред. В. І. Захарченко. Одеса: Фенікс, 2022. С. 224-238. URL: http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/13025/1/Zakharchenko_Yermak_Oneshko_monograph.pdf (дата звернення: 20.12.2024)

3. Захарченко В. І., Меркулов М. М., Ширяєва Л. В. Інноваційний розвиток в Україні: наука, технологія, практика: монографія. Одеса: Фаворит, 2011. 598 с.
4. Ілляшенко С. М., Біловодська О. А. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств: монографія. Суми: Університетська книга, 2010. 281 с.
5. Колосов А. М., Колосова К. А., Штапаук Г. П. Управління стійкістю підприємства: монографія. Старобільськ: видавництво ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2016. 336 с.
6. Крамаренко І. С., Хмелик О. А. Дослідження та тенденції сучасного стану інноваційного розвитку машинобудівних підприємств України. Економіка та держава. 2020. №1. С. 73-77. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.73.
7. Національна економічна стратегія на період до 2030 р. Урядовий кур'єр. 2021. №45. С. 8-36.
8. Петрович Й. М. Організування промислового виробництва: підручник. Київ: Знання, 2009. 328с.
9. Козик В. В. Організація виробництва: підручник / В. В. Козик, А. С. Гавриляк, Т. О. Петрушка; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів: Вид. Львів. політехніки, 2020. 256 с.
10. Непрана А. В., Шевченко І. Ю. Економіка підприємства: Підручник: у 3 т./ за ред. А. В. Непрана, І. Ю. Шевченко. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2024, Т. 1, 537 с. URL: <https://dspace.khadi.kharkov.ua/items/d11db172-b0b8-4a0e-a845-cd21f965facb/full> (дата звернення 26.12.2024).

References

1. Bludova, T. V., Shaposhnyk, O. L. (2020). Reengineering of enterprise business processes and management decisions: assessment of implementation strategy. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 4 (277), 67-74. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3886960>. [In Ukrainian].
2. Yermak, S. O., Oneshko, S. V. (2022). Formation of a system for monitoring the functioning of the organizational and technological system on the example of flexible production. *Theory of creation and functioning of organizational and technological systems in high-tech production* / edited by V. I. Zakharchenko. Odessa: Fenix, 224-238. Retrieved from http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/13025/1/Zakharchenko_Yermak_Oneshko_monograph.pdf (accessed 20 December 2024) [In Ukrainian].
3. Zakharchenko, V. I., Merkulov, M. M., Shyriaieva, L. V. (2011). *Innovatsijnyj rozvytok v Ukraini: nauka, tekhnolohiia, praktyka: monohrafiia*. Odessa: Favori. [In Ukrainian].
4. Illiashenko, S. M., Bilovods'ka, O. A. (2010). *Upravlinnia innovatsijnym rozvytkom promyslovykh pidpryiemstv: monohrafiia*. Sumy: Universytets'ka knyha. [In Ukrainian].
5. Kolosov, A. M., Kolosova, K. A., Shtapauk, H. P. (2016). *Upravlinnia stijkistiu pidpryiemstva: monohrafiia*. Starobil's'k: vydavnytstvo LNU imeni Tarasa Shevchenka [In Ukrainian].
6. Kramarenko, I. S., Khmelyk, O. A. (2020). Research and trends of the current state of innovative development of machine-building enterprises of Ukraine. *Ekonomika ta derzhava*, 1, 73-77. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.73 [In Ukrainian].
7. National Economic Strategy for the Period Until 2030. (2021). *Uriadovyj kur'ier*, 45, 8-36. [In Ukrainian]
8. Petrovych, J. M. (2009). *Orhanizuvannia promyslovoho vyrobnytstva: pidruchnyk*. Kyiv: Znannia. [In Ukrainian].
9. Kozyk, V. V. (2020). *Orhanizatsiia vyrobnytstva: pidruchnyk* / V. V. Kozyk, A. S. Havryliak, T. O. Petrushka; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. un-t «Lviv. politekhnik». Lviv: Vyd. Lviv. politekhniky. [In Ukrainian].
10. Neprana, A. V., Shevchenko, I. Yu. (2024). *Ekonomika pidpryiemstva: Pidruchnyk: u 3 t./ za red. A. V. Neprana, I. Yu. Shevchenko*. Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenka I. S. Retrieved from <https://dspace.khadi.kharkov.ua/items/d11db172-b0b8-4a0e-a845-cd21f965facb/full> (accessed 26 December 2024) [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.02.2025

Прийнята до публікації 20.02.2025

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЦІНОВОЮ ПОЛІТИКОЮ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Парій Л. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, Україна

e-mail: v_pariy@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7070-2521

Анотація. У статті досліджено формування цінової політики телекомунікаційних послуг. Управління ціною є важливою для бізнес-стратегії операторів, оскільки впливає на прибутковість та конкурентоспроможність. Фактори ціноутворення включають витрати на інфраструктуру та технології, конкуренцію, попит, регулювання та вартість обслуговування. Розвиток технологій, таких як 5G, вимагає інвестицій, що впливає на ціноутворення. Для конкурентоспроможних цін потрібна координація вартості, попиту, регулювання та інновацій. Вибір стратегії важливий для компаній в нестабільних умовах, особливо при зниженні активності споживачів. Вартість послуг формується витратами на інфраструктуру та технології, оскільки компанії інвестують в обладнання та мережі. Конкуренція змушує операторів коригувати ціни для конкурентоспроможності. Попит впливає на вартість послуг, дозволяючи підвищувати ціни при високому попиті та знижувати при спаді. Регуляторні вимоги, такі як обмеження тарифів і захист споживачів, також визначають цінову політику. Ці фактори критичні для правильного ціноутворення та успішної роботи телекомунікаційних компаній. Моделі ціноутворення оптимізують ціни операторами телекомунікацій, орієнтуючись на ринок, попит і технології. Управління ціною є викликом через необхідність балансу між ціною, якістю та конкуренцією. Компанії повинні адаптувати стратегії, враховуючи зміни в попиті, технології, законодавство та економіку.

Ключові слова: цінова політика, телекомунікаційні послуги, ціноутворення, управління ціною, рентабельність, конкурентоспроможність, витрати на інфраструктуру, технології 5g, регулювання, цінова стратегія.

FEATURES OF TELECOMMUNICATION SERVICES PRICING POLICY MANAGEMENT

Liudmyla V. Parii, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management State University of Information and Communication Technologies Kyiv, Ukraine

e-mail: v_pariy@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7070-2521

Abstract. The article explores the specifics of forming pricing policies for telecommunication services. The authors emphasize that price management for telecommunication services is a key aspect of operators' business strategy, as proper pricing directly affects the company's profitability and competitiveness. The pricing process in the telecommunications industry encompasses such important factors as infrastructure and technology costs, market competition, service demand, government regulation, and service costs. Furthermore, the rapid development of new technologies, such as 5G, requires operators to make constant investments, which also affects pricing. The choice of pricing strategy—from cost-based to demand-based—depends on market conditions, technological development, and consumer needs. It is emphasized that choosing the optimal pricing strategy is an important and challenging task for company management in today's unstable market conditions, especially with declining consumer activity. It has been proven that infrastructure and technology costs form the basis of service costs, as companies have to make significant investments in equipment and network upgrades. Market competition forces operators to constantly adjust their prices to remain competitive. Service demand directly affects their cost, allowing prices to be raised in high-demand conditions and lowered during periods of decline. Regulatory requirements, such as tariff restrictions and consumer protection, also define the boundaries of pricing policy. Considering all these factors is critical for proper pricing and the successful operation of telecommunication companies in the market. The authors propose a number of pricing models that enable telecommunication operators to optimize their prices, focusing on various aspects of the market, demand, and technological capabilities. The choice of a specific model depends on the company's strategic goals, its competitive situation, and regulatory requirements. Price management for telecommunication services is a constant challenge for operators due to the need to balance price, service quality, and market competition. Telecommunication companies must constantly adapt their strategies, considering changes in demand, new technologies, legislative changes, and economic fluctuations.

Keywords: pricing policy, telecommunication services, pricing, price management, profitability, competitiveness, infrastructure costs, 5g technologies, regulation, pricing strategy.

JEL Classification: L960; L110; L130; M100

Постановка проблеми. Розробка та впровадження цінової політики організації є одним з найскладніших і найменш формалізованих аспектів її діяльності. Вона повинна бути побудована так, щоб встановлені ціни, з одного боку, гарантували організації досягнення бажаного прибутку, а з іншого – відповідали вимогам споживачів, забезпечуючи виконання

виробничих завдань і соціальних зобов'язань. Ефективність цієї політики залежить від низки факторів, зокрема від здатності організації розробити гнучкий механізм ціноутворення. Тому дослідження економічної природи та особливостей формування цінової політики і механізму ціноутворення підприємств є надзвичайно важливим сьогодні.

З огляду на швидко змінювані економічні умови, конкурентне середовище та вимоги споживачів, підприємства змушені постійно адаптувати свою цінову політику. Це вимагає не лише гнучкості в підходах до ціноутворення, але й здатності передбачати економічні тенденції, вивчати поведінку споживачів і ефективно реагувати на зміни в законодавчій та соціальній сферах. Для досягнення цих цілей важливо впроваджувати інноваційні методи аналізу, розробляти стратегії, що враховують не тільки поточні потреби, а й довгострокові перспективи розвитку підприємства.

Водночас, впровадження ефективної цінової політики потребує тісної взаємодії між різними підрозділами компанії, включаючи маркетингові, фінансові та виробничі відділи, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до ціноутворення. Тому дослідження механізмів ціноутворення стає необхідним для оптимізації фінансових результатів та збереження конкурентоспроможності на ринку.

Таким чином, ефективна цінова політика не лише сприяє максимізації прибутку, але й допомагає підприємствам утримувати лояльність споживачів, зберігаючи баланс між ціною та якістю продукції або послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку стратегічного управління ціною політикою в системі менеджменту підприємств присвячено роботи як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Серед зарубіжних авторів варто виділити таких вчених, як М.В. Акулич, М.Дж. Бейкер, В.В. Бурцев, Т.П. Данько, С. Дібб, П. Діксон, П. Дойль, І.В. Єгоров, Ф. Котлер, Ж.Ж. Ламбен, В.Є. Ніколайчук, Дж. О'Шонессі, А.А. Томсон, Р.А. Фатхутдінов, А.А. Хованов, Г. Черчилль та Я. Юхансон. В їхніх роботах досліджено сутність ціни та процесу ціноутворення, визначено основні завдання та методи цінової політики, а також розглянуто цінові стратегії та етапи процесу ціноутворення. Тому дослідження ключових факторів та тенденцій формування стратегічного управління ціною політикою в системі менеджменту підприємств є надзвичайно актуальним.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Реалії подальшої невизначеності вимагають трансформації бізнес-середовища. Збільшення конкуренції для телекомунікаційних підприємств створює нові виклики і можливості. Особливу увагу слід звернути на динамічне ціноутворення в умовах 5G. Як компанії можуть використовувати динамічне ціноутворення для оптимізації доходів в умовах великої кількості різноманітних послуг та пристроїв, підключених до мережі 5G? Вирішення цих частин загальної проблеми можуть стати основою для успішної адаптації українських підприємств до глобальних умов ведення бізнесу, у сфері управління ціною політикою телекомунікаційних послуг.

Мета статті полягає у дослідженні сутності управління ціною політикою телекомунікаційних послуг.

Основний матеріал. У сучасному світі телекомунікації є важливою частиною інфраструктури, що забезпечує зв'язок між людьми, організаціями та державами. Враховуючи постійний розвиток технологій та змінювані потреби споживачів, управління ціною на телекомунікаційні послуги є ключовим аспектом бізнес-стратегії операторів. Встановлення конкурентоспроможних, але при цьому вигідних цінових стратегій є завданням, яке потребує чіткої координації між різними факторами, такими як вартість надання послуг, попит, регулювання та інновації. [3]

Роль ціни, особливо в умовах формування ринкової економіки, значно зростає. Вибір оптимальної цінової стратегії є важливим і складним завданням для менеджменту компаній у сучасних нестабільних ринкових умовах, особливо за зниження споживчої активності. Пошук обґрунтованих управлінських рішень ускладнюється численними факторами як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, що вимагає розробки всебічно обґрунтованого плану дій. Управлінський процес включає ряд взаємопов'язаних аналітичних процедур і рішень, які дозволяють підприємству поступово досягати поставлених стратегічних цілей. Це також стосується розробки цінової стратегії, важливість якої особливо велика, оскільки правильне визначення рівня цін безпосередньо впливає на рентабельність підприємства, його фінансову стійкість, життєздатність та позицію на ринку. [6]

Ціноутворення в галузі телекомунікацій — це процес визначення вартості послуг, які надаються споживачам. Важливу роль у цьому процесі відіграють як зовнішні фактори (наприклад, конкуренція та державне регулювання), так і внутрішні аспекти, такі як витрати

на технології, інфраструктуру та обслуговування. [1] Система ціноутворення повинна бути достатньо гнучкою для того, щоб адаптуватися до змін на ринку та реагувати на зміни у потребах споживачів.

Ціноутворення в телекомунікаціях є складним і багатогранним процесом, що визначає вартість послуг, які надаються споживачам на ринку зв'язку та інтернет-послуг. Цей процес охоплює численні фактори, починаючи від вартості обладнання та інфраструктури до регуляторних вимог і споживчих уподобань. Вартість телекомунікаційних послуг безпосередньо впливає на економічні результати підприємства, доступність послуг для кінцевих споживачів і рівень конкуренції на ринку. [9]

Так, процес ціноутворення в телекомунікаціях залежить від декількох ключових факторів, серед яких:

- *Витрати на інфраструктуру та технології.* Телекомунікаційні компанії повинні здійснювати значні інвестиції в інфраструктуру, таку як кабелі, базові станції, волоконно-оптичні лінії зв'язку, сервери та інші технологічні рішення. Вартість цих інвестицій безпосередньо впливає на формування кінцевої ціни для споживачів. Це також стосується витрат на модернізацію мережі, оновлення технологій (наприклад, перехід на 5G) і підтримку послуг.

- *Конкуренція на ринку.* Конкуренція є одним з основних факторів, що визначають ціноутворення в галузі телекомунікацій. Оператори намагаються встановити конкурентоспроможні ціни для того, щоб залучити клієнтів і зберегти свою частку на ринку. Зазвичай, якщо кілька компаній пропонують подібні послуги в межах однієї географічної зони, вони повинні постійно коригувати свої ціни, щоб не втратити конкурентні позиції.

- *Попит на послуги.* Ціни на телекомунікаційні послуги безпосередньо залежать від попиту. Якщо певна послуга (наприклад, мобільний інтернет або стаціонарний зв'язок) є популярною, оператор може дозволити собі встановити вищу ціну завдяки високому попиту. У той же час, під час спаду попиту на певну послугу або при великих обсягах пропозицій, оператори часто знижують ціни або розробляють спеціальні акційні пропозиції.

- *Регуляторна політика.* Держави та міжнародні організації часто встановлюють правила, що регулюють ціноутворення в телекомунікаційній сфері. Наприклад, це можуть бути обмеження на максимальні або мінімальні тарифи, вимоги щодо доступності послуг для всіх громадян, обмеження на монополізацію ринку та інші регулювання, які мають за мету захистити інтереси споживачів і забезпечити справедливую конкуренцію.

- *Вартість обслуговування і підтримки послуг.* Вартість обслуговування клієнтів, технічна підтримка, адміністрування облікових записів та інші операційні витрати компанії також враховуються при формуванні цін. Врахування цих витрат є критичним, оскільки вони можуть бути суттєвими при наданні послуг широкому колу користувачів. [11]

Отже, ціноутворення в телекомунікаціях значною мірою визначається низкою ключових факторів. Витрати на інфраструктуру та технології формують основи вартості послуг, адже компанії мають здійснювати значні інвестиції в обладнання та оновлення мереж. Конкуренція на ринку змушує операторів постійно коригувати свої ціни, щоб залишатися конкурентоспроможними. Попит на послуги прямо впливає на їх вартість, дозволяючи підвищувати ціни в умовах високого попиту та знижувати їх у періоди спаду. Регуляторні вимоги, такі як обмеження на тарифи і захист прав споживачів, також визначають межі цінової політики. Врахування всіх цих факторів є критично важливим для правильного ціноутворення і успішної роботи телекомунікаційних компаній на ринку.

Цінова стратегія є одним з основних інструментів управління підприємством, що визначає підхід до встановлення цін на продукцію або послуги з урахуванням різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів. Вибір цінової стратегії суттєво впливає на конкурентоспроможність компанії, її ринкові позиції та прибутковість. В умовах динамічного ринку телекомунікаційних послуг, де постійно змінюються технології, попит та регуляторні вимоги, правильний вибір цінової стратегії є важливим елементом для досягнення успіху. Кожна стратегія має свої особливості та застосовується в залежності від ринку, конкурентного середовища та цілей компанії. Існує кілька підходів до встановлення цін на телекомунікаційні послуги:

- *Ціноутворення на основі витрат* — одна з найпоширеніших стратегій, яка передбачає формування ціни на основі витрат на надання послуг та бажаного рівня прибутку. В цьому випадку операторам потрібно враховувати витрати на інфраструктуру, підтримку мереж, заробітну плату персоналу, а також інвестиції в розвиток нових технологій.

- *Конкурентне ціноутворення* — визначення ціни з огляду на ставки конкурентів. Це стратегія, при якій ціни на послуги є порівняно низькими, щоб залучити клієнтів і

забезпечити високу конкурентоспроможність.

- *Ціноутворення за допомогою диференціації* — передбачає надання різних варіантів послуг для різних сегментів споживачів. Наприклад, можна запропонувати дешево тариф для молоді або пенсіонерів, а також преміум-плани для корпоративних клієнтів.

- *Ціноутворення на основі попиту* — ця стратегія передбачає зміну ціни в залежності від попиту на певні послуги. Зазвичай це означає зниження вартості в умовах низького попиту і підвищення при його зростанні. Такий підхід можна застосовувати до певних тарифних планів або послуг. [1-4]

Ціноутворення на основі витрат (Cost-Plus Pricing).

Ця модель ціноутворення передбачає визначення ціни на основі витрат, що покривають собою виробничі та операційні витрати, до яких додається націнка для отримання прибутку. Це одна з найбільш традиційних моделей ціноутворення, яка базується на простому принципі: ціна визначається шляхом додавання до витрат на надання послуги певної націнки або бажаного прибутку. Витрати можуть включати в себе різні елементи, такі як витрати на будівництво та обслуговування інфраструктури, заробітну плату працівників, витрати на оновлення обладнання, витрати на маркетинг та інші операційні витрати.

Ключові характеристики:

- *Простота:* Це дуже проста модель ціноутворення, яка дозволяє швидко визначити мінімальну ціну, що покриває витрати компанії.

- *Незалежність від конкуренції:* Оскільки ціна визначається на основі витрат компанії, вона не залежить від того, скільки стягують конкуренти.

- *Ризики:* Цей метод не враховує попит і не дає гнучкості у реагуванні на зміни на ринку. Це може призвести до встановлення ціни, яка не буде конкурентоспроможною або вигідною для споживачів.

Формула виглядає наступним чином:

$$P=C+N$$

де:

- P — кінцева ціна послуги,
- C — сума всіх витрат на надання послуги (включаючи інфраструктуру, обслуговування, персонал тощо),
- N — націнка або бажаний прибуток.

Ця модель проста для розрахунків і дає змогу операторам компенсувати свої витрати, однак не завжди враховує конкуренцію або попит на ринку.

Переваги:

- Легко реалізується і зрозуміла для застосування в бізнесі.
- Забезпечує стабільність прибутку, оскільки покриває витрати компанії.

Недоліки:

- Не враховує конкуренцію та чутливість споживачів до ціни.
- Може призвести до надмірного завищення цін, що знижує попит.

Конкурентне ціноутворення (Competitive Pricing).

В даному випадку ціна встановлюється на основі цін конкурентів на ринку, з урахуванням їх тарифів. Ця модель ціноутворення зосереджена на ринкових цінах і цінах конкурентів. Компанія аналізує ціни, встановлені іншими операторами на ринку, і на основі цього визначає власну ціну. Ціноутворення в рамках цієї моделі може передбачати незначне зниження або підвищення цін порівняно з конкурентами для залучення більше клієнтів або збереження існуючих.

Ключові характеристики:

- *Адаптація до ринку:* Компанія орієнтується на ринкову ситуацію, встановлюючи ціни відповідно до того, як ціни конкурентів змінюються.

- *Конкурентний підхід:* Ця модель є важливою для компаній, які діють на ринку, де конкуренція є високою і де наявність численних гравців змушує регулярно змінювати ціни для залучення нових клієнтів.

- *Визначення нижчої або вищої ціни:* Оператори можуть вибирати стратегію встановлення ціни або на рівні конкурентів, або дещо знижувати її для залучення споживачів.

$$P=P_{\text{конк}}+\Delta$$

де:

- P — ціна послуги оператора,
- $P_{\text{конк}}$ — ціна, встановлена конкурентом (або середня ціна на ринку),
- Δ — коригувальний коефіцієнт (може бути як позитивним, так і негативним).

Переваги:

- Враховує ринкові умови і дозволяє компанії підтримувати конкурентоспроможність.
- Легко адаптується до змін на ринку.

Недоліки:

- Оператори не можуть значно змінити ціни, оскільки вони орієнтовані на ціни конкурентів.

- Може призвести до зниження маржі, якщо зменшення ціни є надмірним.

Цей метод дозволяє зберегти конкурентоспроможність, однак часто знижує можливість значного підвищення прибутковості, оскільки ціна прив'язана до ринкового середовища.

Ціноутворення на основі попиту (Demand-Based Pricing)

Ця модель передбачає зміну ціни в залежності від попиту на послугу. Вартість послуг може збільшуватись або зменшуватись в залежності від того, як змінюється попит в реальному часі. Наприклад, в умовах високого попиту на певні послуги ціна може бути підвищена, а в періоди низького попиту — знижена. Цей підхід є особливо актуальним для послуг, що мають високий попит у певний період (наприклад, у святкові дні, години пік тощо).

Ключові характеристики:

- *Гнучкість:* Можливість змінювати ціну залежно від попиту дозволяє максимально ефективно використовувати ресурси і збільшувати доходи компанії.
- *Цінова чутливість:* Цей підхід враховує, що споживачі можуть бути готові платити більше під час пікових годин чи в умовах високого попиту, що дає змогу підвищити доходи.
- *Технології та дані:* Врахування даних про попит, часу дня, географічного положення та інших факторів дозволяє гнучко коригувати ціни.

Один з варіантів формули:

$$P = P_0 + (P_0 \cdot \alpha \cdot D)$$

де:

P — ціна при поточному рівні попиту,

P_0 — базова ціна послуги,

α — коефіцієнт чутливості ціни до попиту (змінюється в залежності від ринкової ситуації),

D — індекс попиту (наприклад, може бути 1 для нормального попиту, і більше, коли попит високий).

Переваги:

- Максимізує доходи при високому попиті.
- Гнучкість у ціноутворенні залежно від реальних умов.

Недоліки:

- Може створити враження незбалансованих або несправедливих цін для споживачів у періоди підвищеного попиту.
- Потрібна велика кількість даних та аналітики для точного визначення попиту.

У разі високого попиту, ціна може підвищуватись, а при низькому попиті — знижуватись.

Динамічне ціноутворення (Dynamic Pricing)

Динамічне ціноутворення передбачає коригування ціни на послугу в залежності від різних змінних факторів (наприклад, часу, навантаження на мережу, географічного положення тощо). Ця модель передбачає постійну зміну ціни в реальному часі, залежно від різноманітних факторів, таких як завантаження мережі, час доби, погодні умови, місцезнаходження користувача тощо. Динамічне ціноутворення використовує технології для автоматичного коригування цін і дозволяє оптимізувати рівень доходу при мінімальних витратах на інфраструктуру.

Ключові характеристики:

- *Реальний час:* Ціни змінюються в реальному часі, реагуючи на зміни в попиті, навантаженні на мережу, або інші фактори.
- *Інтелектуальні алгоритми:* Використання алгоритмів машинного навчання та великих даних дозволяє максимально точно прогнозувати попит і встановлювати ціни.
- *Оптимізація доходів:* Завдяки гнучким змінам ціни компанії можуть максимізувати доходи, реагуючи на зміни попиту та пропозиції.

Формула може бути складнішою, але загальна ідея зводиться до використання алгоритмів для коригування ціни:

$$P = P_0 \cdot (1 + \Delta t + \Delta n)$$

де:

P — поточна ціна,

P_0 — базова ціна послуги,

- Δt — зміна ціни в залежності від часу (наприклад, підвищення ціни у пікові години),
- Δp — зміна ціни в залежності від навантаження на мережу чи інших умов (наприклад, зміна ціни в залежності від відстані або пропускну здатності каналу).

Переваги:

- Максимізує прибуток завдяки адаптації до ринкових умов у реальному часі.
- Забезпечує ефективне використання ресурсів.

Недоліки:

- Може створювати враження непередбачуваних або несправедливих цін для користувачів.

Вимагає великих інвестицій у технології для автоматичного регулювання цін.

Динамічне ціноутворення дозволяє компаніям максимізувати доходи в моменти високого попиту, одночасно пропонуючи знижки в періоди, коли попит низький.

Отже, ці моделі дають змогу операторам телекомунікацій оптимізувати свої ціни, орієнтуючись на різні аспекти ринку, попит і технологічні можливості. Вибір конкретної моделі залежить від стратегічних цілей компанії, її конкурентної ситуації і регуляторних вимог.

Не менш важливим фактором ціноутворення в телекомунікаціях є технологічний розвиток, який відіграє критичну роль у процесі ціноутворення в галузі телекомунікацій, оскільки постійні інновації в сфері технологій безпосередньо впливають на ефективність, якість і вартість наданих послуг. У телекомунікаціях швидкий розвиток нових технологій, таких як 5G, оптоволоконні мережі, Інтернет речей (IoT), штучний інтелект та інші, змінює основи конкуренції, формування цін та споживчі уподобання.

З появою нових технологій телекомунікаційні компанії вимушені інвестувати значні кошти в модернізацію своїх мереж та обладнання. Наприклад, перехід від 4G до 5G вимагає значних витрат на встановлення нових базових станцій, вдосконалення існуючої інфраструктури, а також адаптацію до нових стандартів. Такі витрати враховуються в ціноутворенні, що може призвести до підвищення цін на послуги для кінцевих споживачів, особливо на етапі впровадження нових технологій.

Завдяки технологічним інноваціям телекомунікаційні компанії можуть покращувати якість своїх послуг, що дає їм можливість встановлювати вищі ціни. Наприклад, з впровадженням 5G технології клієнти отримують більш швидкі, стабільні та безперебійні інтернет-з'єднання, а також нові можливості для використання інноваційних додатків (наприклад, віртуальна реальність або автономні транспортні засоби). У відповідь на це оператори можуть встановлювати вищі тарифи за високошвидкісні послуги, оскільки технологічні покращення створюють додану вартість для споживачів. [11]

Одним із ключових аспектів технологічного розвитку є можливість зниження операційних витрат завдяки автоматизації та вдосконаленню технологій. Наприклад, використання штучного інтелекту для автоматичного налаштування мереж, обробки заявок клієнтів або оптимізації трафіку може значно скоротити витрати на технічну підтримку та адміністрування. Це дозволяє телекомунікаційним компаніям знижувати ціни на деякі послуги, тим самим роблячи їх більш доступними для споживачів, що є важливим фактором у конкуренції.

Технологічний розвиток створює нові можливості для розширення спектру послуг. Наприклад, на основі технології 5G можна впроваджувати нові тарифи для спеціалізованих послуг, таких як високошвидкісне стрімінгове відео, інтернет для розумних міст, безпілотні автомобілі або медичні послуги з віддаленим доступом. Впровадження таких послуг потребує коригування цін, оскільки їхня вартість може залежати від технологічної складності і рівня попиту на нові технології.

Технологічні зміни також можуть створювати нові механізми тарифікації, що базуються на більш гнучких умовах. Наприклад, використання технологій для точного вимірювання споживання послуг (як-от дані про обсяг трафіку в реальному часі) дозволяє оператору розробляти нові цінові моделі, які будуть більш персоналізованими і враховувати індивідуальні потреби користувачів.

Технологічний прогрес також впливає на конкуренцію на ринку. Наприклад, розвиток нових технологій дозволяє з'являтися новим гравцям, які можуть запропонувати дешевші або більш інноваційні послуги. Це змушує традиційних операторів постійно адаптуватися і коригувати свої ціни, щоб не втратити частку на ринку. Інновації, які надають конкурентну перевагу, можуть змусити компанії знижувати ціни на свої старі послуги, щоб залучити більше клієнтів або тримати їх відхід до нових конкурентів. [14]

З технологічними змінами споживачі також змінюють свої уподобання, що призводить до зростання попиту на нові технології. Наприклад, зростаючий попит на мобільний інтернет або інтегровані послуги для розумних будинків створює нові ринкові ніші, де компанії можуть встановлювати інші ціни залежно від специфіки наданих послуг.

Технологічний розвиток є важливим і багатогранним фактором ціноутворення в телекомунікаціях, оскільки він не лише формує витрати на інфраструктуру, але й дає змогу створювати нові послуги, знижувати операційні витрати та покращувати якість послуг. Крім того, технологічні зміни стимулюють конкуренцію на ринку, що в свою чергу впливає на ціни та тарифні стратегії.

Ціноутворення в галузі телекомунікацій також дуже тісно пов'язане з державним регулюванням і політикою, оскільки уряди мають важливий вплив на ринок через встановлення нормативно-правових актів, контроль за конкуренцією, тарифи та забезпечення доступності послуг для широких верств населення. Державне регулювання сприяє створенню рівних умов для всіх учасників ринку, забезпечує справедливу конкуренцію і захищає інтереси споживачів.

Одна з основних ролей держави в ціноутворенні в телекомунікаціях полягає у встановленні обмежень на максимальні або мінімальні тарифи для певних послуг. Це робиться з метою забезпечення доступності послуг для більшості споживачів і недопущення завищених цін. Регулювання тарифів може включати:

- Максимальні тарифи, які не можуть перевищувати встановлену межу для певних послуг, таких як мобільний зв'язок, інтернет або телефонні дзвінки.
- Мінімальні тарифи для забезпечення економічної стабільності компаній, щоб вони не знижували ціни до рівня, що загрожує їх фінансовій стійкості.
- Обмеження на зміни тарифів в умовах високої конкуренції, щоб уникнути демпінгу або маніпуляцій з цінами.

Держава визначає рівень податків і зборів, які компанії повинні сплачувати за свою діяльність. Це може включати:

- Ліцензії на надання послуг: Компанії, що надають телекомунікаційні послуги, зобов'язані отримувати ліцензії від державних органів для ведення своєї діяльності. Ліцензійні збори є важливим елементом витрат операторів, що впливає на кінцеву вартість послуг для споживачів.
- Податки на прибуток або податки на додану вартість (ПДВ), які безпосередньо впливають на фінансовий результат компанії і можуть бути відображені в ціноутворенні.

Політика держави також може впливати на розвиток телекомунікаційної інфраструктури через:

- Субсидії та пільги для операторів, що здійснюють інвестиції у розвиток нових технологій або розширення мережі в віддалених чи сільських районах.
- Програми підтримки інновацій для просування нових технологій, таких як 5G, або для модернізації застарілих мереж.
- Регулювання частотного спектру, який необхідний для передачі даних. Держава може надавати частоти на аукціонах або з умовами використання, що також впливає на витрати операторів.

Держава встановлює механізми захисту прав споживачів, що має безпосередній вплив на ціноутворення:

- Тарифи за замовчуванням і прозорість цін: Уряди можуть вимагати від операторів чітко зазначати тарифи на послуги, надаючи споживачам всю необхідну інформацію для ухвалення обґрунтованих рішень. Це дозволяє забезпечити прозорість і уникнути маніпуляцій з цінами.
- Захист від необґрунтованих знижок або завищених цін: Держава може вжити заходів проти антиконкурентних практик, таких як завищення тарифів або демпінг, що негативно впливає на ринок.
- Гарантії якості послуг: Встановлення стандартів якості послуг і штрафів за невиконання цих стандартів може змусити компанії більш обґрунтовано встановлювати ціни, щоб забезпечити не тільки доступність, але й високу якість послуг. [1]

Політика держави спрямована на забезпечення доступності телекомунікаційних послуг для широких верств населення, особливо в віддалених і сільських регіонах. Державні органи можуть запроваджувати такі ініціативи:

- Програми цифровізації для забезпечення доступу до Інтернету в сільських місцевостях або в країнах з низьким рівнем доступу до технологій.

- Фінансова допомога для користувачів, наприклад, субсидії або соціальні тарифи для малозабезпечених верств населення.
 - Регулювання рівня доступності послуг для забезпечення рівних можливостей для всіх користувачів, незалежно від їхнього місця проживання або фінансового становища.
- Держава також грає важливу роль у боротьбі з монополізацією ринку телекомунікаційних послуг:
- Контроль за концентрацією ринку: Забезпечення конкуренції шляхом запобігання злиттям або поглинанням великих операторів, що може призвести до підвищення цін або погіршення якості послуг.
 - Дозволи на вхід нових учасників на ринок: Стимулювання конкуренції може включати підтримку нових компаній, які прагнуть зайти на ринок, і надання їм рівних умов для конкуренції з великими гравцями.

Висновки. Управління ціноутворенням в галузі телекомунікацій — це складний і багатогранний процес, який потребує постійного моніторингу ринку, впровадження інновацій та адаптації до змінних умов. Успішні компанії повинні орієнтуватися на розумне поєднання різних стратегій ціноутворення, що забезпечить максимальну вигоду для клієнтів і дозволить бізнесу залишатися конкурентоспроможним на ринку. Управління ціною на телекомунікаційні послуги є постійним викликом для операторів через необхідність балансувати між ціною, якістю послуг та конкуренцією на ринку. Телекомунікаційні компанії повинні постійно адаптувати свої стратегії, враховуючи зміни в попиті, нові технології, законодавчі зміни, а також економічні коливання.

Перспективи розвитку ціноутворення в галузі телекомунікацій включають подальшу диференціацію послуг, що дозволяє задовольнити індивідуальні потреби споживачів, а також використання новітніх технологій для підвищення ефективності та зниження витрат. У майбутньому можна очікувати активне впровадження гнучких цінових моделей, що надають більше свободи споживачам вибирати послуги відповідно до їхніх конкретних потреб і бюджетів.

Політика держави є важливим фактором, що визначає ціноутворення в телекомунікаціях, оскільки вона регулює тарифи, стимулює інвестиції в інфраструктуру, забезпечує доступність послуг і захищає права споживачів. Збалансоване регулювання дозволяє створити умови для ефективної конкуренції, що сприяє розвитку ринку та забезпечує споживачам доступ до високоякісних і доступних послуг.

Список літератури

1. Балабанова Л. В. Маркетинг : підручник. Київ : Знання-Прес, 2004. 645 с.
2. Бутенко Н. В. Маркетинг : підручник. Київ : Атіка, 2008. 300 с.
3. Гаркавенко С. С. Маркетинг : підручник. Київ : Лібра, 2007. 720 с.
4. Іванова Л. О. Маркетинг послуг : навчальний посібник. Львів : Видавництво ЛТЕУ, 2018. 508 с.
5. Король І. В. Маркетингові комунікації : навчально-методичний посібник. Умань : Візаві, 2018. 191 с.
6. Могилевська О., Слободяник А., Данилевська-Жугунісова О. Ключові аспекти ціноутворення як елемент маркетингової політики підприємства. Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 2. С. 140-145.
7. Палеха Ю. І, Палеха О. Ю. Маркетинг інформаційних продуктів і послуг. Київ : Ліра, 2020. 480 с.
8. Старостіна А. О., Кравченко В. А., Пригара О. Ю., Ярош-Дмитренко Л. О. Маркетинг: навчальний посібник. Київ : НВП «Інтерсервіс», 2018. 216 с.
9. Шканова О. М. Маркетингова товарна політика: навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 160 с.
10. Noble P. M., Gruca T. S. Industrial Pricing Strategies in Singapore and the U.S. : Same or Different? Asia Pacific Journal of Management. 1999. № 16 (2). P. 293–303.
11. Smit L., Van N. Selecting a pricing strategy : a statistical approach. Journal For New Generation Sciences. 2014. № 1. P. 1–10.
12. Cressman G. E. Value-based pricing. A state of the art review. 2012. P. 1–80.
13. Hinterhuber A. Customer value-based pricing strategies : why companies resist. Journal of Business Strategy. 2008. № 29(4). P. 41–50.

14. Dudu O. F., Agwu M. E. A Review of The Effect of Pricing Strategies on The Purchase of Consumer Goods. *International Journal of Research in Management, Science & Technology*. 2014. № 2(2). P. 88–102.
15. Nagle T. T., Hogan J. E. *The Strategy and Tactics of Pricing : a Guide to Growing More Profitably*. London: Pearson-Prentice Hall. 2006.

References:

1. Balabanova, L. V. (2004). *Marketing: Textbook* (2nd ed., rev. and add.). Znannia-Pres. [In Ukrainian].
2. Butenko, N. V. (2008). *Marketing: Textbook*. Atika. [In Ukrainian].
3. Harkavenko, S. S. (2007). *Marketing: Textbook* (5th ed., rev. and add.). Libra. [In Ukrainian].
4. Ivanova, L. O. (2018). *Marketing of services: Study guide*. Lviv Publishing House of Lviv University of Trade and Economics. [In Ukrainian].
5. Korol, I. V. (Comp.). (2018). *Marketing communications: Educational and methodological guide*. Vizavi. [In Ukrainian].
6. Mohylevska, O., Slobodyanyk, A., & Danylevska-Zhuhunisova, O. (2022). Key aspects of pricing as an element of enterprise marketing policy. *Economic Analysis*, 32(2), 140–145. [In Ukrainian].
7. Palyekha, Y. I., & Palyekha, O. Y. (2020). *Marketing of information products and services [Electronic resource]: Study guide for students of higher educational institutions*. Lira-K. [In Ukrainian]. URL:<http://elib.chdtu.edu.ua/e-books/3785>
8. Starostina, A. O., Kravchenko, V. A., Pryhara, O. Yu., & Yarosh-Dmytrenko, L. O. (2018). *Marketing: Study guide* (A. O. Starostina, Ed.). Interservice. [In Ukrainian].
9. Shkanova, O. M. (2003). *Marketing product policy: Study guide* (2nd ed., stereotyped). MAUP. [In Ukrainian].
10. Noble, P. M., & Gruca, T. S. (1999). Industrial Pricing Strategies in Singapore and the U.S.: Same or Different? *Asia Pacific Journal of Management*, 16(2), 293–303.
11. Smit, L., & Van Niekerk. (2014). Selecting a pricing strategy : a statistical approach. *Journal For New Generation Sciences*, 1, 1-10.
12. Cressman, G. E. (2013). Value-Based Pricing : A State-Of-The-Art Review. In: G. L. Lilien and Andersson J. *Spare Parts Pricing : pre-study for a pricing strategy at pon* (pp. 1-80). Gothenburg, Sweden: Chalmers University of Technology.
13. Hinterhuber, A. (2008). Customer value-based pricing strategies : why companies resist. *Journal of Business Strategy*, 29(4), 41-50.
14. Dudu, O. F., & Agwu, M. E. (2014). A Review of The Effect of Pricing Strategies on The Purchase of Consumer Goods. *International Journal of Research in Management, Science & Technology*, 2(2), 88-102.
15. Nagle, T. T., & Hogan, J. E. (2006). *The Strategy and Tactics of Pricing : a Guide to Growing More Profitably*. London: Pearson / Prentice Hall.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2025
Прийнята до публікації 22.02.2025

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК: 332.72.332.8

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2025-2-327-89-97>

ANALYSIS OF THE MARKETING ENVIRONMENT AND CONSUMER BEHAVIOR IN THE REAL ESTATE MARKET OF UKRAINE

Bondarenko M. Olena, PhD of Philosophy Sciences, associate professor, associate professor Department of Marketing and International Logistics, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

e-mail: 7871996@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9853-5051

Kushchak I. Daria, student of the 45/1 st group of the Faculty of International Economics, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

e-mail: dasha.kushak@gmail.com

ORCID: 0009-0000-7587-0535

Abstract. The aim of the article is to analyze the marketing environment and consumer behavior in the real estate market of Ukraine, particularly in Odesa, under economic, social, and wartime transformations. The study is based on the use of an analytical method to assess price dynamics in the primary and secondary markets, as well as the impact of external factors such as military actions, the COVID-19 pandemic, and energy crises. A comparative approach was applied to determine regional price formation characteristics and consumer behavior. Methods of structural-logical analysis, comparison, and generalization of research results were used. The methodological and informational basis of the study includes scientific papers, materials from periodicals, and Internet resources. They indicate the adaptation of the real estate market to crisis conditions: the primary market demonstrates price stability, while the secondary market exhibits greater dynamism. The key factors influencing demand include housing security, its autonomy, well-developed infrastructure, and participation in state programs such as "YeOselya" and "YeVidnovlennia". The role of digital channels in developers' marketing strategies is highlighted, particularly the use of social media and analytical platforms to attract clients. The article provides a comprehensive analysis of the adaptation of Ukraine's real estate market to crisis conditions, particularly under the influence of military actions, the COVID-19 pandemic, and energy crises. Key demand factors such as housing security, autonomy, infrastructure, and state programs are identified. The novelty of the study lies in the assessment of the impact of digital marketing strategies and regional price formation characteristics in the primary and secondary markets.

The article provides recommendations for adapting developers' marketing strategies to new market conditions, with a particular focus on security, affordability, and digitalization of processes. The study also emphasizes the importance of integrating state programs into sales strategies, which helps stimulate demand and increase sales volumes. The presented analysis will be useful for developers, marketers, and government agencies working on the recovery and development of the real estate market.

Keywords: Marketing environment, consumer behavior, real estate market.

АНАЛІЗ МАРКЕТИНГОВОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ

Бондаренко О. М., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: 7871996@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9853-5051

Кушак Д. І., студентка 4 курсу факультету міжнародної економіки, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: dasha.kushak@gmail.com

ORCID: 0009-0000-7587-0535

Анотація. Метою статті є аналіз маркетингового середовища та поведінки споживачів на ринку нерухомості України, зокрема в Одесі, в умовах економічних, соціальних та воєнних трансформацій. Дослідження базується на використанні аналітичного методу для оцінки динаміки цін на первинному і вторинному ринках, а також впливу зовнішніх факторів, таких як військові дії, пандемія COVID-19 та енергетичні кризи. Застосовано порівняльний підхід для визначення регіональних особливостей формування цін і поведінки споживачів. Використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення результатів дослідження. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet. Результати дослідження свідчать про адаптацію ринку нерухомості до кризових умов: первинний ринок демонструє стабільність цін, тоді як вторинний відображає більшу динамічність. Основними факторами, що впливають на попит, стали безпека життя, його автономність, розвинена інфраструктура

та участь у державних програмах, таких як «ЄОселя» та «Відновлення». Висвітлено роль цифрових каналів у маркетингових стратегіях забудовників, зокрема використання соціальних мереж та аналітичних платформ для залучення клієнтів. Стаття пропонує комплексний аналіз адаптації ринку нерухомості України до кризових умов, зокрема під впливом воєнних дій, пандемії COVID-19 та енергетичних криз. Визначено ключові фактори, що формують попит, такі як безпека житла, автономність, інфраструктура та державні програми. Новизна дослідження полягає в оцінці впливу цифрових маркетингових стратегій та регіональних особливостей формування цін на первинному і вторинному ринках. Практична значимість статті полягає в рекомендаціях щодо адаптації маркетингових стратегій забудовників до нових умов ринку, зокрема через акцент на безпеці, доступності та цифровізації процесів. Дослідження також підкреслює важливість інтеграції державних програм у стратегії продажів, що сприяє стимулюванню попиту та збільшенню обсягів продажів. Представлений аналіз стане корисним для забудовників, маркетологів та державних органів, які працюють над відновленням і розвитком ринку нерухомості.

Ключові слова: маркетингове середовище, поведінка споживачів, ринок нерухомості

JEL Classification: M310; R310; D120; H810

Problem Statement. The real estate market in Ukraine is one of the key segments of the national economy, undergoing significant transformations under the influence of both external and internal factors. The analysis is particularly relevant in the context of changes in consumer behavior caused by global and local challenges.

The full-scale military actions have had a major impact on demand structure, migration processes, housing affordability and the purchasing power of the population. The displacement of a large number of citizens from affected regions to safer areas has altered the geography of real estate demand.

The COVID-19 pandemic has transformed approaches to housing selection, leading to increased demand for private houses, larger apartments, and homes with comfortable conditions for remote work [1, pp. 38–43].

There has been active use of online tools in the process of selecting and purchasing real estate. The development of virtual tour technologies, online consultations, and electronic transactions has changed the marketing strategies of developers and agencies [2, pp. 346–355; 3, pp. 81–93; 4, pp. 423–431; 11, pp. 27–33].

In 2024, the real estate market demonstrated unique dynamics, influenced by migration, energy crises and government support programs.

The interest of Ukrainians in purchasing housing in recent years has correlated with the current situation on the front lines and the state of the energy sector. For example, during the mass power outages in the spring and summer of 2024, interest in buying apartments significantly declined. However, after the stabilization of energy supply, demand for housing returned to previous levels much faster than in similar situations in 2022–2023. This indicates that the demand for real estate is showing attempts to regain resilience even in crisis conditions.

The state program "YeOselya", which initially focused on the secondary market, began shifting towards new housing by the end of 2024. Under this program, most borrowers can now purchase apartments up to three years old, significantly increasing the attractiveness of newly built housing.

The war has also affected the structure of demand: the relocation of citizens from affected regions to safer areas, particularly Odesa, has significantly changed the geography of housing inquiries. Demand for housing in secure areas with well-developed infrastructure has grown substantially. This reflects changes in consumer behavior, as buyers now prioritize homes with autonomous energy supply systems and proximity to shelters.

The real estate market is also undergoing transformations under the influence of developers' marketing strategies. In particular, the role of digital communication channels, such as social media and virtual tours led by sales managers, has increased. These tools allow effective interaction with consumers even during periods of restrictions. Marketing has become more customer-focused, emphasizing safety, comfort, and the long-term stability of housing.

Analysis of recent research and publications. The problems of the marketing environment and consumer behavior in the Ukrainian real estate market have been analyzed mainly by domestic researchers.

Biletskyi I.V., in his work "Factors Influencing the Development of the Construction Sector of the Economy and the Real Estate Market of Ukraine" [1, p 38–43], examines the factors affecting the development of the construction sector and the real estate market in Ukraine. The author analyzes both external and internal factors that shape the dynamics of residential construction, investment flows, and the overall situation in the real estate market. He concludes that the Ukrainian real estate market operates under the influence of a multifactorial environment, which includes economic

indicators as well as social, demographic, and political aspects. Considering these factors is crucial for making effective managerial decisions in the field of residential construction.

The article by Burlaka L.F., "Analysis of the Functioning and Development Trends of the Residential Real Estate Market in Ukraine" [5, p. 35–40], is dedicated to analyzing the functioning and development trends of Ukraine's residential real estate market. The study examines the market's impact on the economy, its integration into the financial and industrial sectors. The author identifies a trend of increasing housing supply driven by financial incentives for developers and analyzes changes in demand structure. The article also addresses the issue of mortgage lending and the role of the state in market regulation.

Yelfimov O.O., in his work "Formation of the Residential Real Estate Market and Its State Regulation in Ukraine in Pre-War and War Periods" [6, p. 111–114], examines the formation of Ukraine's residential real estate market and its state regulation during pre-war and wartime periods. The study explores the rise in housing prices before 2022, the war's impact on demand reduction, the destruction of the housing stock, and the increase in rental costs. The author also discusses issues related to mortgage lending, economic factors affecting the market, and the prospects for housing reconstruction after the war.

Ivanchenko A.M., in the article "Analysis of the Activities of Construction Enterprises in the Ukrainian Real Estate Market" [7, p. 65–73], analyzes the operations of construction enterprises in Ukraine's residential and commercial real estate markets. The author examines key influencing factors, including investors, developers, and general market trends. Special attention is given to the shortcomings of the current regulatory framework governing the construction sector. The study explores the main drivers and barriers to implementing construction projects under modern conditions.

Authors Ilchuk O. and Myskyv H., in their work "Trends in Consumer Behavior Changes During Economic Crises in Ukraine and European Countries" [8], investigate shifts in consumer behavior in Ukraine and Europe during crises such as the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine. The study analyzes the impact of these crises on purchasing habits, the transition to online commerce, reduced spending on luxury goods, and the rise of patriotic consumption. The response of markets in Germany and Switzerland to economic challenges caused by the war is also examined.

Kobzan S., Pomortseva O., Sterndok E., and Zatkhei V., in their studies "Analysis of the Situation in the Ukrainian Real Estate Market During Martial Law" [9, pp. 696–704; 13, p. 498–507], explore factors affecting supply and demand, including military actions, economic instability, investment trends, and migration processes. The authors propose a forecast for market recovery: initially through the secondary housing market and commercial rentals, followed by investments in the primary market and industrial facilities.

The work by Krasnevych O., Pavlov K., and Yushchak A., "Theoretical Aspects of Studying the Ukrainian Residential Real Estate Market During a Wartime Economy" [10], is dedicated to analyzing the residential real estate market in Ukraine under wartime economic conditions. The authors examine the market structure, define its main submarkets (user market, financial assets market, development activities, and land market), and analyze key factors influencing investment decisions. Special attention is given to the role of state regulation and the prospects for market development after the war.

Poliakh S.S., in the article "Features of Consumer Behavior Changes in the Market Under Modern Conditions" [12, p. 69–76], analyzes shifts in consumer behavior in Ukraine under the influence of the COVID-19 pandemic and Russia's military aggression. The study examines factors determining purchasing decisions, such as economic instability, rising prices, security concerns, and brand trust. The author proposes the MAPPS model, which considers barriers, triggers, and drivers of consumer behavior changes under force majeure conditions.

Researchers Fisunen P.A. and Kuzmin V.V., in their works "Critical Analysis of the Marketing Communications Management System in the Real Estate Market in the Context of the Full-Scale War in Ukraine" [14] and "A Comprehensive Approach to Managing Marketing Communications in the Real Estate Market: Situation Analysis and Search for Prospects" [15], conduct an in-depth analysis of marketing communications management in the real estate market, considering wartime challenges. The studies explore issues of company competitiveness and the need to adapt communication strategies. The authors propose a model for effective marketing management that integrates communication potential, auditing, and strategic decision-making to support market development.

Despite the detailed study of Ukraine's real estate market as a whole, certain aspects, particularly regional characteristics, remain underexplored. One such region is Odesa, where the impact

of martial law, migration processes, and economic instability create a unique environment for analyzing the primary and secondary housing markets.

The identification of previously unresolved aspects of the broader issue. Thus, the real estate market in Ukraine, particularly in Odesa, has not been sufficiently studied in the literature since the beginning of the military actions to the present day, making it crucial for understanding overall trends and prospects. Comparing the primary and secondary markets allows for assessment of their dynamics, the identification of key influencing factors, and a deeper understanding of how these changes shape consumer behavior.

Research Objective. The aim of this article is to analyze marketing environment and consumer behavior in the Ukrainian real estate market, particularly in Odesa, amid economic, social and wartime transformations. The study is based on the analytical method to assess price dynamics in the primary and secondary markets, as well as the impact of external factors such as military actions, COVID-19 pandemic, and energy crises.

Main Material. The real estate market in Odesa exhibits interesting trends in price dynamics of the primary and secondary markets during the period from May 2023 to December 2024. Analyzing these changes helps assess how economic and social factors influence the cost per square meter of housing in the city.

The graph shows that prices in the primary market remain relatively stable throughout the specified period, with minor fluctuations, indicating developers' strategy to maintain price stability even in challenging conditions. Specifically, in May 2023, the average price per square meter of primary housing was \$950, and by December 2024, this figure fluctuated within a range of $\pm \$40$.

In contrast, the secondary market demonstrates greater dynamism. Price fluctuations are reflected more rapidly since supply in this market is more flexible, whereas the primary market is constrained by lengthy construction and investment processes. For example, in January 2024, the price rose to \$960, but by March, it had decreased to \$950.

Particular attention is drawn to the situation in February 2024, when the price of primary housing peaked at \$990 per square meter. This increase can be explained by heightened demand for new housing due to a decrease in military activity by the Russian Federation in the city, creating a greater sense of security among potential buyers. This stimulated interest in investing in new developments and boosted sales levels. At the same time, inflation should not be overlooked, as it also contributed to rising costs of construction materials and labor, further driving up primary housing prices.

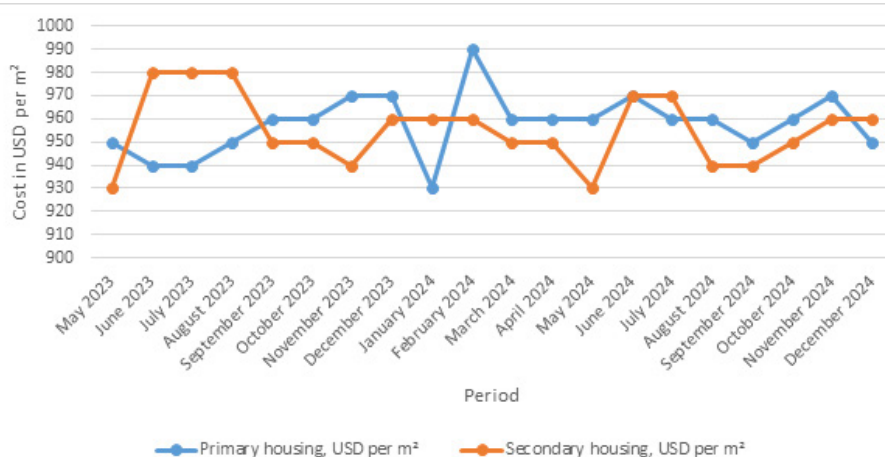

Figure. 1. Comparison of Price Dynamics in the Primary and Secondary Markets of Odesa

Source: Compiled by the authors based on data from the Ukrainian National Real Estate Portal LUN [17–18].

A comparative analysis shows that both market segments are gradually adapting to crisis conditions, indicating the beginning of a market balance recovery in Odesa's real estate sector.

The price differences between the primary and secondary real estate markets in Odesa exhibit distinct regional characteristics. Data analysis for 2024 provides insight into how economic, social, and infrastructural factors influence housing prices across different districts of the city.

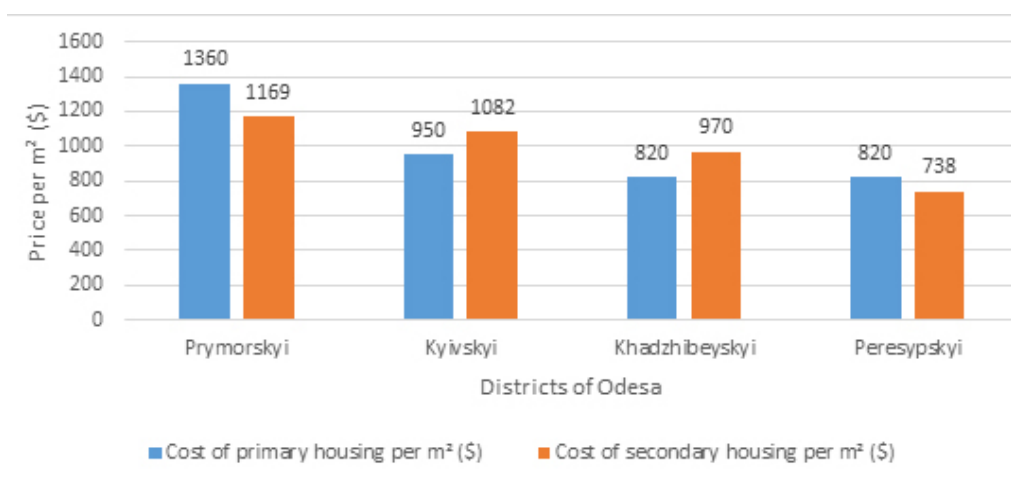

Figure. 2. Comparison of Prices in the Primary and Secondary Markets by Districts of Odesa (in \$/m², 2024)

Source: Compiled by the authors based on data from the Ukrainian national real estate portals DOM.RIA and LUN [16–18].

The graph shows that the highest prices in both the primary and secondary markets are observed in the Prymorskyi district. This is due to the high demand for housing in the area, driven by well-developed infrastructure, proximity to the city center, and the seaside. The average price per square meter in the primary market here is \$1,360, significantly exceeding prices in other parts of the city.

Kyivskyi district ranks second in terms of real estate prices. The average price in the primary market is \$950 per square meter, while in the secondary market, it reaches \$1,082. The price difference can be explained by the limited number of new developments and the popularity of secondary housing among local residents.

Khadzhibeyskyi and Peresyp districts offer the most affordable housing prices. The price per square meter in the primary market in these districts is \$820, while in the secondary market, it stands at \$970. This is largely due to their geographical location, which is often less convenient for residents seeking quick access to the city center.

Regional pricing trends clearly indicate that housing costs depend on infrastructure availability, proximity to the city center, and district popularity among investors. Prymorskyi district remains the most prestigious and expensive location, while more affordable prices in Peresyp and Khadzhibeyskyi districts attract buyers with mid-range incomes. This analysis highlights the importance of strategic planning for developers aiming to meet demand across different market segments.

According to LUN, a leading real estate analytics portal in Ukraine, as of early 2025, there are 80 new developments available for sale in Odesa. Of these, 46 offer installment plans from developers, 10 are accredited under the "YeOselya" program, and 1 is available through bank financing.

State programs, such as "YeOselya", play a significant role in stimulating demand in the primary housing market. In 2025, the share of transactions using preferential loans for purchasing property rights to housing under construction is expected to increase to 20-40 %, compared to 8-9 % in 2024. This growth is driven by changes in the program's conditions, including the accreditation of new developers, increased funding, and restrictions on the age of eligible housing.

The "YeVidnovlennia" program complements "YeOselya" by allowing victims of Russian military aggression to use housing certificates for purchasing new homes. In 2025, the program has been allocated 3 billion UAH, part of which will be directed to the primary market. These funds can also be used to cover the down payment under the "YeOselya" program.

The government's comprehensive approach to stimulating the primary real estate market through preferential loan programs and installment plans creates favorable conditions for revitalizing the construction sector. In 2025, state support is expected to ensure stable demand for new developments, driving sales and investments in housing under construction.

Developers are compelled to adapt their marketing communication strategies to new realities, taking into account shifting consumer priorities and evolving market conditions.

Purchasing real estate is an example of deferred demand, as consumers often postpone housing decisions for various reasons. Each year, the decision-making process becomes longer, influenced by growing financial risks, market instability and shifting consumer priorities. Under such conditions, developers and sales managers must put in more effort, implement effective marketing strategies and apply a personalized approach to retain customers and convince them in the benefits of purchasing property.

One of the key trends is the emphasis on housing security and well-developed infrastructure. In advertising campaigns, developers highlight features such as autonomous heating systems, energy supply solutions, and shelters. This approach aligns with modern consumer expectations and effectively addresses their primary concerns.

Another significant aspect is the use of digital channels for property promotion. Developers actively utilize social media, real estate analytics platforms like LUN, Google Ads, and other digital marketing tools.

Special attention is also given to state support programs, such as "YeOselya" and "YeVidnovlennia". Developers integrate these programs into their marketing strategies, emphasizing the benefits of participation. For instance, potential buyers are provided with detailed instructions on obtaining preferential loans or housing certificates, making homeownership more accessible for low-income groups.

The focus on affordability plays a crucial role in marketing campaigns. Developers offer favorable installment plans, minimal down payments, and transparent agreements, helping consumers overcome financial barriers to homeownership. This approach not only enhances trust in developers but also boosts sales volumes, even during economically challenging times.

Conclusion. The real estate market in Ukraine, particularly in Odesa, continues to adapt to crisis conditions caused by military actions, economic instability and changes in consumer priorities. The study confirmed that the primary market demonstrates relative price stability due to developers' strategies to maintain housing costs at a fixed level, whereas the secondary market is more dynamic and responsive to fluctuations in demand.

The key factors influencing home-buying decisions include housing security, autonomy, infrastructure availability and participation in state support programs.

One of the main drivers stimulating the primary real estate market is government initiatives, such as the "YeOselya" and "YeVidnovlennia" programs. The study confirmed that these programs play a significant role in boosting demand, providing opportunities to purchase newly built housing under favorable conditions. It is expected that the share of transactions involving state financing could increase to 40% in 2025, creating additional incentives for developers to expand their offerings in the primary market.

Developers' marketing strategies have undergone significant transformations, particularly due to the digitalization of the housing sales process. Virtual tours, active use of social media, online consultations, and analytical platforms have become the main tools for customer interaction. Developers are focusing on housing security, the availability of alternative energy sources, and property accessibility, all of which have a significant impact on consumer purchasing decisions. The use of digital channels enables companies to respond more effectively to shifts in demand and enhance the customer experience.

The analysis of Odesa's regional real estate market revealed significant price differences depending on the district. Prymorskyi district recorded the highest prices, driven by its well-developed infrastructure, proximity to the city center, and high investor demand. Kyivskyi district ranks second in terms of housing costs, while the most affordable options are found in Khadzhibeyskyi and Peresyp districts. This underscores the importance of geographical factors in property pricing and the need to consider these aspects when developing sales strategies.

The study showed that the real estate market of Ukraine, despite the crisis conditions, retains the potential for growth due to the flexibility of developers, state support and adaptation to changes in consumer behavior. The most promising areas of development remain investments in new buildings with improved living conditions, expansion of state support programs and further digitalization of the process of buying and selling real estate.

Given the challenges facing the market, further research is needed to explore mechanisms for stimulating demand, adapting marketing strategies to new realities and improving state initiatives to support the real estate sector.

This will contribute to the formation of a more stable market, fostering investment opportunities and promoting the development of the construction industry in Ukraine.

Список літератури

1. Білецький І. В. Фактори впливу на розвиток будівельного сектору економіки та ринку нерухомості України. Вісник Одеського національного університету. 2022. № 3(93). С. 38–43. URL: http://www.visnyk-onu.od.ua/journal/2022_27_3/9.pdf (дата звернення: 01.02.2025).
2. Бондаренко О. М., Стрій Л. О. Вплив сучасних digital-комунікацій на поведінку споживача. Бізнес Інформ. 2024. № 2. С. 346–355. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-2-346-355 (дата звернення: 01.02.2025).
3. Бондаренко О. М., Стрій Л. О. Основні підходи до створення сайтів у контексті digital-комунікації та взаємодії зі споживачами. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2024. № 9(322). С. 81–93. DOI: 10.32680/2409-9260-2024-9-322-81-92 (дата звернення: 01.02.2025).
4. Бондаренко О. М., Тарасенко І. В., Яворська О. М. Роль digital-комунікацій в залученні споживачів освітніх послуг. Бізнес Інформ. 2024. № 6. С. 423–431. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-6-751-751 (дата звернення: 02.02.2025).
5. Бурлака Л. Ф. Аналіз функціонування та тенденцій розвитку ринку житлової нерухомості України. Приазовський економічний вісник. 2019. № 6(17). С. 35–40. DOI: 10.32840/2522-4263/2019-6-7 (дата звернення: 02.02.2025).
6. Єлфімов О. О. Формування ринку житлової нерухомості та його державне регулювання в Україні у довоєнний та воєнний періоди. Сучасні вектори відновлення та розвитку України на засадах сталості та безпеки: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21 листопада 2023 року). 2023. DOI: 10.54929/conf_21_11_2023-07-08 (дата звернення: 01.02.2025).
7. Іванченко А. М. Аналіз діяльності будівельних підприємств на ринку нерухомості України. Вісник Національного університету водного господарства та інженерії навколишнього середовища. 2021. № 1(93). С. 65. DOI: 10.31713/ve120217 (дата звернення: 03.02.2025).
8. Ільчук О., Миськів Г. Тенденції зміни поведінки споживачів під час кризових явищ в економіці України та країн Європи. Економіка та суспільство. 2023. № 49. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-49-2 (дата звернення: 03.02.2025).
9. Кобзан С., Поморцева О., Штерндок Е. Аналіз ситуації на ринку нерухомості України під час військового стану. Тенденції та перспективи. Науковий збірник «InterConf+». 2023. № 32(151). С. 696–704. DOI: 10.51582/interconf.19-20.04.2023.074 (дата звернення: 03.02.2025).
10. Красневич О., Павлов К., Ющак А. Теоретичні аспекти дослідження ринку житлової нерухомості України під час воєнної економіки. Економіка та суспільство. 2023. № 48. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-48-34 (дата звернення: 05.02.2025).
11. Стрій Л. О., Чукурна О. П., Бондаренко О. М. Віртуальний маркетинг в комунікаціях. Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку». 2023. № 70. С. 27–33. DOI: 10.32782/infrastructure70-5. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/70_2023/7.pdf (дата звернення: 05.02.2025).
12. Полях С. С. Особливості зміни поведінки споживачів на ринку в сучасних умовах. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 1(9–10). С. 69–76. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.9-10.69 (дата звернення: 05.02.2025).
13. Поморцева О., Кобзан С., Штерндок Е., Затхей В. Аналіз ситуації на ринку нерухомості України під час військового стану. Тенденції та перспективи. InterConf. 2023. № 30(143). С. 498–507. DOI: 10.51582/interconf.19-20.02.2023.052 (дата звернення: 06.02.2025).
14. Фісуненко П. А., Кузьмін В. В. Критичний аналіз системи управління маркетинговими комунікаціями на ринку нерухомості в контексті повномасштабного воєнного вторгнення на територію України. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Економіка та управління. 2024. № 13. DOI: 10.54929/2786-5738-2024-13-03-01 (дата звернення: 06.02.2025).
15. Фісуненко П., Кузьмін В. Комплексний підхід до управління маркетинговими комунікаціями на ринку нерухомості: аналіз ситуації та пошук перспектив. Економіка та суспільство. 2024. № 62. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-62-85 (дата звернення: 01.02.2025).
16. RIA.com. Перевірена нерухомість на мапі. 2025. URL: <https://dom.ria.com/uk/prodazha-kvartir/odessa/ceny/> (дата звернення: 02.02.2025).
17. ЛУН Статистика. Статистика первинки, вторинки та оренди в Одесі. URL: <https://lun.ua/misto/stat/odesa> (дата звернення: 03.02.2025).

18. ЛУН Місто. «Оселя та «Відновлення: чим ці програми допоможуть первинці у 2025 році? URL: <https://lun.ua/misto/yeoselya-ta-yevidnovlennya-2025?srsId=AfmBOoqqLsCJ7JCbt64Tx9CVTWwB2QMGIqyoSQ4PGr79VeyMq4l2FnEU> (дата звернення: 03.02.2025).

References

1. Biletskyi, I. V. (2022). Factors influencing the development of the construction sector and the real estate market in Ukraine. *Visnyk Odeskoho Natsionalnoho Universytetu*, 3(93), 38–43. Retrieved from http://www.visnyk-onu.od.ua/journal/2022_27_3/9.pdf (accessed 01 February 2025). [In Ukrainian].
2. Bondarenko, O. M., & Strii, L. O. (2024). The impact of modern digital communications on consumer behavior. *Business Inform*, 2, 346–355. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-2-346-355> (accessed 01 February 2025). [In Ukrainian].
3. Bondarenko, O. M., & Strii, L. O. (2024). Key approaches to website development in the context of digital communication and interaction with consumers. *Naukovyj visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, 9(322), 81–93. <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-9-322-81-92> (accessed 01 February 2025). [In Ukrainian].
4. Bondarenko, O. M., Tarasenko, I. V., & Yavorska, O. M. (2024). The role of digital communications in attracting consumers of educational services. *Business Inform*, 6, 423–431. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-6-751-751> (accessed 02 February 2025). [In Ukrainian].
5. Burlaka, L. F. (2019). Analysis of the functioning and trends in the development of the housing real estate market in Ukraine. *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, 6(17), 35–40. <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-7> (accessed 02 February 2025). [In Ukrainian].
6. Yelfimov, O. O. (2023). Formation of the housing real estate market and its state regulation in Ukraine in pre-war and war periods. *Modern Vectors of Recovery and Development of Ukraine on the Principles of Sustainability and Security: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Kyiv, November 21, 2023)*. https://doi.org/10.54929/conf_21_11_2023-07-08 (accessed 01 February 2025). [In Ukrainian].
7. Ivanchenko, A. M. (2021). Analysis of the activities of construction enterprises in the real estate market of Ukraine. *Visnyk of the National University of Water Management and Environmental Engineering*, 1(93), 65. <https://doi.org/10.31713/ve120217> (accessed 03 February 2025). [In Ukrainian].
8. Ilchuk, O., & Myskyv, H. (2023). Trends in consumer behavior changes during economic crises in Ukraine and European countries. *Economy and Society*, 49. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-2> (accessed 03 February 2025). [In Ukrainian].
9. Kobzan, S., Pomortseva, O., & Shterndok, E. (2023). Analysis of the real estate market situation in Ukraine during martial law. *Trends and Prospects. Scientific Collection “InterConf+”*, 32(151), 696–704. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.04.2023.074> (accessed 03 February 2025). [In Ukrainian].
10. Krasnevych, O., Pavlov, K., & Yushchak, A. (2023). Theoretical aspects of research on the housing real estate market of Ukraine in a wartime economy. *Economy and Society*, 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-34> (accessed 05 February 2025). [In Ukrainian].
11. Strii, L. O., Chukurna, O. P., & Bondarenko, O. M. (2023). Virtual marketing in communications. *Electronic Scientific and Practical Journal “Market Infrastructure”*, 70, 27–33. <https://doi.org/10.32782/infrastructure70-5>. Retrieved from http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/70_2023/7.pdf (accessed 05 February 2025). [In Ukrainian].
12. Poliakh, S. S. (2022). Features of changes in consumer behavior in the modern market. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 1(9–10), 69–76. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.9-10.69> (accessed 05 February 2025). [In Ukrainian].
13. Pomortseva, O., Kobzan, S., Shterndok, E., & Zatkhei, V. (2023). Analysis of the real estate market situation in Ukraine during martial law. *Trends and Prospects. InterConf*, 30(143), 498–507. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.02.2023.052> (accessed 06 February 2025). [In Ukrainian].
14. Fisuneko, P. A., & Kuzmin, V. V. (2024). A critical analysis of the marketing communication management system in the real estate market in the context of a full-scale war in Ukraine. *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*, 13. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-03-01> (accessed 06 February 2025). [In Ukrainian].
15. Fisuneko, P., & Kuzmin, V. (2024). A comprehensive approach to managing marketing communications in the real estate market: situation analysis and search for prospects. *Economy*

and Society, 62. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-85> (accessed 01 February 2025). [In Ukrainian].

16. RIA.com. (2025). Verified real estate on the map. Retrieved from <https://dom.ria.com/uk/prodazha-kvartir/odessa/ceny/> (accessed 02 February 2025). [In Ukrainian].

17. LUN Statistics. (2025). Primary, secondary, and rental market statistics in Odesa. Retrieved from <https://lun.ua/misto/stat/odesa> (accessed 03 February 2025). [In Ukrainian].

18. LUN City. (2025). "YeOselya" and "YeVidnovlennia": How will these programs help the primary market in 2025? Retrieved from <https://lun.ua/misto/yeoselya-ta-yevidnovlennya-2025> (accessed 03 February 2025). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.02.2025

Прийнята до публікації 26.02.2025

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гриб С.А. аспірант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: sergysergy19@yahoo.com

ORCID: 0009-0008-5144-4134

Семенова В.Г. доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: semenova_vg@ukr.net

ORCID:0000-0001-5194-4878

Анотація. У статті розглядаються питання щодо напрямів державної підтримки інноваційної діяльності підприємницьких структур. Метою статті є дослідження стану інноваційного розвитку в Україні та можливості застосування міжнародних механізмів державної підтримки інноваційної діяльності. Для проведення дослідження використовувались наукові методи пізнання, аналізу, узагальнення, синтезу, аналітико-розрахунковий, графічний та системний методи. На основі проведеного дослідження виявлено наявність низки системних проблем в контексті забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної економіки, які обумовлені як кризовими явищами, поглибленими внаслідок широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, так і наявністю впливу внутрішніх негативних факторів. Зроблено висновки щодо доцільності ретельного вивчення та впровадження міжнародного досвіду державної підтримки інноваційної діяльності підприємницьких структур, до яких, зокрема, відноситься: застосування пільгового оподаткування, надання субсидій новаторам, застосування низки кредитних гарантій, використання інвестиційного податкового кредитування, пільгового режиму амортизаційних відрахувань тощо. Практична значимість дослідження полягає в можливості використання результатів для подальшого формування механізмів державної підтримки інноваційної діяльності.

Ключові слова: державна підтримка, інноваційна діяльність, підприємницькі структури, оподаткування, кредитні гарантії, міжнародний досвід.

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STATE SUPPORT FOR INNOVATION ACTIVITIES

Serhiy A. Hryb, postgraduate student, Department of Enterprise Economics and Entrepreneurship Organization, Odesa National University of Economics, Ukraine

e-mail: sergysergy19@yahoo.com

ORCID: 0009-0008-5144-4134

Valentyna H. Semenova, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of the Department of Enterprise Economics and Entrepreneurship Organization, Odesa National University of Economics, Ukraine

e-mail: semenova_vg@ukr.net

ORCID:0000-0001-5194-4878

Abstract. The article examines issues related to the directions of state support for innovative activity of entrepreneurial structures. The purpose of the article is to study the state of innovation development in Ukraine and the possibility of applying international mechanisms of state support for innovation activities. Scientific methods of cognition, analysis, generalization, synthesis, analytical-calculation, graphic and system methods were used to conduct the research. On the basis of the conducted research, the presence of a number of systemic problems in the context of ensuring the innovative development of the domestic economy was revealed, which are caused both by crisis phenomena deepened by the large-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, and by the presence of the influence of internal negative factors. These problems include: a decrease in the share of gross domestic product allocated to research and development, a reduction in the number of innovative products, etc. The author draws conclusions about the expediency of careful study and implementation of international experience of state support for innovation activities of business structures, which, in particular, include: the use of preferential taxation, provision of subsidies to innovators, application of a number of loan guarantees, use of investment tax crediting, preferential depreciation regime, etc. The practical significance of the research results is to identify the main directions for improving the system of state support for innovation and development of domestic entrepreneurial structures based on the foreign experience of a number of technologically advanced countries. The practical significance of the study lies in the possibility of using the results for the further formation of mechanisms for state support of innovative activity. Prospects for further research should be focused on identifying the main approaches to the formation of effective mechanisms for stimulating innovation development at the state and regional levels; searching for new directions and forms of support for innovation-active enterprises.

Keywords: state support, innovation, business structures, taxation, loan guarantees, international experience.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняної економіки сьогодні гальмується під впливом різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників: повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, що призвело до окупації частини території; постійні обстріли вітчизняних міст та поселень і руйнування майна підприємств, організацій, інфраструктурних об'єктів; посилення інфляційних процесів; здорожчання енергоносіїв та палива тощо. Зазначені чинники поглибили і до того вкрай вразливе становище вітчизняних підприємницьких структур, що змусило частину підприємців перенести свою діяльність за кордон, у більш сприятливі економічне середовище, або завершити підприємницьку діяльність.

Для реновації вітчизняної економіки потрібні будуть титанічні зусилля влади країни щодо формування сприятливого правового інституційного середовища, забезпечення реалізації сприятливої кредитно-фінансової політики, залучення іноземних інвестицій та симулювання і підтримки діяльності вітчизняних підприємств. Важливого значення набуває також відновлення та розбудова економіки України на засадах відповідності сучасним інноваційним тенденціям в технологіях та виробництвах, відповідності сучасним світовим стандартам. Саме підтримка інноваційної діяльності підприємницьких структур є важливою складовою формування ефективного організаційно-економічного механізму сприяння активізації розвитку підприємництва. Тому, зазначена проблематика даного дослідження є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо необхідності посилення державної підтримки інноваційної діяльності підприємницьких структур є предметом аналізування багатьох вчених та практиків. Серед них варто відмітити наукові дослідження з цього питання О.М. Файчук, О.В. Файчук, які розглядають інноваційну діяльність як рушійну силу розвитку економіки [1]. Л.В. Овчаренко досліджує роль державного регулювання у становленні інноваційного підприємництва [2]. О.М. Савастєєва, Т.О. Журавльова та Д.Ю. Скларова довели важливість фінансової підтримки державою інноваційного розвитку підприємств в сучасних умовах [3]. І.М. Кобушко та Е.І. Гусейнова досліджували шляхи покращення фінансування інноваційного розвитку в Україні [4].

Щодо міжнародного досвіду управління інноваційними процесами, то, на наш погляд, заслуговують на увагу наукові праці Н.В. Бошоти, Д.В. Шишоли [5], В. Касьяненко [6], І.А. Шовкуна [7], О.В. Ядранської [8] та багатьох інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на значну кількість наукових робіт, які присвячені питанням щодо доцільності та необхідності державної підтримки інноваційної діяльності та створення певних інституціональних механізмів забезпечення зазначених процесів, доречним вбачається уточнення та узагальнення необхідних шляхів та напрямів такої підтримки із застосуванням досвіду технологічно розвинених зарубіжних країн, які мають значний доробок у сфері підтримки інноваційного розвитку.

Метою статті є дослідження стану інноваційного розвитку в Україні та можливості застосування міжнародних механізмів державної підтримки інноваційної діяльності.

Основний матеріал. Вітчизняне законодавство, як і законодавство зарубіжних країн, містить цілу низку Законів та нормативних актів щодо регулювання інноваційної діяльності підприємств та організацій. До них, зокрема, відносяться наступні Закони: «Про інвестиційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні».

У статті 3. Закону України «Про інноваційну діяльність» зазначена мета державної інноваційної політики: «...Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції...» [9].

Також у зазначеному Законі наведені основні принципи державної інноваційної політики, до яких відносяться: забезпечення інноваційного розвитку економіки країни; формування основних пріоритетів інноваційного розвитку; створення нормативно-правової бази у зазначеній сфері; формування вітчизняного інноваційного потенціалу; підтримка взаємодії наукових установ, виробничого сектору, фінансово-кредитних організацій для забезпечення

потреб інноваційного розвитку; сприяння інноваційному підприємництву; розробка заходів щодо забезпечення міжнародної науково-технологічної кооперації та сприяння просуванню інноваційної продукції на міжнародні ринки; розвиток інноваційної інфраструктури; інформаційне та кадрове забезпечення інноваційної діяльності [9].

Наведений перелік основних принципів державної інноваційної політики є досить багатограним та охоплює різноманітні напрями державної підтримки новаторів. Проаналізуємо, яким чином реалізуються зазначені принципи у вітчизняній економіці. На рис. 1 відображена питома вага видатків з Валового внутрішнього продукту (ВВП) України у фінансуванні інноваційних розробок протягом останніх років.

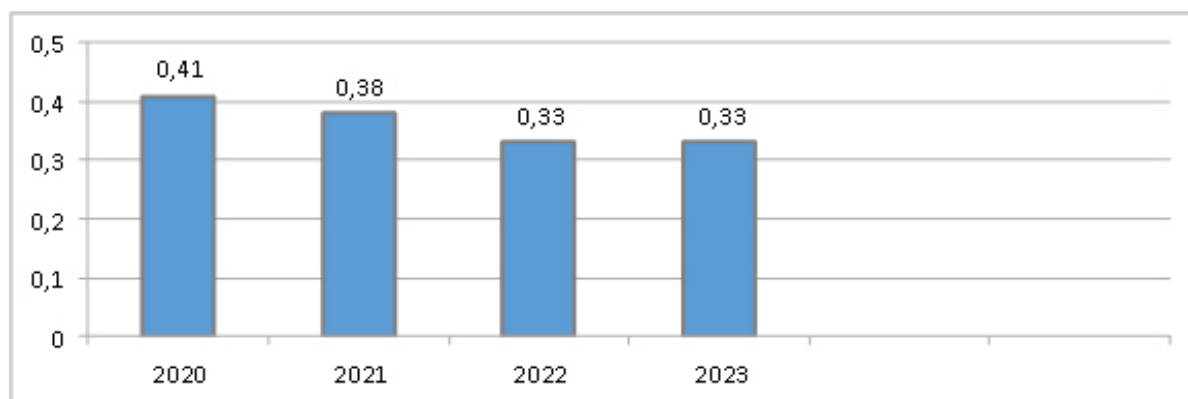

Рис. 1 Частка видатків на наукові дослідження і розробки у ВВП в Україні, %.

Джерело: складено авторами за матеріалами [10].

Аналіз даних, представлених на рисунку свідчить про щорічне зниження обсягів видатків на інноваційні розробки та дослідження з вітчизняного ВВП. Крім того обсяг видатків, на нашу думку, є надзвичайно низьким (наприклад, 0,33 % у 2023 році). Зменшення рівня видатків на інноваційний розвиток прямо та опосередковано відображається на загальних показниках розвитку вітчизняної економіки, на спроможності формувати ефективне бізнес-середовище та створювати нові технології тощо.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) щорічно оприлюднює показники Глобального інноваційного індексу, в якому відображаються показники інноваційного розвитку та рейтинг інноваційних позицій 132 країн світу. Показники рейтингу України за останні роки наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Рейтинг України в Глобальному інноваційному індексі

Складові рейтингу	2021	2022	2023
Загальна позиція в рейтингу, у т. ч. за такими складовими як:	49	57	55
-ринкове середовище;	88	102	104
-бізнес середовище;	53	48	48
-людський капітал та дослідження;	44	49	47
-інфраструктура;	94	82	77
-креативні результати;	48	63	37
-інституції;	91	97	100
-знання та технології	33	36	45

Джерело: складено авторами за матеріалами [11-13]

Аналіз показників в таблиці 1 свідчить про неоднозначні тенденції в динаміці окремих складових рейтингу України в Глобальному інноваційному індексі. Це свідчить, на нашу думку, про наявність системних проблем стосовно інноваційного розвитку вітчизняної економіки.

Безумовно, військові дії на території України внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації є сьогодні найважливішим гальмуючим чинником, який негативно впливає на усі економічні процеси в державі, зокрема, сприяє розвитку кризових явищ та інфляційних процесів. Постійне руйнування матеріально-технічної бази підприємницьких структур перешкоджає можливості нормального функціонування підприємств різних сфер діяльності, що спонукає підприємців «згортати» свою діяльність взагалі, або виводити бізнес-діяльність за кордон, в безпечне середовище. Також очевидно, що задекларовані в законодавчих документах напрями державної підтримки інноваційної діяльності підприємницьких структур потребують перегляду та корегування, зважаючи на сьогоднішні економічні та політичні реалії в Україні.

Нагальною необхідністю для захисту українських територій в період активних бойових дій на території країни є активізація інноваційних розробок щодо створення сучасних видів озброєння та військової техніки. Державна підтримка інноваційної діяльності у сфері оборонно-промислового комплексу України набуває сьогодні пріоритетного значення. Вона є важливою складовою стратегії національної безпеки та розвитку обороноздатності держави. Одним із ключових завдань є створення сприятливого законодавчого середовища для розвитку інновацій. Це передбачає зниження адміністративних бар'єрів, спрощення процедур державних закупівель та забезпечення прозорості контрактів, що дозволить ефективно залучати приватних інвесторів та міжнародні компанії до оборонної індустрії. Потребують також розширення програми фінансування стартапів у галузі оборони, що дає можливість новим компаніям вносити свої інноваційні розробки у сферу національної безпеки.

Для формування системи необхідних заходів доречно, на наш погляд, розглянути зарубіжний досвід державної підтримки інноваційного розвитку. Розвинені країни в наш час перманентних змін та кризових економічних і політичних явищ розробили ефективні запобіжні інструменти та механізми впливу на економіку своїх країн, які спираються на активне використання державних інституцій, законодавчого та нормативного поля для регулювання економічних процесів та сприяння їх розвитку.

Дослідники особливостей інноваційного розвитку зарубіжних технологічно розвинених країн виділяють наступні основні «...інструменти державного регулювання, а саме:

- 1) соціально-економічні та науково-технічні прогнози державної політики у галузі фінансів, цін, грошового обігу, відтворювальної, структурної політики тощо;
- 2) державно-адміністративні, загальноекономічні та ринкові регулятори;
- 3) регіональні програми, баланси та моделі оптимізації економічних процесів;
- 4) державні замовлення та сучасні контрактні системи;
- 5) індикативні механізми та регулятори діяльності державних підприємств та організацій різних форм власності;
- 6) механізм інтеграції регуляторів та структур» [14, С. 11].

Більш детально основні інструменти державного регулювання та підтримки інноваційної діяльності підприємницьких структур зарубіжних країн наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Основні інструменти державного регулювання та підтримки інноваційної діяльності підприємницьких структур в зарубіжних країнах

Країна	Інструменти
Велика Британія	Застосування пільгового оподаткування, надання субсидій новаторам, списання витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи на собівартість продукції та послуг, застосування низки кредитних гарантій
Сполучені Штати Америки	Впровадження пільгового оподаткування, використання інвестиційного податкового кредитування, пільгового режиму амортизаційних відрахувань, нарахування субсидій інноваційно активним підприємствам, планування цільових асигнувань з державного бюджету, зменшення сум оподаткування доходів на витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, які пов'язані з основною виробничою діяльністю

Федеративна Республіка Німеччина	Застосування цільових безоплатних субсидій та дотацій, оплата витрат на технічну експертизу, впровадження пільгового кредитування, системи страхування кредитів, забезпечення системи податкових знижок та пільг, застосування методів прискореної амортизації, використання цільових банківських кредитів
Французька Республіка	Застосування системи дотацій та субсидій, реалізація довгострокових позик, податкових кредитів та кредитних гарантій, впровадження пільгового оподаткування
Японська Держава	Впровадження системи пільгового кредитування, пільгового оподаткування, надання субсидій новаторам

Джерело: сформовано авторами за матеріалами [6]

Аналізуючи представлені в таблиці 2 напрями, можна зробити висновки, що основні акценти зроблені на підтримку інноваційно-активних підприємницьких структур переважно за рахунок надання можливостей (у вигляді пільгового кредитування та оподаткування та ін.) ефективно реалізувати інноваційні проекти та знизити економічні ризики, які супроводжують результати інноваційної діяльності в умовах невизначеності. Використання світового досвіду в забезпеченні, у тому числі, фінансовими ресурсами інноваційної діяльності підприємницьких структур, дозволить створити дієвий мотиваційний механізм для активізації процесів впровадження інноваційних проєктів в пріоритетні сфери економіки України.

Висновки. Світова економіка сьогодні перебуває під суттєвим впливом стрімких технологічних інноваційних процесів. Поява винаходів у різноманітних сферах виробництва вимагає від підприємницьких структур швидкого реагування на зміни та активного долучення до інноваційних розробок. Інноваційна діяльність є важливою складовою розвитку як окремих підприємницьких структур, так і економіки держави. Вплив негативних факторів, пов'язаних з військовими діями на території України суттєво поглибив проблеми в діяльності вітчизняних підприємств, що проявляється у скороченні витрат на інноваційні розробки і проєкти, зменшенні видів та кількості інноваційної продукції, зниженні інноваційної активності підприємств та організацій. Активізація інноваційної діяльності, зокрема у сфері оборонно-промислового комплексу, неможлива без прямої та опосередкованої державної підтримки цих процесів, що потребує формування якісно нових підходів у державному управлінні, визначення пріоритетних напрямів та сфер розвитку і формування дієвих механізмів стимулювання інноваторів. Важливого значення для реалізації цих складних завдань має визначення основних напрямів удосконалення системи державної підтримки інноваційної діяльності та розвитку вітчизняних підприємницьких структур на основі зарубіжного досвіду технологічно розвинених країн з врахуванням реалій та потреб вітчизняної економіки. Перспективи подальших наукових досліджень мають бути орієнтовані на визначення основних підходів щодо формування ефективних механізмів стимулювання інноваційного розвитку на державному та регіональному рівнях; пошук нових напрямів та форм підтримки інноваційно-активних підприємств.

Список літератури

1. Файчук О.М., Файчук О.В. Інноваційний процес як рушійна сила економічного зростання. Бізнес Інформ. № 10. 2013. С. 66–70.
2. Овчаренко Л.В. Роль державного регулювання у становленні інноваційного підприємництва в країнах з перехідною економікою. Наукові записки. 2013. Т. 21. С. 49–55.
3. Савастєєва О.М., Журавльова Т.О., Склярів Д.Ю. Державна фінансова підтримка інноваційної діяльності в національних умовах неоіндустріального розвитку. Економіка та суспільство. Випуск № 35. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-31>.
4. Кобушко І. М., Гусейнова Е. І. Шляхи покращення фінансування інноваційного розвитку в Україні з використанням міжнародного досвіду. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 2. С. 124–130.
5. Бошота Н.В., Шишоло Д.В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності. Молодий вчений. 2016. № 9. С. 14–18.

6. Касьяненко В. Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. № 4. 2011. С. 200–204.
7. Шовкун І.А. Моделі інноваційного розвитку: міжнародний досвід та уроки для України. *Проблеми науки*. 2012. № 8. С. 75–83.
8. Ядранська О.В. Зарубіжний досвід державного регулювання науки: основні форми та напрями. *Збірник наукових праць ДонДУУ. Серія: Державне управління*. 2016. Вип. 93, Т. 8. С. 63–69.
9. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення 11.01.2025).
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 12.01.2025).
11. Global Innovation Index 2021. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021/ua.pdf (дата звернення 12.01.2025).
12. Global Innovation Index 2022. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua.pdf (дата звернення 12.01.2025).
13. Global Innovation Index 2023. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub-2000-2023/ua.pdf (дата звернення 12.01.2025).
14. Ярова Н.В., Воркунова О.В., Баришнікова В.В. Зарубіжний досвід державної підтримки інноваційної діяльності (макро- та мікроекономічні аспекти). *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: 36. наук. праць*. 2023. № 2 (83). С. 5–18. DOI 10.31375/2226-1915-2023-2-05-18.

References

1. Faychuk O. M, Faychuk O.V. (2013). Innovation process as a driving force of economic growth. *Bisnes Inform*, 10, 66–70. [In Ukrainian].
2. Ovcharenko L.V. (2013). The role of state regulation in the formation of innovative entrepreneurship in countries with economies in transition. *Naukovi zapysky*, 21, 49–55. [In Ukrainian].
3. Savasteyeva O.M., Zhuravleva T.O., & Sklyarov D.Y. (2022). State financial support of innovation activity in the national conditions of neo-industrial development. *Ekonomika ta suspilstvo*, 35. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-31>. [In Ukrainian].
4. Kobushko I.M., Huseynova E.I. (2011). Ways to improve the financing of innovative development in Ukraine using international experience. *Marketyng I menedzhment innovatsii*, 2, 124–130. [In Ukrainian].
5. Boshota N.V., Shishola D.V. (2016). Foreign experience of state regulation of innovation activity. *Molodyi vchenyi*, 9, 14–18. [In Ukrainian].
6. Kasyanenko V. (2011). Foreign experience in managing the innovative potential of the economy and the possibility of its use in Ukraine. *Marketyng I menedzhment innovatsii*, 4, 200–204. [In Ukrainian].
7. Shovkun I.A. (2012). Models of innovative development: international experience and lessons for Ukraine. *Problemy nauky*, 8, 75–83. [In Ukrainian].
8. Yadranska O.V. (2016). Foreign experience of state regulation of science: main forms and directions. *Sbirnyk naukovykh pratz DonDUU. Seriya: Derzhavne upravlinja*, 93, (8), 63–69. [In Ukrainian].
9. Pro innovatziyny dijalnist: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002p. № 40-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (accessed 11 January 2025). [In Ukrainian].
10. Ofitziynyi sajt Derzhavnoji sluzhby stystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 12 January 2025). [In Ukrainian].
11. Global Innovation Index 2021. Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021/ua.pdf (accessed 12 January 2025).
12. Global Innovation Index 2022. Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua.pdf (accessed 12 January 2025).
13. Global Innovation Index 2023. Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub-2000-2023/ua.pdf (accessed 12 January 2025).
14. Yarovaya N.V., Vorkunova O.V., & Baryshnikova V.V. (2023). Foreign experience of state support for innovation activity (macro- and microeconomic aspects). *Rosvytok metodiv upravlinnja ta gospdaruvannja na transporti: Sbirnyk naukovykh pratz*, 2, (83), 5–18. DOI 10.31375/2226-1915-2023-2-05-18. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.02.2025

Прийнята до публікації 20.02.2025

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ДЬО ДІЛІДЖЕНС ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Муконін О.В., аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: advokat.mukonin@gmail.com
ORCID:0009-0008-8770-0080

Анотація. У період воєнного стану в Україні ефективність роботи підприємств можна підвищити шляхом злиття або поглинання. Щоб виявити всі можливі ризики при об'єднанні підприємств, доцільно проводити процедуру дьо ділідженсу — комплексного аналізу діяльності компаній. Метою цієї статті є детальне вивчення порядку проведення дьо ділідженсу під час злиття та поглинання підприємств у період воєнного стану. У статті висвітлено визначення дьо ділідженсу, його законодавчі умови в Україні, а також види дьо ділідженсу, що найчастіше застосовуються. Для дослідження використано наукові методи спостереження, систематизації, узагальнення та порівняння. Досліджені особливості ринку злиття і поглинань, інвестицій в найпривабливіші галузі економіки України. Виявлені основні труднощі при проведенні процедури дьо ділідженс під час ситуації, спричиненої воєнним станом. Надані рекомендації щодо більшої ефективності здійснення процедури дьо ділідженс для підприємств України.

Ключові слова: дьо ділідженс, злиття, поглинання, інвестиційні угоди, ризик, підприємство, об'єднання.

FEATURES OF CONDUCTING THE DUE DILIGENCE PROCEDURE DURING MARTIAL ARTS IN UKRAINE

Mukonin V. Olexandr, Postgraduate Student, Department of Economics, Law and Business Administration, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: advokat.mukonin@gmail.com
ORCID::0009-0008-8770-0080

Abstract. During the period of martial law in Ukraine, the efficiency of enterprises can be increased by mergers or acquisitions. In order to identify all possible risks when merging enterprises, it is advisable to conduct a due diligence procedure - a comprehensive analysis of the activities of companies. The purpose of this article is to study in detail the procedure for conducting due diligence during mergers and acquisitions of enterprises during martial law. The article highlights the definition of due diligence, its legislative conditions in Ukraine, as well as the types of due diligence that are most often used. The research used scientific methods of observation, systematization, generalization and comparison. The features of the merger and acquisition market, investments in the most attractive sectors of the Ukrainian economy were studied. Due diligence is a comprehensive and systematic process of assessing, verifying, and analyzing information before making business decisions, investments, partnerships, or acquisitions. It helps identify risks, opportunities, and compliance issues. The due diligence procedure for martial law in Ukraine involves a thorough examination of legal, financial, and operational aspects to mitigate risks and ensure compliance with national standards. The due diligence procedure during martial law in Ukraine becomes especially important due to increased risks and the need to comply with national regulations. It involves a detailed analysis of legal, financial, and operational aspects to minimize risks and ensure adherence to national standards. First and foremost, it is essential to thoroughly check the legal compliance of the business under martial law. This includes reviewing temporary restrictions or changes in legislation that may affect operations, as well as verifying whether licenses, permits, and agreements need to be adjusted during martial law. It is also important to assess potential risks related to non-compliance with temporary regulations or violations of legal norms.

The main difficulties in conducting the due diligence procedure during the situation caused by martial law were identified. Recommendations were given for greater efficiency in implementing the due diligence procedure for Ukrainian enterprises.

Keywords: due diligence, mergers, acquisitions, investment transactions, risk, enterprise, association.

JEL Classification: L260; K200; M210

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації спостерігається зростання ділової активності через об'єднання, продаж, поглинання підприємств, відкриття філій у різних регіонах та залучення іноземних інвестицій. Інкорпорація та консолідація капіталу є характерними для всіх рівнів економіки. З одного боку, це створює додаткові джерела фінансування, сприяє зростанню зайнятості, збільшенню обсягів виробництва та оновленню основного капіталу. З іншого боку, це підвищує юридичні та фінансові ризики, які можуть призвести до втрати активів та зниження привабливості бізнесу.

Ефективним способом мінімізації цих ризиків є проведення комплексної перевірки - дьо ділідженсу, що охоплює організаційні, юридичні та економічні аспекти діяльності підприємства.

У розвинених країнах дью ділідженс є невід'ємною частиною інвестиційного процесу та проводиться перед:

- придбанням або продажем бізнесу,
- укладенням договорів про співробітництво,
- наданням великих банківських кредитів,
- злиттям або поглинанням компаній,
- іншими випадками, пов'язаними з інвестиційними ризиками.

В Україні процедура дью ділідженсу ще недостатньо розвинена та потребує детального вивчення. Військовий стан в Україні спричинив серйозні економічні наслідки для вітчизняних підприємств, і одним із способів збереження їхньої діяльності є об'єднання шляхом злиття або поглинання. Однак цей процес має здійснюватися відповідно до чинного законодавства, щоб уникнути порушення інтересів сторін. Саме для цього доцільно застосовувати дью ділідженс як спеціальний аудит підприємницьких структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сутності, класифікації та порядку проведення дью ділідженсу здійснювали такі українські науковці, як М.Д. Балджи, Н.В. Доброва, В.А. Карпов [1], А.М. Безус, К.В. Шафранова, М.Б. Шевчун [2], Л.В. Гуцаленко [3], К. Гасанова, Л.О. Бойко [4], Н.В. Кармазіна [5], В. М. Костинська [6] та інші.

Іноземні аудиторські та консалтингові компанії мають різні підходи до розуміння дью ділідженсу. Одні зосереджуються на вивченні фінансового стану та ринкових позицій компанії, тоді як інші акцентують увагу на комплексному зборі, перевірці та аналізі інформації для оцінки ризиків, пов'язаних із інвестиціями.

Л. В. Гуцаленко вважає, що дью ділідженс – це комплексне дослідження бізнесу, спрямоване на захист інвестицій від негативних факторів та мінімізацію підприємницьких ризиків шляхом виявлення слабких місць у діяльності компанії та їх усунення в майбутньому [1]. А.М. Безус, К.В. Шафранова та М.Б. Шевчун підкреслюють важливість проведення дью ділідженсу для адекватної оцінки ризиків та визначення максимально допустимої ціни придбання підприємства в умовах розвиненої економіки [2].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених проведенню дью ділідженсу, питання сутності його видів залишаються недостатньо вивченими. Науковці лише зазначають їх наявність та надають не достатньо повний перелік. Крім того, в існуючих роботах основна увага зосереджена на загальній процедурі дью ділідженсу, без детального аналізу процесів злиття та поглинання підприємств, особливо в умовах воєнного стану, що триває в Україні майже три роки. Отже, вважаємо необхідним здійснити комплексне дослідження проведення дью ділідженсу саме в контексті злиття та поглинання підприємств в умовах воєнного стану в Україні.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення порядку проведення дью ділідженсу під час злиття та поглинання підприємств в умовах воєнного стану в Україні. Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: з'ясувати суть та важливість процедури дью ділідженсу; встановити відмінності між процесами злиття та поглинання підприємств; ідентифікувати та детально описати види дью ділідженсу в умовах воєнного стану; дослідити етапи та схему проведення дью ділідженсу при злитті та поглинанні; проаналізувати ключові показники діяльності українських підприємств, що об'єдналися в останні роки; виявити основні труднощі, які виникають під час проведення дью ділідженсу в період воєнного стану; розробити рекомендації для вдосконалення процедури дью ділідженсу на українських підприємствах.

Основний матеріал. Перед впровадженням інвестиційних проектів необхідно застосовувати методи діагностики, що дозволяють виявити як сильні, так і слабкі сторони діяльності підприємства та оцінити можливість підвищення фінансових результатів, незважаючи на внутрішні та зовнішні кризи. Діагностика повинна мати системний підхід, охоплюючи як оцінку поточного фінансово-господарського стану, так і розробку стратегії подальшого розвитку.

У міжнародній практиці таку комплексну діагностику здійснюють за допомогою Due diligence (з англійської – «належна сумлінність»). Це система аналітичних і оперативних заходів, спрямованих на всебічну перевірку законності та комерційної доцільності запланованої угоди, інвестиційного проекту або процедури. Метою є мінімізація або уникнення підприємницьких ризиків, зокрема правових, податкових, політичних та маркетингових.

Аналізуючи суть Due diligence, слід зазначити, що він поєднує методи якісної та кількісної діагностики підприємств, що сприяє зниженню економічних ризиків і прийняттю обґрунтованих управлінських рішень. Погоджуючись із думкою Л. В. Гуцаленко, ризик як

економічна категорія є невід'ємною частиною облікової інформаційної системи [3, с.56]. Проблема ризику стає ще складнішою через необхідність уточнення предмета бухгалтерського обліку в умовах глобальної інформаційної економіки, що змінює економічні відносини.

Через невизначеність бізнес-середовища Due diligence спрямований на виявлення слабких місць і розробку заходів для їх усунення в майбутньому. У сучасному ринковому середовищі, що супроводжується кризовими явищами та ризиками в усіх сферах діяльності, підприємствам необхідно зосереджуватися на розробці ефективної стратегії розвитку. Її стабільність можна забезпечити шляхом залучення інвестиційного капіталу від нових ділових партнерів.

На сьогодні процеси злиття та поглинання є одним із найбільш дієвих інструментів для підвищення ефективності економічної діяльності, посилення інвестиційної привабливості та збільшення загальної вартості активів завдяки ефекту синергії. Основною метою цих процесів є зростання бізнесу та зміцнення стратегічної позиції на ринку.

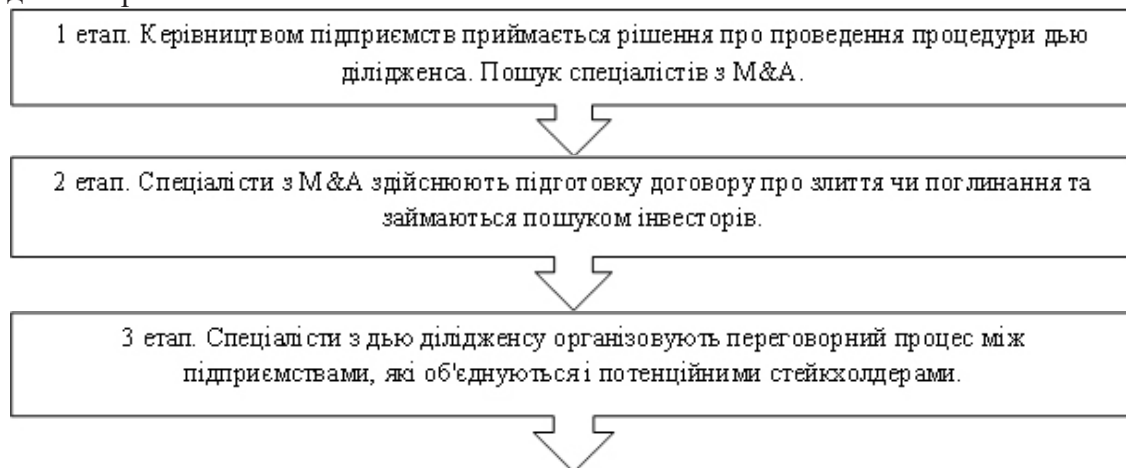
В умовах воєнного стану в Україні підприємства стикаються з низькою привабливістю для інвесторів, тому злиття та поглинання стають іноді єдиним способом підвищення конкурентоспроможності. Це дає змогу збільшити капіталізацію, знизити ризики ведення бізнесу та досягти нових висот в умовах складної економічної ситуації.

Необхідно зазначити, що в українському законодавстві терміни «злиття» та «поглинання» майже не мають чіткого визначення. У статті 104 Цивільного кодексу України (ЦКУ) вказано, що діяльність юридичної особи припиняється внаслідок передачі всього майна, прав і обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам у разі злиття, приєднання, поділу, перетворення або ліквідації. Проте чітке визначення поняття «злиття» в ЦКУ не надається. Термін «поглинання» в Цивільному кодексі взагалі не згадується [7].

У свою чергу, Господарський кодекс України (ГКУ) зазначає, що злиття та приєднання є способами припинення діяльності суб'єктів господарювання, однак і в ньому не визначено терміни «злиття» та «поглинання» [8]. Згідно із Законом України «Про господарські товариства», злиття та поглинання є способами реорганізації підприємств [9]. У Законі України «Про акціонерні товариства» термін «злиття» визначено чітко [10]. Згідно зі статтею 83 цього нормативного акту, злиття акціонерних товариств означає створення нового акціонерного товариства – правонаступника, до якого переходить усе майно, права та обов'язки двох або більше акціонерних товариств одночасно з їх припиненням. У міжнародній практиці терміни «злиття» та «поглинання» об'єднуються під одним поняттям «M&A» (від англ. mergers and acquisitions). Це явище зазвичай розглядається як один із способів розширення бізнесу, збільшення діяльності компанії та її впливу на ринку.

В Україні, згідно з Податковим кодексом (ст. 98), злиття визначається як передача майна одного підприємства до статутних капіталів інших підприємств, що призводить до ліквідації суб'єкта господарювання, який зливається з іншим. Національний стандарт бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» (НП(С)БО 19) визначає об'єднання підприємств як процес злиття окремих суб'єктів господарювання в одне підприємство з метою збільшення доходів та зниження витрат [11]. Однак норми НП(С)БО 19 не поширюються на об'єднання підприємств через злиття, що дозволяє зробити висновок, що цей стандарт стосується переважно процесу поглинання підприємств, хоча термін «поглинання» в ньому не вживається.

Загальний процес злиття та поглинання підприємств складається та його основні етапи, наведемо на рис. 1.

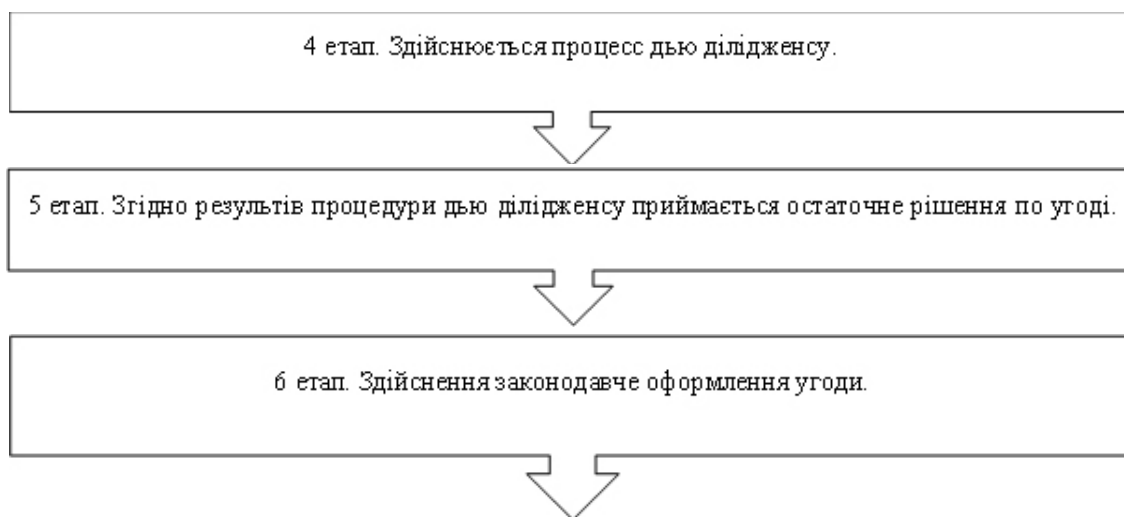

Рис. 1. Основні етапи проведення процедури дью ділідженс

Джерело: складено автором за матеріалами [6]

Як видно, процес дью ділідженс здійснюється перед прийняттям остаточного рішення про злиття чи поглинання підприємств і є обов'язковою умовою для успішного здійснення угоди об'єднання. Метою процедури є перевірка, чи є запропонована ціна та умови угоди вигідними та чи мінімізують потенційні ризики, що супроводжують ці процеси. Дью ділідженс проводиться зовнішніми фахівцями в різних сферах, зокрема, розглядаються різні аспекти діяльності підприємств. Під час злиття чи поглинання підприємства часто намагаються приховати негативні аспекти свого бізнесу. Тому ризики, які виявляються під час дью ділідженс, є основною увагою для покупця або для всіх учасників злиття. Результати процедури дозволяють підприємству-покупцю зрозуміти, як функціонує бізнес підприємства-продавця, які синергії можуть виникнути в результаті злиття чи поглинання, а також виявити можливості для розвитку і інвестицій, що принесуть додатковий прибуток. Крім того, аналізуються витрати компанії та можливості їх оптимізації. Процес дью ділідженс під час злиття та поглинання поділяється на кілька видів: правовий, фінансовий, економічний, технологічний, податковий, операційний, комерційний, маркетинговий, екологічний, політичний, кадровий тощо. Попри воєнний стан, в Україні у 2024 році кількість угод M&A вартістю понад \$0,5 млн зросла на понад 20% порівняно з 2023 роком і досягла 113 угод (проти 91 угоди у 2023 році) [12]. Іноземні інвестори становили 45% від загальної кількості угод, а у вартісному вираженні — 60% (табл.1).

Таблиця 1

Структура інвестиційних угод за галузями в Україні у 2024 році

Галузь	Кількість угод	Вартість угод, млн \$
ІТ, технології та телекомунікації	41	496
Будівництво та нерухомість	29	202
Сільське господарство	11	129
Добувна промисловість	8	102
Інші	24	242
Всього	113	1170

Джерело: складено за матеріалами [13]

У галузевому розрізі, як за кількістю угод, так і за їх обсягом, лідером став сектор ІТ, технологій та телекомунікацій, на який припало \$496 млн та 41 угода. На другому місці за обсягом угод знаходяться будівельний сектор і сектор нерухомості, які залучили \$202 млн і 29 угод. Третім за інвестиційною активністю був сектор сільського господарства, де було здійснено принаймні 11 значних угод на суму \$129 млн. Також у фокусі інвесторів

залишалася добувна промисловість, в яку було інвестовано понад \$100 млн у рамках 8 угод (рис. 2).

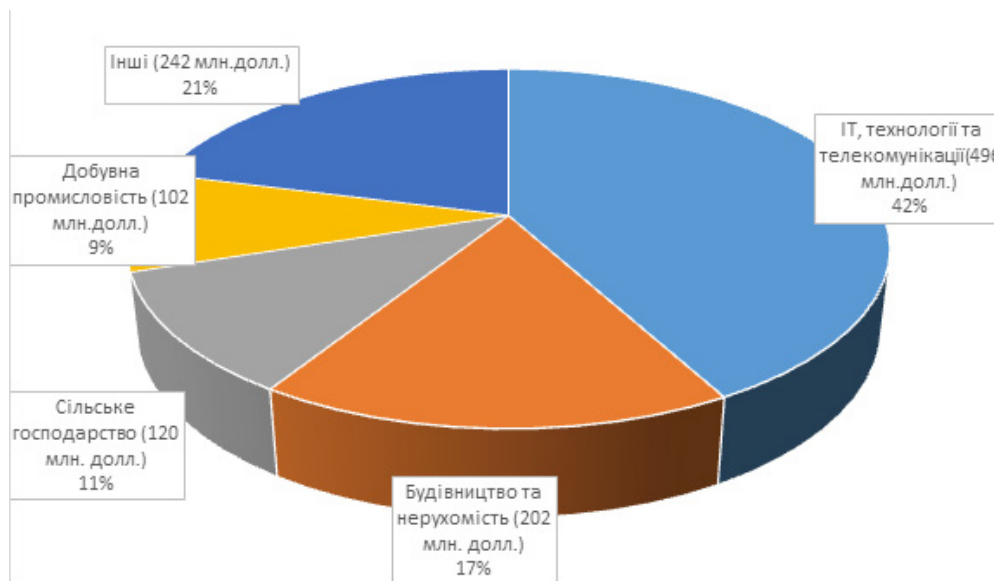

Рис. 2. Вартість інвестиційних угод в Україні у 2024 році за секторами

Джерело: складено за матеріалами [13]

Основними факторами, які впливали на активність ринку M&A у 2024 році, стали:

- Законодавчі обмеження щодо виведення капіталу з України, що змушувало корпоративний сектор розглядати можливості придбання активів в інших країнах або реінвестування прибутку.
- Хвиля релокації підприємств з прифронтових регіонів, таких як Харківська, Запорізька, Чернігівська, Сумська та Дніпропетровська області, створила попит на купівлю активів у центральних і західних регіонах України.
- Проблеми бізнесу, зокрема значне кредитне навантаження, підвищення собівартості виробництва, зниження споживчого попиту, складнощі з бронюванням працівників, збільшення податкового тиску та тиск з боку держави, сприяли збільшенню кількості стресових активів на ринку.
- Еміграція власників бізнесу за кордон і необхідність швидкого виходу з активів.
- Розвиток оборонного сектору, що спричинив попит на об'єкти нерухомості для організації виробничої діяльності.
- Політичні переслідування власників бізнесу.
- Нове приватизаційне законодавство, яке передбачає реалізацію державного майна за привабливими цінами через конкурси [13].

Необхідно зазначити, що процедура дью ділідженсу має деякі схожості з повним аудитом підприємства. Однак основною відмінністю є те, що під час аудиту перевіряються лише минулі господарські операції та їх вплив на достовірність фінансової звітності. У випадку дью ділідженсу, окрім перевірки здійснених у минулому операцій, надаються також прогнози щодо подальшого розвитку підприємства, оцінка можливостей зростання та ризиків втрати інвестиційних ресурсів. Ці прогнози є особливо важливими для інвесторів, оскільки допомагають їм оцінити перспективи розвитку та потенційні ризики в процесі злиття або поглинання.

Процес дью ділідженсу при злитті та поглинанні має на меті виявлення всіх можливих ризиків, і необхідно враховувати, що в умовах воєнного стану з'являються нові ризики, а свобода ведення бізнесу значно обмежується. Основні вимоги, які обмежують діяльність бізнесу під час воєнного стану, включають:

1. Трудова повинність працівників: Це означає, що згода працівника та керівника на залучення до трудової повинності не потрібна. Також роботодавець має зберігати місце роботи для працівників, що створює додаткові труднощі у веденні бізнесу.
2. Комендантська година: Військове командування може обмежити перебування працівників на вулиці в певний час доби, що ускладнює виконання робочих обов'язків,

оскільки працівники можуть не встигати добиратися на роботу чи з роботи.

3. Заборона масових зібрань: Страйки заборонені, що може мати як позитивний, так і негативний ефект для підприємств. З одного боку, це забезпечує стабільність у роботі підприємств, а з іншого боку, працівники, не маючи можливості виражати свої вимоги через страйки, можуть звільнитися за власним бажанням.

4. Особливий режим виїзду та пересування: Блокпости, перевірка документів та обмеження пересування можуть ускладнити доставку сировини та матеріалів на підприємства, а також готової продукції покупцям.

5. Примусове відчуження майна: Військові адміністрації мають право вилучати майно підприємств для потреб оборони.

6. Підвищена увага до засобів масової інформації: В умовах воєнного стану медіа можуть підлягати більшій цензурі, що також впливає на загальну інформаційну ситуацію.

Ці фактори слід враховувати при проведенні дью ділідженсу під час воєнного стану в Україні [6].

Отже, під час воєнного стану військові адміністрації мають право здійснювати регулювання діяльності підприємств у певних галузях, зокрема телекомунікацій, поліграфії, видавництві, телерадіоорганізаціях та інших підприємствах засобів масової інформації. Крім того, вони можуть втручатися в господарську діяльність підприємств, що займаються торгівлею алкогольними напоями, а також виробництвом і реалізацією лікарських засобів.

Також, військові адміністрації мають право встановлювати ставки місцевих податків, що впливає на фінансові результати підприємств, зокрема під час воєнного стану.

У зв'язку з цими факторами, при проведенні дью ділідженсу під час злиття та поглинання підприємств важливо враховувати усі обмеження та ризики, пов'язані з воєнним станом.

Перш за все, варто перевірити розташування виробничих потужностей, оскільки юридична адреса не завжди точно відображає фізичне місцезнаходження підприємства. Враховуючи різну безпекову ситуацію в різних регіонах України, це може бути критичним фактором. Також важливо проаналізувати контрагентів підприємства, зокрема постачальників та покупців, оскільки їх знаходження у зонах активних бойових дій може спричинити зриви у постачанні сировини та затримки з платежами.

Особливу увагу слід приділити перевірці кадрів, зокрема виробничих та управлінських працівників, з огляду на мобілізацію або евакуацію. Потрібно з'ясувати, скільки працівників підлягають мобілізації або мають бронь, а також оцінити можливість евакуації працівників у разі загострення ситуації в Україні.

Ці фактори є важливими для правильної оцінки ризиків і прийняття обґрунтованих рішень під час дью ділідженсу у процесі злиття та поглинання підприємств в умовах воєнного стану.

Враховуючи особливості воєнного стану, процес дью ділідженсу при злитті та поглинанні підприємств стає критично важливим для успішної реалізації угоди. Війна значно збільшує кількість ризиків для функціонування підприємств, що робить процедуру дью ділідженсу не лише доцільною, але й вкрай необхідною. Процес може тривати від тижня до кількох місяців в залежності від розмірів підприємства, складності його діяльності та необхідності залучення зовнішніх експертів, особливо у випадках, коли об'єднуються спеціалізовані підприємства. Важливою умовою успішного дью ділідженсу є своєчасний доступ до всіх необхідних документів та інформації, а також співпраця з кваліфікованими консультантами, які забезпечать комплексну оцінку ситуації.

З огляду на вплив війни на економіку, процес дью ділідженсу не повинен затягуватись, оскільки швидкість ухвалення рішення може бути важливою для мінімізації негативних наслідків. Тому доречно замовляти процедуру дью ділідженсу консалтинговим фірмам з фахівцями у сфері аудиту, фінансового аналізу та права, які здатні оперативно та якісно оцінити ризики.

Висновки. В результаті проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки: перед прийняттям рішення про злиття та поглинання підприємств у період воєнного стану необхідно обов'язково провести процедуру дью ділідженсу для отримання достовірної інформації про безпеку інвестицій та привабливість умов угоди для всіх сторін. У зв'язку з новими ризиками, зумовленими війною, процедура потребує адаптації та розширення, щоб охопити більший спектр ризиків, включаючи можливість втрати бізнесу.

Необхідно розробити нові методи оцінки таких ризиків, що дозволить забезпечити точність результатів дью ділідженсу. Зокрема, подальших наукових досліджень потребує процедура правового дью ділідженсу в умовах воєнного стану, щоб відобразити всі нові обставини.

Список літератури

1. Використання Due Diligence в обґрунтуванні передінвестиційних рішень у секторах національної економіки : колективна монографія / Балджи М.Д., Доброва Н.В., Карпов В.А. [та ін.]; Одеський національний економічний університет. Одеса : ПромАрт, 2018. 335 с.
2. Безус А.М., Шафранова К.В., Шевчук М.Б. Застосування процедури дью ділідженс як важеля зменшення інформаційних ризиків при здійсненні емісії цінних паперів. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 9. С. 50–53.
3. Гуцаленко Л.В. Дью ділідженс – гарант успішності інвестиційного проекту в бізнес-сфері. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 7. С. 20–31.
4. Гасанова К., Бойко Л.О. Податковий due diligence як ефективний спосіб усунення або зменшення податкових донорахувань та спорів з податковою службою. Ефективна економіка. 2021. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9587> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.11.201>
5. Кармазіна Н.В. Адаптивний механізм процедури дью ділідженс для виявлення ризиків під час придбання бізнесу у регіонах України. Економіка та держава. 2020. № 5. С. 37–41. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.5.37>
6. Костинська В. М. Дью ділідженс злиття та поглинання підприємств у воєнний час. Молодий вчений. 2023. №2 (114). С. 102-107. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-2-114-20>
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Президент України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
8. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / Президент України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 22.02.2025).
9. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI / Президент України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
10. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII / Президент України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>
11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» від 07 жовтня 1999 р. № 2163 / Міністерство фінансів України. URL: <https://data.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> (дата звернення: 24.02.2025).
12. Ринок M&A в Україні торік зріс на 70% URL: <https://thepage.ua/ua/news/ukrayinskij-rinok-manda-zris-majzhe-na-70percent-u-2023-roci> (дата звернення: 24.02.2025).
13. Ринок інвестицій та M&A в Україні 2024: інвестиції заради виживання. URL: <https://inventure.com.ua/uk/analytics/investments/rinok-investicij-ta-manda-v-ukrayini-2024:-investiciyi-zaradi-vizhivannya> (дата звернення: 25.02.2025).

References

1. Baldzhy, M.D., Dobrova, N.V., Karpov, V.A. (2018) Vykorystannia Due Diligence v obgruntuvanni peredinvestytsiinykh rishen u sektorakh natsionalnoi ekonomiky: kolektyvna monohrafiia [The use of Due Diligence in substantiating pre-investment decisions in sectors of the national economy: a collective monograph] Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. Odesa: PromArt, 335 p. [in Ukrainian]
2. Bezus, A.M., Shafranova, K.V., Shevchun, M.B. (2018) Application of the due diligence procedure as a lever to reduce information risks in the course of securities issuance. Investytsii: praktyka ta dosvid, 9, 50–53. (accessed 10 February 2025). [in Ukrainian]
3. Hutsalenko, L.V. (2017) Due diligence is a guarantor of the success of an investment project in the business sector. Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky, 7, 20–31. (accessed 10 February 2025) [In Ukrainian]
4. Hasanova, K., Boiko, L.O. (2021). Tax due diligence as an effective way to eliminate or reduce tax charges and disputes with the tax service. Efektyvna ekonomika, 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.11.201> Retrieved from: www.economy.in.ua/ [In Ukrainian].
5. Karmazina, N.V. (2020) Adaptive mechanism of due diligence procedure to identify risks when acquiring a business in the regions of Ukraine. Ekonomika ta derzhava, 5, 37–41. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.5.37 Retrieved from: www.economy.in.ua/?op=1&z=4607&i=6 (accessed 10 February 2025) [in Ukrainian]

6. Kostynska, V. M. (2023) Due diligence of mergers and acquisitions of enterprises in wartime. *Young Scientist*, 2 (114), 102-107. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-2-114-20> (accessed 12 February 2025) [In Ukrainian].
7. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV [Civil Code of Ukraine] / Prezydent Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed 22 February 2025). [In Ukrainian]
8. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 436-IV [Commercial Code of Ukraine of January 16, 2003, No. 436-IV] / Prezydent Ukrainy. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (accessed 22 February 2025). [In Ukrainian]
9. Pro aktsionerni tovarystva: Zakon Ukrainy vid 17 veresnia 2008 r. № 514-VI [On Joint Stock Companies: Law of Ukraine of September 17, 2008, No. 514-VI] / Prezydent Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (accessed 22 February 2025). (In Ukrainian)
10. Pro hospodarski tovarystva: Zakon Ukrainy vid 19 veresnia 1991 r. № 1576-XII [On business entities: Law of Ukraine of September 19, 1991, No. 1576-XII] / Prezydent Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (accessed 22 February 2025). [In Ukrainian]
11. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 19 "Obiednannia pidpriemstv" vid 07 zhovtnia 1999 r. № 2163 [National Accounting Regulation (Standard) 19 "Business Associations" of October 07, 1999, No. 2163] / Ministerstvo finansiv Ukrainy. Retrieved from: <https://data.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> (accessed 24 February 2025). [In Ukrainian]
12. The M&A market in Ukraine grew by 70% last year Retrieved from: <https://thepage.ua/ua/news/ukrayinskij-rinok-manda-zris-majzhe-na-70percent-u-2023-roci> (accessed: 02/24/2025).
13. The investment and M&A market in Ukraine 2024: investments for survival. Retrieved from: <https://inventure.com.ua/uk/analytics/investments/rinok-investicij-ta-manda-v-ukrayini-2024:-investiciyi-zaradi-vizhivannya> (accessed: 02/25 /2025).

Стаття надійшла до редакції 13.02.2025

Прийнята до публікації 24.02.2025

**НАШІ АВТОРИ
(OUR AUTHORS)**

Андрейченко Андрій Вадимович	доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Бондаренко Олена Михайлівна	кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної логістики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Гайдукович Дмитро Станіславович	кандидат економічних наук, доцент, незалежний дослідник, Каліфорнія, Лос-Анджелес, США
Гейко Людмила Михайлівна	кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інтеграції науки, освіти та бізнесу, Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України», м. Одеса, Україна
Гриб Сергій Андрійович	аспірант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Дубовик Ольга Юхимівна	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Журило Сергій Сергійович	кандидат юридичних наук, викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Захарченко Віталій Іванович	доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародного менеджменту та інновацій, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна
Кацідим Андрій Григорович	аспірант кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Коваленко Вікторія Володимирівна	доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Кузнєцова Марина Аркадіївна	кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інтеграції науки, освіти та бізнесу, Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України», м. Одеса, Україна
Кулікова Єлизавета Олександрівна	старший викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Кушак Дар'я Ігорівна	студентка 4 курсу факультету міжнародної економіки, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Муконін Олександр Вікторович	аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Няньчук Наталя Юріївна	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Парій Людмила Віталіївна	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, Україна

- Познанська Інна Володимирівна** доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувачка кафедри управління персоналом і економіки праці, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
- Семенова Валентина Григорівна** доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
- Терпило Дмитро Анатолійович** здобувач ступеня доктора філософії спеціальності 051 «Економіка», кафедра бізнес-економіки та підприємництва, факультет економіки та управління, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, м. Київ, Україна
- Швагірев Максим Дмитрович** аспірант кафедри міжнародного менеджменту та інновацій, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Науковий журнал

№ 2 (327), 2025

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 5 від 25.03.2025 р.)

Підписано до друку 27.03.2025 р.
Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 9,72 Тираж 50 прим.

Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса,
вул. Інглезі, 6/1,
Тел.: +38 (095) 934-48-28,
+38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.